

Jumătate veac de terapie română / [G.Z. Petrescu].

Contributors

Petrescu, G. Z. 1874-1954.

Publication/Creation

[Place of publication not identified] : E. Marvan, [between 1930 and 1939]

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/a5wc4wm2>

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

JUMĂTATE VEAC
DE
TERAPEUTICĂ ROMÂNĂ
DE
Dr. G. Z. PETRESCU

EXTRAS DIN BULETINUL BALNEOLOGIC
ANUL VII No. 4—6

Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
Wellcome Library

<https://archive.org/details/b30628404>

JUMĂTATE VEAC DE TERAPEUTICĂ ROMÂNĂ

DE
Dr. G. Z. PETRESCU

EXTRAS DIN BULETINUL BALNEOLOGIEI
ANUL VII No. 4—6

INSTITUT DE ARTE GRAFICE „ED. MARVAN“, B-DUL PR. MIRCEA No. 10

IMMĂTATE VEAC
DE
TERAPEUTICĂ ROMÂNĂ
DE
DR. G. X. PETRESCU

EXTRAS DIN BULETINUL BALNEOLOGIC
ANUL VII Nr. 4-6

Jumătate veac de terapeutică română

de

Dr. G. Z. PETRESCU

Încă n'a trecut mult peste jumătate veac, de când ilustrul clinician *Diday* din Lyon spunea că *laboratorul ne-a stricat clinica sănătoasă*, și cu glasul său se uneau mai toți practicianii epocii, înțelegând prin aceasta că toate cercetările tehnice, examene și analize, oferind noui și expeditivi mijloace de diagnostic, ar fi putut distra pe cei mai aprigi pionieri ai artei de a lecu, dela studiul obiectiv al bolnavului în duhul hippocratismului curat.

Avertismentul savantului francez, îndreptățit până la un punct, mai exprima însă și grija că metoda experimentală, hotărât revoluționară în tendințele ei și din ce în ce mai fructuoasă în descoperiri cu valoare practică, ar săpa la baza lui, edificiul vechii științe, alcătuit din patrimoniul atâtor cunoștințe dobândite pe calea empiriei.

Era firească teama că'n special terapeutică să reintre în făgașul speculației de altă dată și ca toate adevărurile observației acumulate, să fie sacrificate în favoarea unor idei preconceptuate sau fapte neprobate îndeajuns, cu pretențiile unor legi ale naturei. Experimentația neapărat era de atunci — nu se poate trece cu vederea — plină de perspective. Dar și noțiunile pozitive, pe cari practica le datora numai terapiei statistice și pe cari le putea utiliza ca cel mai sigur al ei îndreptar, erau la jumătatea secolului al XIX-lea aproape la nivelul lor actual. Și dacă ținem socoteală că nici astăzi nu și-au pierdut utilitatea decât în măsura în care le-au putut înlocui unele achiziții ale cercetărilor de laborator, este ușor de înțeles cu ce obstinație trebuiau să fie apărate de toți adepții empiriei.

Pe vremea acea (1876—77) un *Mariano Semmola*¹⁾ se stră-

¹⁾ Profesor de Terapeutică la Neapole.

duia să demonstreze nimicnicia tuturilor experiențelor științifice în scop de a găsi explicația acțiunii terapeutice a marilor leacuri, ca mercurul, iodul, quinquina, etc., „cari nu vindecă de loc prin mecanismul acțiunii lor fiziologice... acțiunea lor asupra organismului sănătos neputând să ne facă să prevedem virtuțile lor curative așa de minunate”.

„Niciodată în practica medicală, — susținea și mai târziu savantul italian — nu se va putea face medicină științifică în adevăratul înțeles al cuvântului, căci vor exista totdeauna necunoscute, pe cari nici o cercetare experimentală și nici un laborator nu le vor desvălui”...

Dacă însă această judecată pesimistă era 'n aparență expunerea unui adevăr, ea păcătuia prin aceea că negligia două considerații capitale. Mai întâi aceea că, dela utimele perfecționări ale examenului clinic grație geniului unui *Auenbrugger* unui *Laennec*, unui *Skoda*, sau unui *Piorry*, medicina practică nu se mai desvolta de sine și nu mai avea mult de câștigat prin simpla observație, activul ei nemai îmbogățindu-se decât aproape numai cu achizițiile științelor ajutoare și că progrese reale nu mai putea realiza, decât profitând de rezultatele unor experiențe biologice îndeajuns controlate.

A doua considerație care se impunea era că progresul neîncetat pe care'l realizase știința experimentală, după urma mijloacelor de cercetare inaugurate de *du Bois-Reymond*, *Helmholz*, *von Brücke*, *Marey*, *Ludwig* și alții, permițând investigații minuțioase în domeniul materiei medicale, orice terapeutică rațională tindea ca să se sprijine pe rezultatele luminoase ale acestor investigații, iar nu ca'n vechime, pe simple ipoteze.

Este drept că mijloacele de laborator pentru cercetarea medicamentelor din punct de vedere fiziologic, așa cum erau acum 70—80 de ani nu îndreptățeau toate interpretările pripite și dătătoare de iluzii, de cari tocmai fugind, clinicianii, până și mai aproape de zilele noastre, se arătau afară din cale de sceptici.

Totuși neobosiți cercetători ca *Mitcherlich*, *von Schroff*, *Magendie*, *Claude Bernard*, *Vulpian*, *Richardson*, *Traube* și alții n'au încetat de a acumula rezultate pozitive, mai ales în a doua jumătate a secolului trecut, constituind știința nouă a farmacodinamiei, pe care încetul cu încetul au substituit-o simplei merceologii farmaceutice și au impus-o practicianilor dornici de lumină și progres.

De timpuriu experimentatorii 'și au putut da seamă că efectele proprii fiecărei droge brute nu erau datorite amestecului unor componente chimice diferite ci numai uneia sau mai multor substanțe active, pe cari s'au și străduit să le izoleze, dând la iveală, rând pe rând cele mai importante corpuri chimice de origine vegetală : alcoolizii. Deosebit de avantajul ce l'au avut de a fi permis o selecțiune printre ierburile medicinale, liberând arsenalul terapeutic de multe inutilități, aceste descoperiri au fost punctul de plecare al unor studii minuțioase privind acțiunea proprie fiecărui medicament pur și dozele exacte în cari lucrează, ceea ce nu se putuse cunoaște cât timp se întrebuițau plantele întregi sau părțile lor, fiind știut bine cât de variabilă este adesea cantitatea de principiu activ pe care ele o conțin. Efectele fiecăruia din aceste principii s'au fixat în urmă cu atât mai precis. Aflarea mulțimei de corpuri ce fac parte din seria aromatică, a permis apoi chimiei să doteze medicina cu atâtea arme noi pentru combaterea boalelor.

Descoperirile parazitismului patogen n'au schimbat nimic în poziția clinicei față de experimentație. Adăogând un element nou la cele pe cari le studiasse patologia generală până atunci, ele prilejuiau o diviziune nouă în mulțimea medicațiilor și vădeau tot de odată — poate mai mult ca ori-când — rolul important al chimiei, la re-clasarea unor întregi grupe de leacuri din empirice în fiziologice și patogenice. Este vorba de antiseptice

În ceea ce privește acțiunea medicamentelor, încă din 1841, chimistul englez *J. Blake*, bazat pe studiul substanțelor anorganice (în special săruri), emise ideea că ceea ce joacă rolul primordial este structura lor moleculară. De aci deducția naturală dar prematură, că substanțe cu o compoziție foarte diferită pot produce aceleași efecte, dacă sunt izomorfe. Curând însă s'a constatat că unele corpuri ce au aceeași structură se deosebesc radical prin acțiunea lor fiziologică, pe când corpuri cari se aseamănă în această din urmă privință, pot prezenta o structură cu totul neasemănătoare. Chestiunea a fost pusă la punct de cercetările făcute aproape contemporan de Englezii *Crum-Brown* și *T. Fraser*, francezii *Jolyet* și *Cahours* și germanii *Schroff*, *Tillie*, *A. W. Hoffmann*, *Kolbe*, etc. Toate au dovedit că schimbarea unora din elementele cari compun un corp chimic, aduce în genere modificări în acțiunea sa fiziologică, cu toate că structura sa moleculară a rămas nealterată. Fenomenul acesta era evident și'n

experiențele cu alcaloizi, cu cari în caz de substituiri de atomi, acțiunea nu numai nu apărea identică, dar putea chiar să devie cu totul opusă celei primitive. (Strichnină-metylstrichnină, morfină-apomorfină).

S'a mai stabilit ulterior că'n grupe de corpuri anorganice izomorfe, intensitatea de acțiune a fiecăruia este proporțională cu ponderea atomică. Ceeace se traducea prin formula: Cu cât atomul unui element este mai greu cu atât el poate interveni în cantitate mai mică spre a produce efectul caracteristic al grupei respective. Această regulă totuși nu-și găsea confirmarea decât când erau în joc elemente electro-pozitive. Cu metaloizii și halogenele, raportul între pondere atomică și acțiune nu există. Mai curios era că'n mare parte raportul între acțiunea medicamentelor anorganice și constituția lor moleculară, se arătase a fi condiționat și de valența unui element anumit, cel puțin în ceea ce privește extensiunea efectului biologic. Cu numărul valențelor, sporesc la număr și organele asupra cărora lucrează compușii anorganici.

Aceste interesante rezultate ale experiențelor lui *Blake* și ale altor câteva cercetări de detaliu, au îndemnat o serie de farmacologi ca *Buchheim*, *Stewart-Cooper*, *Rabuteau*, *Binet*, *Bunge* și alții să încerce a le preciza și a lumina prin critică teoriile chimistului englez, pe cari de altfel le-au și dezvoltat. Toate datele pozitive ce au obținut stabileau cu destulă certitudine, că acțiunea fiziologică a oricărei substanțe variază cu anumite schimbări în constituția ei, că acestea din urmă aduc la corpuri similare aceeași modificare a acțiunii și că, de altă parte, introducerea aceluiaș complex molecular în substanțe cari lucrează la fel, poate preface acestea în corpuri cu altă acțiune fiziologică comună, sau de o potrivă de inactive.

Astfel concepția lui *Blake* evolua mereu, cu adausuri și corective introduse dela un timp, de descoperirile chimiei fizice mai ales. Până 'n zilele noastre, expresiunea analogiei sau divergenței de acțiune s'a modificat cu totul. Apare acum aproape cert că nu există relații *directe* între constituția compușilor chimici și lucrarea lor biologică, aceasta fiind condiționată în prima linie, de variațiile pe cari orice schimbări ale constituției lor, le produc în calitățile fizico-chimice ale substanțelor medicamentoase. S'a recunoscut apoi că 'n afară de orice prefaceri ale structurii moleculare, acțiunea unei substanțe chimice mai varia și datorită influenței pe care o exercită chiar

„mediul” asupra calităților ei fizico-chimice. Un al treilea factor hotărâtor ar fi starea funcțională a organismului, organului sau celulei, modificată activ sau pasiv de corpuri chimice ce lucrează asupra lor în mod electiv. Oricare însă ar fi astăzi fizionomia chestiunii, n’o cercetăm mai mult. În ultimul sfert al veacului trecut ea se prezintă așa cum am schițat-o mai sus, de abia fățuită din nou, dela 1885 încolo, de teoriile chemo-terapeutice ale lui *Ehrlich*, cari consacrau definitiv legăturile ce de atunci le stabilise, analiza și sinteza chimică, între farmacologie și medicina practică.

Între timp, progresele istologiei patologice reformase vechia patologie și clinicianii simțeau nevoia unei reviziuni integrale a mecanismului schimbărilor de compoziție, structură sau activitate, pe cari le așteaptă economia delă orice modificador cosmic, pentru a se ’ndrepta echilibrul ei când este alterat. Admiteau deci — în fine — că nu poate fi altă medicină, decât aceea a *indicațiilor fiziologice* ce se pot trage din stări permanente sau tranzitorii ale organelor și funcțiunilor lor. De altă parte era înțeles bine, că medicamentele nu sunt decât modificatori de organe și funcțiuni, iar nu antagoniști ai unor *entități morbide*, ca’n concepțiile patologiei vechi. Ele lucrează de altfel, în corpul sănătos sau bolnav, de o potrivă. Nu se pot așa-dar admite nici proprietăți nici virtuți terapeutice. O cură nu este rezultatul unei lupte încinse între un morb și un agent ales pentru a’l combate, cu puțința de a’l neutraliza de a dreptul, cum ar face o bază cu un acid ¹⁾.

Urma acum ca, cerințelor practicei, să se încerce a li se adapta toate datele sigure adunate de experimentație, sistematizate și codificate oareși-cum, spre a alcătui o adeărată tactică terapeutică sau „terapeutaxie” (*Gubler*), în complexul regulilor de cură intrând bine ’nțeles, pe lângă agenții Materiei medicale și combinate cu ei în diferite chipuri, toate manevrele și toate mijloacele fizice sau morale având calitate de remedii, scopul întregii lucrări fiind, de a suprapune noțiunei de *acțiune fiziologică* pe aceea de *efecte terapeutice*. Dar aceasta nu putea fi decât opera unor medici având, pe lângă o solidă pregătire clinică, întinse cunoștințe chimice. Astfel, pe când se deliniau tendințele și problemele terapiei moderne, această știință devenea neapărat și definitiv o specialitate.

¹⁾ Microbiologia a introdus totuși mai târziu această vedere în terapeutică, dând și un înțeles pozitiv noțiunii de *specificitate*.

Pentru a ne da seama bine în ce fază se afla lenta ei renovație în epoca de care este vorba aci, cel mai nemerit este să vedem care au fost dela începutul secolului XIX-lea, peripețiile prin cari a trecut învățământul în materie.

La Paris, considerația de care se bucura terapeutică pe la 1800 era mediocră. Ilustrul *Bichat* o califica: „Un amestec inform de idei inexacte, de observații adesea copilăroase, de mijloace iluzorii și de formule, pe cât de ciudat concepute, pe atât de anost întrunite”. În programul facultății de medicină, ea nici nu figura; se învăța la clinici.

Când guvernul Restaurației reformă vechea școală, o catedră nou-creată de „Terapeutică și Materie medicală” fu încredințată dermatologului *Alibert* (1823), cunoscut mai ales prin lucrări foarte metodice în specialitatea sa, dar și prin ale sale „Art de formuler” și „Nouveaux éléments de thérapeutique et de matière médicale”. Această din urmă lucrare făcută în colaborare cu *Schwilgué*, trata primul obiect ca un accesoriu puțin important al celui d'al doilea.

Alibert, spirit vioi și clar, dar superficial, se bucura de o vastă cultură literară (era poet ¹⁾). Ca pregătire pentru sarcina care i încumba ca profesor, n'avea decât un studiu mai aprofundat al botanicii și cunoștințe clinice limitate. Era un bun sistematizator al achizițiilor vechi și atâta tot. Învățământul său, ca și scrierile ce le-a lăsat, nu putea să prezinte deci nici o vedere originală, nici o concepție mănoasă și impulsul dat de el progreselor terapiei, se poate zice c'a fost nul.

La moartea sa catedra rămase doi ani vacantă, apoi fu pusă la concurs (1839). În acest chip succesiunea reveni unui maestru de seamă, mare savant, enciclopedist, artist și orator. Acesta era *Trousseau*, care 'și dovedise pregătirea cu trei ani mai înainte, publicând împreună cu *Pidoux* primul adevărat tratat de terapeutică. Inzestrat cu un spirit de observație pătrunzător, un talent de analiză neobicit și o stăruință metodică în acumularea și aprofundarea faptelor, cu toate că proceda de la empirie, reuși printr'o sinteză dibace să stabilească cele mai sănătoase reguli pentru o practică rațională. El cel d'întâi lega în mod precis indicațiunile cu ideea proprietăților medicale ale fiecărui remediu, părăsind definitiv sistemele ontologice

¹⁾ Dela el a rămas o poemă: „*Dispute des fleurs*”.

cu speculațiunile lor și noțiunea de specificitate. În învățământul său, lăsa materia medicală pe planul al doilea, dând definitiv primul rang terapeuticei.

Pătruns de importanța clinicei mai înainte de toate, admitea și formula teorii derivate pe calea inducției din simpla observație a bolnavilor. În schimb afirma neputința de a hotărâ vre-o medicație în necunoștință de influența ce o poate aceasta avea asupra economiei, în afară de orice stare de boală. Astfel el punea principal bazele terapeuticei fiziologice și lăsa să se întrevadă posibilitatea, ca arta de a lecuī să se prefacă din ce în ce mai mult într'o știință, devenind mai puțin personală, prin opunerea, unora altora; a două categorii de obiecte sau elemente, din ce în ce mai bine definite.

Învățământul lui *Trousseau* făcu epocă. Urmașii săi, *Grisolle* (1853) și *Germain Sée* (1866) au fost mult mai șterși. Amândouă, clinicieni merituoși însă procedând și ei numai dela empirie, vedeau în terapeutică mai mult un mijloc decât un scop. Cel d'al doilea, ce e drept — mai mult prin intuiție decât încercări proprii — a cunoscut valoarea experimentației, dar nici unul nici altul în învățământul lor n'au dovedit vederi largi și ingenioase ca *Trousseau* și ceeace au adăogat ei la patrimoniul științific al epocii, n'a fost considerabil.

Altfel se prezintă *Gubler*, bun clinician și el, dar farmacolog de frunte, ceeace nu fusese predecesorii săi. Era autorul unui corp de comentarii savante ale farmacopeei franceze din 1866, în cari cu minuțiozitate reface istoria terapeutică a fiecărei substanțe admisă de Codex.

S'a zis de *Gubler* c'a fost un clasic și un conservator (*Gilbert*). Conservatismul său însă nu l'a împiedicat de a face operă de epurație în chaosul medicamentar al trecutului, atât printre corpuri cât și printre formulele obicinuīte, semnalând mijloacele terapeutice cari nu sunt neapărat trebuincioase. Învățământul său (1868—78), fără a avea amploarea și strălucirea celui al lui *Trousseau*, l'a egalat în importanță. A fost o nouă etapă pe calea progresei științelor medicale mai cu deosebire din punct de vedere al teoriei. Printr'o sistematizare judicioasă a cunoștințelor despre acțiunea medicamentelor și aplicațiunile lor generale, *Gubler* a modelat în linii mari definitive cuprinsul terapeuticei, în sensul și cu rostul ei de astăzi. De la el, în Franța cel puțin, datează caracterul de știință și de specia-

litate adoptat de străvechia artă de a lecuia a cărei reformă fusese începută de *Trousseau*, patruzeci de ani mai înainte. Cu *Hayem*, succesorul lui *Gubler*, terapeutica ia în parte fizionomia unei științe experimentale, deși ca toți clinicianii, da medicațiunii preeminența asupra medicamentului.

Aceiași mișcare se producea în Anglia, datorită lucrărilor unui *Birkett* și ale unui *Peter Squire*, tot pe la jumătatea secolului, însă pe o scară mai redusă.

În Germania progresele fiziologiei dela sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, apoi descoperirile alcaloizilor, începând cu acelea ale lui *Sertürner* dela 1816, scosese terapeutica din făgașul dogmatismului Hallerian, Brownian sau Rasorian, o desbărase de speculațiunile metodei organo-medicale a lui *Rademacher*, apoi ale filosofiei naturale a lui *Schelling* și a lui *Oken*, o așezase în fine din nou pe picioare de empirie sănătoasă, în așteptarea unei baze și mai solide pe care i-o promitea dezvoltarea neîncetată a farmacologiei noi. Această știință n'a făcut nicăeri progrese mai repezi ca'n Germania, unde încă dela jumătatea secolului, învățământul începuse a fi organizat astfel, ca'n locul materiei medicale descriptive să se predea farmacologie experimentală. Se fundară în acest scop o serie de institute universitare mai mari sau mai mici (cel d'întâi la Dorpat), în cari se făceau încercări pe animale, precum și cercetarea chimică a medicamentelor, toate acestea urmărind acumularea de noțiuni pozitive în vederea formulării, într'un viitor nehotărât, a principiilor unei terapeutice raționale. Clinicianii, contrar de ceeace se petrecea în Franța neavând nici-un amestec în această primă față a reformei, vederile utilitare, departe de a fi conducătoare, aproape nu intrară de-ocamdată în joc. În planul conceput de Germani, terapeutica se prezinta ca un scop. Așa dar pe când Francezii porneau dela cunoștința indicațiilor pentru a ajunge la întocmirea medicațiunilor corespunzătoare, socotind însă că spre a nu se întoarce la empirie oarbă este nevoie de o doctrină, Germanii d'împotrivă respingeau orice preocupare de doctrină ¹⁾ și studiau medicamentul, factor fiziologic, ca orice obiect al unei științe naturale, stabilind precis mai întâi efectul său în organismul normal, cu

¹⁾ În terapeutică, teoriile patologiei celulare a lui *Virchow* n'au avut mai nici-un răsunet.

perspectiva însă de a-l aplica eventual simptomului de boală în care ar fi rațional.

În acest spirit scriau încă și la 1880, autorii celui mai răspândit manual de materie medicală și terapeutică, *Nothnagel*, profesor la Iena și *Rossbach*, profesor la Würtzburg.

Ca consecințe ale celor două sisteme deosebite, în Franța farmacologia și terapeutică își urmau paralel, fiecare de-o parte, evoluția lor; cea d'întâi în mâinile fiziologiștilor (*Cl. Bernard, Vulpian, Brown-Séguard, Dastre*) și ale chimiștilor (*Orfila, Rabuteau, Réveil, Soubeiran, Ogier*), iar cea de a doua în mâinile medicilor practici cari, în spiritul unei empirii luminate, făceau din ea încetul cu încetul numai epilogul condiționat al clinicei (*Constantin Paul, Ferrand, Dujardin-Beaumetz, Bouchard, Hayem, Albert Robin* ²⁾). În Germania din contra, în mâinile unor experimentatori specializați (*Buchheim, Schmiedeberg, Binz, Posner, Koch, Ehrlich*), dezvoltarea teraputice stă strâns legată de a farmacologiei și cu cât aceasta se îmbogățește, cu atât cea d'întâi își lărgeste vederile, devenind mai întreprinzătoare, din ce în ce mai patogenică, ba chiar etiologică.

Dar după cum nu se poate ca terapeutică, fiindcă pornește dela patologie, să fie privită ca simpla știință a indicațiilor, partea cea mai puțin obiectivă a clinicei și care nu legitimează singură nici o directivă mai absolut ca pe alta (de unde „oportunismul în hotărâri”, după expresia lui *Landouzy*), tot astfel, dacă cunoștința acțiunilor fiziologice ale medicamentelor tinde la terapeutică, se înțelegea bine că aceasta firește nu va fi o farmacologie aplicată fără principii directoare, cari toate și așteaptă consfințirea de la experiență.

Interesant este de constatat că, până la sfârșitul secolului, diferența între cele două școli a mers accentuându-se.

* * *

Când s'a creat în București — odată cu Facultatea de Medicină — catedra de „Terapeutică și Materie medicală” (1869), aceste științe se aflau în perioada de nehotărâre în privința delimitării și preeminenței lor reciproce, care am expus-o mai sus. Rostul întrunirii lor într'un singur obiect de învățământ căta dar să fie tocmai

²⁾ Nu vorbesc de sero- și vaccino-terapie, cari aparțin microbiologilor.

un mijloc de a ajuta la aflarea unei soluțiuni definitive temeinice a chestiunii. Așa l'a înțeles primul titular al catedrei reușit la concurs.

Zaharia Petrescu luase doctoratul la Paris pe când profesor era *Grisolle*, un clinician. N'ar fi fost deci de mirare ca, cu asemenea maestru și fiind dată tradiția acelei școli să fi fost și el părtaș al credinței în superioritatea concepției franceze de atunci a teraputice. Dar fiind, ca mai toți doctorii timpului aceluia, medic, chirurg și mamoș, n'avea impulsul natural de a proceda dela clinică pentru a stabili regulile terapeutice. De altă parte studiase terapeutica și materia medicală particular, cu profesorul liber *Martin Damourrette*, foarte cunoscut pentru vastele sale cunoștințe farmacologice. Apoi avea și o solidă pregătire botanică și chimică, iar dela întoarcerea sa din Paris (1864) și până la numirea sa la Facultate, fusese însărcinat cu cursul de farmacologie la „Școala Națională de medicină și farmacie”, specializându-se astfel îndeajuns. Dacă la aceste considerații mai adăogăm pe aceea că, de timpuriu, aflase punctul de vedere german în terapeutică, folosindu-se pentru studiile sale de autori ca *Riecke*, *Oesterlen*, *Kollmann*, *Posner* și *Simon*, *B. Fischer*, *Binz*, etc., am găsit explicația faptului că și-a stabilit un plan de curs în lumina noțiunilor experimentale despre acțiunea fiziologică a medicamentelor.

Astfel l'a inaugurat, publicând încă din 1870 sub numele de „*Elemente de Pharmacologie*”, un manual de Farmacie și Arta de a formula, de 130 pagini 8°, care oglindea o parte din materia predată de el în Școala lui Davila timp de cinci ani. Această lucrare — după cum scrie în introducere — n'avea pretenția de a fi nouă și originală ci reprezinta numai o compulsare judicioasă a principalelor cunoștințe practice curente, indispensabile medicilor chemați (cum se întâmpla încă mult pe atunci) să prepare singuri, în lipsă de farmacist, medicamentele ce le administrau.

Așa cum se prezinta acest compendiu, precis și clar, era un *vade-mecum* medico-farmaceutic excelent, care pus la curent ar fi și astăzi prețios.

Cu rețetele sale în latinește, după tipicul german, este cât se poate de interesant.

Vre-o doisprezece ani, până la apariția lucrării mai importante care i-a urmat, el a adus foloase mari nu numai studenților, ci mai

ales medicilor dela trupă și din arondismente. Apoi a servit și'n mare parte din farmacii.

Dar aceasta nu era materia cursului dela Facultate și noul profesor se simțea dator de a'și publica lecțiunile de *Terapeutică*, anunțând chiar în introducerea manualului de mai sus, apărut ca prima parte a „Elementelor de Pharmacologie”, tipărirea ulterioară a unei a doua părți, conținând Materia medicală și *Terapeutica*. După trei ani de curs aceasta era gata și începea să apară. S'au ivit însă dificultăți de diverse ordine — în special tehnice — cari i-au stânjenit eșirea de sub presă și au întârziat-o astfel încât, la 1874, de abia era gata un fascicol de 327 pagini 8°, coprinzând studiul a două clase de medicamente (astringente și reconstituante) atât din punct de vedere farmacodynamic, în legătură cu compoziția chimică a fiecăruia, cât și din acela al experienței clinice. Autorul explica înglobarea unui asemenea studiu complex sub un singur titlu de „Pharmacologie” prin aceea că sub el înțelegea să expună tot ce poate interesa pe medic despre o substanță medicamentoasă, teorie și practică la un loc. Era aceasta și un mod de a simplifica o ramură stufoasă a medicinei, ușurând memoria și desvoltând „spontaneitatea individuală a studentului, făcându-l să raționeze prin sine însuși asupra ori-cărei acțiuni pozitive și negative a unui medicament”. De aceea, în loc de a face o *simplică enumerare a morbilor sau a simptomelor în contra cărora s'au dat în mod empiric medicamentele*, a căutat a reda pe cât o permitea știința, aplicațiunea terapeutică sau curativă *rațională*, prin care un medicament poate combate mai mulți morbi sau cauze morbide.

Iată dar ruptura categorică cu școala lui *Trousseau* și preconizarea motivată a modului german de a proceda. Totuși, la *Zaharia Petrescu* nu putea dăinui mult concepția terapeutice ca o parte a farmacologiei, căci întrevedea iminența ca, desvoltându-se *partea* aceea, să devie o disciplină care să ocupe cadrul *totului* aproape întreg și să impună mijloace străine de ale acestuia. Apoi, ca unul ce era șef de serviciu la Spitalul Militar Central (Div. X medic.) din 1868, își da seamă că'n aplicațiunile terapeutice ale medicamentelor — asupra cărora de acum putea să facă apreciații personale mai întinse și mai solid întemeiate — *ultima ratio* rămâne tot controlul clinic. De altă parte, progresele pe cari fără încetare le făcea știința experimentală, dovedind tot mai incontestabil rolul pe care 'n acțiu-

nea medicamentelor, îl joacă în prima linie compoziția lor chimică, înțelese nevoia de a răsturna economia programului său de învățământ.

Incetă de a da la lumină „Elemente de Pharmacologie”, pe cari trebuia să le revadă neapărat în întregime, spre a le pune în concordanță cu prelegerile sale după un plan nou. De aci înainte avea să reducă apreciabil locul ce l consacrase noțiunilor farmaceutice în cursul său de până atunci, amplificând în schimb tot mai mult latura terapeutice ce atinge investigația și experiența clinică, prin adăogire la expunerea ce nu fusese decât sinteza lucrărilor maeștrilor săi, de observațiuni proprii din ce în ce mai numeroase. Apoi, în ceea ce privește farmacodynamia, socotea necesar nu numai de a se ține în curent cu mișcarea experimentală, dar și de a-i controla datele, căutându-le interpretația în cunoștința constituțiilor chimice ale substanțelor medicamentoase. Intru-cât era chimist bun, îi era ușor să-și completeze învățământul în acest chip.

Introducerea unei părți complimentare de chimie medicală în cursul său, fu pentru *Zaharia Petrescu* prilej de a introduce și o inovație în țară : Adoptă cel d'întâi notațiunea după teoria atomică, pe când ceilalți profesori, chimiștii de profesiune, *Davila* mort ce e drept prea de timpuriu (1884) și *Al Marin* (mort la 1895), în timpul carierei lor au conservat vechia notațiune cu echivalenți. Tot el cel d'întâi a renunțat de a mai formulă latinește, dând încă dela 1874 numai rețete românești în scrierile sale, ca și la curs.

Petrecând în 1875 câte-va luni în Germania (unde avea misiunea să studieze organizația Serviciului sanitar militar), își însuși mijloacele de cercetare ale zilei și, înarmat cu cunoștințe noi, la întoarcerea sa, inaugură, parte în laboratorul de fiziologie al facultății, parte în acela de chimie dela Spitalul Militar, experiențe pe animale cari i permisera a lumină unele chestiuni de farmacodynamie și tot deodată servira ca demonstrațiuni practice pentru studenți ¹⁾. În aceste cercetări dete cea mai mare atențiune alcaloizilor în special,

¹⁾ Despre acțiunea fiziologică și terapeutică a foilor de jaborandi. 1875. Cercetări clinice și experimentale asupra antagonismului terapeutic între pilocarpină și atropină, pilocarpină și duboisină, eserină și duboisină, 1879. Cercetări sfigmografice asupra tensiunii intravasculare cu mai multe medicamente stimulante 1880—1882. (Trei albume de sfigmograme au rămas în parte inedite). Cf. și teza de doctorat : *Gr. Petrescu*, Studii de sfigmografie, 1881.

apoi dela un timp și substanțelor antiseptice, începând cu acidul fenic, despre care tratase lecțiunea sa de deschidere din anul 1873.

Toate rezultatele, le-a consemnat în opera pe care a redactat-o în timp de doi ani în conformitate cu noul sumar al lecțiilor, publicând-o în fascicule, din cauza dificultăților de editură ale timpului și scoțând-o complectă în patru volume 8° de peste 1100 pagini total, în anul 1884. „Elemente de Terapeutică și materie medicală” de Dr. Z. Petrescu erau icoana fidelă a cursului său din ultimii zece ani precedenți.

Trebue să vedem în ele atât din punct de vedere al titlului cât și al fondului o largă concesie făcută spiritului școlii franceze. Aceasta se constată și din declarația că *nu poate exista terapeutică fără doctrină*. Autorul expune ca cea predominantă, doctrina elementelor morbide, căreia Germain Sée i-a adaptat *terapeutică elementară*, împărțind medicamentele în trei clase, după sistemul sau organul asupra elementelor căruia ele și exercită modificările.

Dar Z. Petrescu îi prefera doctrina mai simplă patogenică dichotomistă, care rezumă în chip eclectic vederile tututor doctrinelor dela metodismu și până la Brownismu, desemnând ca proximă cauză a boalelor, modifițiuni în plus sau în minus ale materiei organizate și forțelor ei. Pornind de aci, împarte medicamentele din punct de vedere terapeutic, în iperplastice sau iperstenice și ipoplastice sau ipostenice, după cum ele excită schimburile și regenerarea țesuturilor, tonificându-le, sau din contra opresc excesul în iperplazie și în tonus. Nu admite de altfel decât un singur mod de a lucra pentru toate medicamentele: Acțiunea *topică* sau locală exercitată direct asupra unui element oarecare anatomic. Rămâne deci în afară de speculațiuni mai întinse, credincios diviziunii subiectului său, numai pe bază de farmacodinamie, neputând năzui deocamdată la una de chimie. Astfel a continuat a-l predă până la sfârșitul carierei sale, dând însă ulterior chestiunilor privitoare la structura moleculară a compuşilor medicamentoși, o dezvoltare mult mai mare decât aceea pe care o au în tratatul din 1884.

Cu progresele erei pastoriene s'au schimbat apoi principiile sale generale în privința indicațiunilor etiologice, cari dela noțiunea, că nu există nici o specie nosologică naturală, ci numai sindrome, evoluară treptat, ducându-l la aceea a tratamentelor specifice. Ceeace l'a influențat în acest sens a fost mai întâi tratamentul anti-rabic al

lui *Pasteur*, apoi mai târziu acela cu „lymfa lui *Koch*”, dela care se aştepta mai mult decât a putut realiza.

De amândouă aceste metode s'a ocupat cu atenţie, publicând aprecierile sale asupra celei d'întâi, într'un memoriu prezintat la congresul de igienă din Viena în 1887, asupra celei d'a doua într'un raport către Ministrul de resbel din 1891 şi dovedind că, ideea de specificitate, n'o concepea afară din cadrul fenomenelor chimice.

La 1885, fiind directorul nou-creatului institut medico-militar ¹⁾, înfiinţă aci un laborator de examene microscopice, în care'i a fost cu putinţă nu numai de a urmări cu elevii săi progresele bacteriologiei, atât de repezi în ultimele două decenii ale secolului trecut, ci încă şi de a face o serie de cercetări asupra substanţelor uzitate în scop antiseptic. A urmărit foloasele lor mai întâi din punct de vedere pur igienic, apoi şi 'n aplicaţiuni terapeutice externe. Dar mai cu seamă l'a pasionat urmărirea acţiunii sterilizante, pe cari unele substanţe microbicide ar putea s'o exercite în interiorul organismului infectat şi a întreprins încercări clinice atât în boli acute cât şi 'n cronică ¹⁾. Graba cu care a admis teoriile pastoriene vedeşte însă că, la el, spiritul de doctrină nu eclipsa dubiul ştiinţific şi că, sub rezerva de a le supune unei verificări personale se raliă la principiile mari ale patologiei generale reînoite.

De altmintrelea, doctinar n'a fost *Zaharia Petrescu* decât trecător, întru cât îi părea lucrul ineluctabil atunci când trebuiau conciliate rezultatele unei terapeutici statistice cu teoria chimică, sau

¹⁾ Aci predă şi un curs de igienă.

¹⁾ Cercetări clinice şi experimentale asupra antisepsiei medicale. (Publicaţie în limba română şi franceză), 1889. Cf. Teza de doct. *C. Bălţeanu*, Despre antisepsia în morbi infecţioşi, 1889.

Tratamentul febrei tifoide cu naftol B. 1890. Cf. Tezele de doctorat *P. Mişescu*, Tratamentul antiseptic al febrei tifoide. 1890 şi *T. Căpitanovici*, Contrib. la stud. febrei tifoide. 1894.

Tratamentul febrei tifoide cu sulfură de carbon.

Tratamentul variolei, ruşgelei şi scarlatinei cu licoare van Swieten.

Tratamentul erizipelului cu colodiu glicerinat fenicat. (Cf. *La vie médicale*, 1902).

Tratamentul ftiziei pulmonare cu medicamente antiseptice volatile. (Ibid).

Inhalaţiunile de esenţe făcute cu un aparat special, ca cel mai bun mijloc pentru a preveni şi combate contagiunea tuberculozei pulmonare. (Public. în română, franceză şi germană), 1888. Cf. Teza: *I. Buşa*, Tratamentul tuberculozei pulmonare, în special cu substanţe antiseptice volatile, 1890.

ipoteze așezate pe considerații de ordin experimental. Dar fără șovăire s'a abătut dela doctrină, îndată ce lărgirea orizontului științei i-a îngăduit să încerce a substitui terapeuticei simptomatice procedee deadreptul etiologice.

Nici chiar în terapeutica agenților fizici, de care s'a ocupat mai puțin ca de cea medicamentoasă, n'a stăruit în formule doctrinale, decât atâta cât l'a silit preocuparea de a o scoate din domeniul empiriei dezordonate ²⁾).

Apoi raționamentele cari, în interpretația observațiilor sale clinice, îmbrăcau o haină doctrinală, aveau în mare parte un scop pur didactic. Obicinuința lor trebuia să deprindă pe studenți cu sistematizarea cunoștințelor ce le căpătau atât din știință cât și din practică, astfel că teoriile pe cari le emitea nu pretindeau să fie decât provizorii ¹⁾).

Acelaș caracter de provizorat îl avea împărțirea materiei pe care o preda *ex cathedra*. Era o împărțire de așteptare, cu speranța că progresele științei îi vor permite una mai puțin subiectivă sau convențională și tot-de-odată mai expresivă în privința țelului diferit al diverșilor agenți terapeutici. Totuși, așa cum era, avea și ea scop didactic, fiind o schemă excelentă pentru memorizare și pregătire în vederea aplicațiilor. Este în tot cazul incontestabil că oricât de teoretic ar fi fost în trăsăturile sale generale, cursul de terapeutică, prin modul de expunere ce l'am arătat, dobânda calitățile unui învățământ eminent practic.

Reforma o prevedea *Zaharia Petrescu* posibilă, atunci când se vor fi lămurit de ajuns chestiunile de raport între constituția chimică și acțiunea medicamentelor, pentru ca o schematizare sintetică cu elemente dintr'un asemenea ordin de fapte, să nu ofere nimic arbitrar. În acest sens începuse în ultimii ani a-și prefăce cursul și a pre-

²⁾ Agenții fizici în medicină, 1873. Hydrotherapia contra infecțiunei typhice, 1878.

¹⁾ Despre digitală ca medicament ipercinetic și antiflogistic. (Public. în limba română, franceză și germană), 1889.

Dare de seamă asupra tratamentului pneumoniei cu digitală de la 1880 până la 1892. (Public. în limba română și franceză), 1893.

Cf. și tezele de doctorat: *A. M. Păclianu* (1886), *I. Antoniu* (1887), și *P. Constantinescu* (1890).

Despre cafeină ca medicament ipercinetic al cordului, 1890. Cf. și teza de doctorat: *Theodor Ionescu* (1890).

găti ediția a II-a a Tratatului său care, la două zeci de ani de interval, urmă să apară considerabil sporit. Astfel se prezintă ca unul din primii promotori ai chemoterapiei.

Moartea rupse această filă din istoria învățământului nostru medical (1901), înainte de a fi scrisă în întregime.

Aproape cinci ani catedra de terapeutică fu suplinită de titularul cursului de farmacologie, care, pe de o parte având o materie destul de vastă de predat, nu putea să se încarce mai mult, în bună conștiință că va izbuti să predea încă o materie și mai vastă, în condiții cu adevărat profitabile elevilor. Dar intenția sa nici nu era aceasta.

Pe de altă parte, fiind șef de serviciu de spital, avea puțința de a folosi sălile de bolnavi pentru facerea unor lecțiuni asupra medicațiunilor uzuale, pe cari le socotea suficiente pentru formarea medicilor practici în masă. Acest sistem îl preconiza, când el însuși ceru suplinirea și-l aplică întocmai, măgulindu-se c'ar fi introdus în București ceea ce se făcuse la Paris, cu vre-o cinci ani înainte, înființându-se o catedră de clinică terapeutică pentru *Albert Robin*, clinician renumit și specialist recunoscut în terapeutică. Dar lecțiunile lui *Nicolae Măldărescu* fură în realitate un simplu repertoriu de materie medicală aplicată, la patul bolnavului. Învățământul terapiei rămase întrerupt, până la venirea unui nou titular.

În toamna anului 1906, *Anibal Theohari*, transferat dela catedra de Patologie internă din Iași, ocupă catedra de terapeutică din București, căreia dela început îi adăogă titlul de *experimentală*. Planul său era net și se va vedea cât era de judițios.

Terapeutică — zicea el — trebuie predată, nu ca o lecție de reguli practice pentru tratamentul boalelor, ci ca un mănunchi de fapte de observație și experimentale, care constituie baza practicei medicale. La regulile acestei practice nu poate însă duce decât clinica.

De fapt *Theohari* n'avea nici o pregătire specială pentru terapie teoretică. Nu era chimist și încă mai puțin farmacolog. Nu era armat decât cu cunoștințele terapiei destul de sărace a serviciilor spitalicești din Paris, de acum patruzeci de ani, ceea ce se și manifesta la el printr'un scepticism destul de pronunțat în privința valorii celor mai multe medicamente. Forța sa însă era patologia, anatomia patologică și microscopia, apoi mai ales *clínica*. La aceasta tin-

dea el în învățământ și ar fi fost indicat a fi numit de atunci, dar din nenorocire nu putea prevedea pentru curând, ivirea unui loc liber. A ocupat deci primul loc care i oferea sorți de a-și realiza mai curând sau mai târziu dorința, cu atât mai vârtos că *inovația* lui *Mlădărescu* îi sugerase ideea c'ar putea obține ușor ca să se transforme catedra de terapeutică, din experimentală în clinică.

Pe atunci însă Eforia Spitalelor se află în neputința de a mai înființa un serviciu, spre a-l pune la dispoziția Facultății pentru o nouă clinică și *Theohari* nu putu, cu toate stăruințele sale, decât să obțină, șapte ani mai târziu, un loc de medic-primar rămas vacant într'un serviciu existent. În așteptare își inaugură cursul teoretic, după un plan anume chibzuit.

Ei bine, cu toată noutatea lucrului pentru el, ce a fost cursul său, a fost o adevărată revelație, o probă de ce poate un om inteligent cu dor de muncă și voință. A mai arătat apoi că orice sistem poate fi pus în valoare, de acela care-l desfășură cu cunoștințe suficiente, o pricepere superioară și o alegere fericită a mijloacelor.

Cunoștințele care i lipseau, *Theohari* și le-a însușit treptat dar foarte repede, lucrând cu sârguință zi de zi, toată dimineața, la prepararea demonstrațiilor experimentale ce voia să le facă în fața studenților. Așa s'a inițiat în farmacodinamie, grație nenumăratelor încercări pe cari însuși le-a făcut pe animale, pe măsură ce și pregătea lecțiunile. „C'est en forgeant qu'on devient forgeron”. — Nu s'a mulțumit însă numai cu studiul acțiunii fiziologice a medicamentelor asupra organismului normal, ci a introdus în experiențele sale felurite procedee, cari le puteau asigura oarecare analogie cu ceea ce petrece în condițiuni patologice. A acumulat prin mijlocul acesta un material grafic considerabil și foarte instructiv, care pentru trebuințele cursului a fost cât se poate de prețios.

A sporit și a ameliorat progresiv această parte practică a cursului său, cu spiritul de metodă ce l avea în tot ce făcea, ajungând a imita sau chiar a întrece, în laboratoriu prea mic și cu mijloacele modeste ce i se pusese la dispoziție, aproape tot ce văzuse că se pune la cale în această ordine de lucrări, în marile institute ale Apusului.

În ceea ce privește planul ce adoptă pentru învățământ, este evident că *Theohari* concepea terapeutică în spiritul școlii franceze în care se formase și căreia i rămânea consequent. Era elevul lui

Hayem, iar acesta definise terapeutica : *Cunoștința indicațiilor și arta de a le împlini*. Cât era această definiție de vițioasă, își da el, fără îndoială, seama, căci prin introducerea elementului experimental între mijloacele didactice, ținea să dovedească partea incomparabil mai mare care'i revine științei iar nu artei, în realizarea curelor. Dacă totuși a păstrat-o ca îndreptar, faptul are o explicație : *Theohari* ca orice clinician tindea la clinică terapeutică iar nu la terapeutică clinică ¹⁾. Nu proceda dela afinitățile medicamentelor pentru *elementele* morbide ci dă preponderența noțiunii *bolnav*. În acest spirit, prin urmare, a ales și împărțirea materiei sale de învățământ, nu după datele farmacodinamiei ci după diviziunile patologiei. Această împărțire o aplică nu numai terapeuticei speciale dar și celei generale.

Dacă planul său prezinta vre-o superioritate față de cel opus, sau chiar dacă 'și avea rostul pentru un curs teoretic, nu voi discuta aci. Destul că era părerea sa și că chibzuise bine modalitățile aplicațiunei. Încă și aci, de altfel, introducea dela început un corectiv, prin aceea că la toate subîmpărțirile expunerii sale, făcea în preambul o punere la punct anatomo-fiziologică. Aceasta 'l readucea la obiectivitatea științifică, dela care'l depărta relativitatea tipurilor clinice pe cari le da drept criteriu în stabilirea indicațiunilor. Tot deodată 'i părea că-l ferește de terapeutica exclusiv statistică și de empirie. În tot cazul era un plan de om vrednic căci îl ducea la o dezvoltare considerabilă a materiei, într'atât încât era forțat să reparateze predarea ei pe cel puțin 5—6 ani. Apoi pentru *Theohari*, care avea mereu în vedere transformarea catedrei sale, planul său avea două avantagii; era o excelentă pregătire didactică pentru viitor așa cum îl speră și de altă parte 'i asigura continuitatea în program, ori-când ar fi transformat cursul, atât în privința modului de a'l întocmi cât și 'n aceea a unui tratat pe care proiectase a'l publica atunci când în lecțiunile sale va fi parcurs toată materia.

Astfel, *Theohari* părăsind tradiția unei școli fundată aproape 40 de ani mai înainte ²⁾, ne fiind elev al ei, deci necunoscându-i

¹⁾ De aceea și numele de „Clinica terapeutică” ce a cerut să se dea catedrei când îi s'a anexat un serviciu de spital.

²⁾ Imi spunea uneori în glumă că nu era el vinovat de schimbare și că rup-tura o făcuse *altul*.

sistemul, întemeia de fapt una cu totul nouă, fără ostilitate nici spirit de opoziție, dar prevalându-se de superioritatea unui sistem diametralmente opus, pe care nici nu-l concepea decât legat de o evoluție și justificându-se prin credința pe care o exprima, că această evoluție, *deci și reforma sa*, o impun timpurile noi.

Când însă a obținut Clinica și și-a putut desvolta activitatea magistrală pe un teren familiar și favorit, departe de a reduce partea în învățământ pe care până atunci o făcuse teoriei și experimentației, a continuat a-i da o atenție mare. Experimentației cel puțin îi dă o importanță cu atât mai mare cu cât, de acum perfect inițiat în ea, îi recunoștea valoarea nu numai ca pregătitoare a practicei medicale, dar și ca mijloc de a verifica și interpreta uneori rezultate întâmplătoare înregistrate de clinică. Așa a ajuns la ideea de a cercetă în laborator rolul ce revine în terapeutică, principalelor noastre ape minerale. Voi reveni mai jos asupra acestei chestiuni.

Un folos indiscutabil imens, a avut pentru *Theohari* și'n consecință pentru învățământul căruia se devotase, îndeletnicirea sa cu experimentația în anii cât catedra sa nu era clinică. De oarece debutase în carieră pătruns — cum am mai spus — de scepticism pronunțat în privința valorii practice a generalității medicamentelor și fiind, de altă parte, un spirit pozitiv, prea puțin înclinat spre doctrină, se manifesta fervent partizan al metodei expectației armate, sau cel mult al mijloacelor terapeutice naturiste, redusă aproape numai la igienă, dietetică și agenții fizici. Fie-zis îndată că, aceste mijloace, le cunoștea perfect. Dar studiul aprofundat al farmacologiei în laboratorul său l'a adus la o încredere suficientă în remediile chimice, pentru ca să uzeze cu măsură de ele, căutând a face terapeutică patogenică sau simptomatică, în lumina fiziologiei și microbiologiei, fără nici-o prejudecată teoretică, dar totuși — la început, cel puțin — cu un determinism prea absolut.

Cultura sa vastă enciclopedică îl ajuta ca'n fața oricărei chestiuni de oarecare însemnătate să îmbrățișeze cu o privire orizontul cel mai larg, să găsească ușor — avea o sagacitate bine exercitată — noui linii de investigație sau deadreptul soluții neașteptate, obicinuit impecabile. Nu era omul iluziilor. Pornea dela fapte demonstrate și cumpănite bine pentru a ajunge la fapte hotărâte și hotărâtoare. Putea să formuleze și să prescrie orice tratamente, în bună conștiință că face medicină științifică.

Cu așa pregătire și aptitudini, abordând clinica terapeutică, avea totuși conștiința că i mai lipsește ceva. Se hotărî deci a petrece anul 1913 în Germania pentru studiul chimiei analitice. În laboratorul lui Kossel ¹⁾ din Heidelberg, lucră timp de câte-va luni, 8—9 ore pe zi, chimie organică și mai cu seamă biologică, însușindu-și „cu entusiasm și pasiune”, cum îmi scria pe atunci, cunoștințele necesare tuturilor cercetărilor în aceste domenii. Mobilizarea din Iunie acel an și campania în Bulgaria, îi încheiară execuția proiectului său înainte de vreme. Profitase însă de-ajuns și era gata pentru a întemeia o școală, în așa condițiuni încât să reducă la minimum partea artei în practica medicală, în folosul științei.

Continuă a-și face cursul după planul de altă dată, care, indiscutabil, într'un învățământ în prima linie clinic, era cel mai nimerit. Dar nici norma lecțiilor experimentale n'o schimbă, din două motive. Mai întâi, dintr'un exces de scrupule, îi se părea că procedând altfel, ar încălca atribuțiunile catedrei de farmacologie. Al doilea, nu voia să pară că deține două catedre sau predă două materii, ceea ce altfel era mai mult sau mai puțin cazul. Decât, el își masca ambiția cu explicația că demonstrațiunile experimentale sunt un excelent mijloc mnemotehnic și că oferă pentru studenți o parte atractivă care i face să dea mai mare atenție cursului întreg. Ambiția sa însă a fost în totdeauna să muncească mai mult decât alții și, ceea ce face, să facă fundamental, fără a-și menaja puterile. Astfel a muncit douăzeci de ani pe două terenuri, cari cu toată contiguitatea lor sunt totuși deosebite: terapeutică experimentală și terapeutică clinică și s'a distins pe unul cât și pe celălalt. Tratatul pe care l'a scris rămâne un monument neperitor pe amândouă.

Atâta însă, nici nu i-a satisfăcut râvna de producție. O nouă specialitate exercita asupra lui miragiul unui nou câmp de activă investigație și, aceasta făcând parte din domeniul teraputice, îi incumba datoria de a-l explora minuțios; cel puțin așa simțea el. Cu cât își încărca iarăși programul de muncă, simțea de sigur de-o-potrivă; dar aceasta nu-l făcu să pregete. Idrologia minerală și balneologia, după avântul ce-l luase apele minerale în căutarea empirică a atâtor cazuri de boale, se impunea în fine să intre în cadrul experimentației sistematice și al învățământului. O încercare în acest

¹⁾ Premiu Nobel (1910) pentru chimia nucleului celular.

sens făcuse încă din 1910, când în colaborare cu chimistul *Aurel Babeș* începu cercetarea apelor alcaline clorurate. O serie de lucrări ale elevilor săi de atunci duseră opera mai departe, în primul rând ale lui *G. Băltăceanu*. Rezultatele erau încurajătoare și promiteau a aduce o ordine desăvârșită în întrebuințarea rațională a apelor studiate. Era însă de tot interesul ca studiul științific al apelor de toate categoriile din țară, să se poată face pe o scară mai largă. Concepî atunci planul fundării unui laborator mare sub numele de „Institut de balneologie” cu personalul și tot materialul necesar, apoi depuse stăruințe neobosite până ce reuși să-l realizeze (1924).

Institutul coprindea dela început două secțiuni: una de analize chimice și una de încercări experimentale. Probe de activitatea sa le putea da „Buletinul” în care se publicau toate lucrările efectuate ¹⁾. Dar tot în institut, harnicul său creator, organiză curînd după inaugurare, serii de conferințe destinate medicilor cari doresc să se specializeze în idrologie și balneologie. Era un lucru care nu mai putea lipsi.

Voind mai târziu să facă să profite cercuri medicale mai largi, de învățăturile ce se puteau trage din activitatea celor două servicii puse sub direcțiunea sa : Institutul cu mijloacele lui de cercetare din ce în ce sporite și Clinica cu bogatul ei material patologic, *Theohari* puse cu colaboratorii săi bazele unei Societăți de terapeutică în care spera să centralizeze și comunicările privitoare la tratamente medicale ale altor servicii și confrăți. În Februarie al anului 1931, „So-

¹⁾ S'au studiat minuțios apele de Bodoc (Isvoarele Matild și Perla), Borszec, Broșteni (Neamțu), Bicsad (Isv. Clara), Călimănești, Covasna, Govora (Isv. Ferdinand), Iacobeni, Malnaș (Isv. Maria și Siculia), Mehadia (Hygiea, Hercule și Iosif), Răducăneni, Sân-Giorgiu Român, Sărata Monteoru, Sinaia, Slănic, Stoiceni, Tușnad și câteva altele indigene sau străine, cele mai multe din punct de vedere atât clinic cât și experimental.

Unele examene au urmărit efectele ingestiei asupra secrețiilor gastrice, hepatice, pancreatice sau renale, asupra schimburilor respiratorii și metabolismului bazal, asupra echilibrului acid-bază și rezervei alcaline, asupra sîngelui. (Modificările cholesterinemiei, uricemiei și calciului sanguin), în fine în unele infecțiuni experimentale și în anafilaxie. S'a mai cercetat apoi acțiunea unor ape din punct de vedere chimic pur sau biochimic (acțiunea peroxidolitică, aceea asupra diastazelor, fermentilor și germinațiunii).

Un alt grup de studii a avut de obiect transitul digestiv în lumina radioscopiei.

cietatea" sub președinția sa începu să țină ședințe, cu sumare nu numai bogate dar și din cele mai interesante. Era și aceasta un mijloc de a stimula generațiile tinere, de a desvolta gustul studiilor metodice printre studenți, apoi în special interesul lor pentru tot ce poate călăuzi într'o practică luminată și efectivă.

Este interesant că 'n profesiunea de credință făcută în prima ședință a „Societății”, *Theohari* se apropie de vederile predecesorului său *Z. Petrescu*, relative la poziția terapeuticei științifice, preciză în finalismul ei, față de clinică, în care poate interveni și închipuirea și ale cărei surprize ne interzic reguli fixe de conduită, până când vom afla determinismul atâtor fenomene patologice. „Din nenorocire, deci, încă mult timp terapeutica clinică va trebui să rămână eclectică”. Iată dar, cum o experiență de douăzeci și cinci de ani l'a readus la *Crezul* vechii școli. Ori-care ar fi fost însă știința și credința sa, atât pe terenul științific pur cât și pe cel didactic, *Theohari*, secundat de câți-va elevi aleși (*Băltăceanu, Cociaș, Gheorghian, G. Niculescu* și alții) își multiplica puterile pentru a da terapeuticei în dezvoltarea ei, rolul de frunte ce'i se cuvine printre științele medicale. Nu voi mai expune aci detaliul activității sale neîntrecute dela război încoace, prea cunoscut de altfel, fiind destul de aproape de noi și bine expus de alții aiurea. Câte lucrări personale sau inspirate altora, memorii, note, observații, rapoarte, teze etc. ! O producție care ar fi fost onorabilă chiar pentru trei titulari, căci trei discipline la dreptul întrunea el într'una nominală și, cu munca sa fără de răgaz, le împlinea cu aceeași prisosință.

O moarte prematură ¹⁾ a oprit iarăși progresul unei ramuri a învățământului medical, care s'a aflat de două ori în mâinile cele mai destoinice ce puteau fi. Ce va mai fi de acum, nu se poate ști ! Este indiscutabil că un al doilea *Theohari* va fi greu de nemerit. Cel puțin, ca să nu se mai rupă tradiția și să se schimbe spiritul școlii, care nu poate perî odată cu maestrul ci trăește în elevii săi, ar fi de dorit ca unul din aceștia să-i succeadă.

Apoi mai este o chestiune gravă pe care nu trebuie să ne ferim de a o privi în față și judecă imparțial. Reforma lui *Theohari* a avut și avantagii și inconveniente. A folosit prin acea că a procurat unui

¹⁾ Ca și *Zaharia Petrescu*, a dispărut *Anibal Theohari*, în vârstă de numai 60 de ani.

om capabil mijloace de a da maximul ce'l putea da în sfera sa de activitate și de a ridica tot de odată, cât mai sus cu putință, nivelul culturii profesionale individuale în cercul studios din jurul său. Dar acesta nu era mare cât ar fi trebuit și aceasta a fost în detrimentul nivelului cultural general. Învățământul terapeutic după programul lui *Theohari* era un învățământ *intensiv*, pentru câte-va elemente distinse, hotărâte a lucra și'n afară de programul oficial, pe lângă dânsul sau în funcțiuni în serviciile sale. Elementele de elită pe cari le-a format astfel sunt prea puține față de masa studenților cari au eșit din Facultate fără a ști terapeutică. Cei mai mulți au învățat pe de rost un formular și atâta tot. Iată cel mai mare dezavantaj al unui program *de șase ani*.

Acum patruzeci de ani învățământul terapeutic era *extensiv*. *Zaharia Petrescu* n'a format specialiști, căci pe sărăcia țării de atunci nu'i se puteau pune la dispoziție mijloacele materiale și tehnice pentru așa ceva. Până 'n anul său din urmă a stăruit ca să se înființeze un laborator pe lângă catedra sa. Dar când Facultatea nouă, în care era proiectat, s'a clădit, s'a risipit atât din fonduri și apoi a urmat o criză economică așa teribilă (1899—902), încât terapeutică a rămas tot fără laborator. În schimb *Z. Petrescu* făcea un curs *complect într'un an*, de trei ori pe săptămână, după amiază. Era știut că la examene este drept dar sever. Studenții erau deci și atrași și siliți a urma cursul și aveau putința de a se familiariza cu materia, de sigur elementară însă cel puțin întreagă. După constatări cari însu-mi le-am putut face printre studenți, procentul celor cu o instrucție terapeutică suficientă era mai mare în trecut decât astăzi. Că și alte cauze sunt în joc, nu voi tăgădui. Dar faptul este așa și este cunoscut absolvenților cursurilor de altă dată, cari mai sunt în viață.

Catedra teoretică avea deci folosul ei și a fost o greșală că, prin transformarea ei, de fapt s'a desființat. Cursul *ex cathedra* așa cum îl făcea *Theohari*, la clinică, dimineața, când studenții cari sunt externi nu-și pot părăsi serviciul, apoi cu programul împărțit pe mai mulți ani, nu putea fi decât, cum am mai spus, un curs pentru o mică minoritate. Pentru un *Theohari* trebuia să se înființeze o catedră de clinică, menținându-se și vechia catedră teoretică de „Terapeutică și arta de a formula”.

Cât timp va perzista în facultățile noastre regimul de școală

secundară de astăzi — și poate este indispensabil, cu ciudatul program general actual, ca să perziste — va trebui ca nici o catedră teoretică, din câte au fost înființate altă-dată, să nu dispară, și deci să se revină și la o catedră de terapeutică, însă cu laboratorul convenit, la care eventul s'ar anexa balneologia, mai la locul ei aici decât la Clinică. Foloasele pentru învățământ ar fi sporite și prin influența favorabilă a diviziunii muncii.

Există și'n Apus la toate facultățile, învățământul teoretic, deosebit de terapeutică ce se face la clinicile interne sau rarele catedre de clinică terapeutică. Nicăirea nu se află aceasta din urmă singură. Muncitor și perseverent cum era *Theohari*, a reușit să se achite admirabil de îndatorirea ce și pusese de a face un învățământ dublu, dar s'a trudit peste măsură și s'a istovit. Va mai face altul ce a făcut el? — Cu greu ¹⁾ și cu atât mai improbabil cu cât catedra de clinică terapeutică poate umple 'n de-ajuns activitatea unui clinician obicinuit și, fiind un postulat pentru interniști în genere, specializați sau nu în terapeutică, dac'ar ajunge în sarcina unui nepregătit, ar putea să pară acestuia că satisface pe deplin cerințele învățământului terapeutice. Riscă deci de a intra atunci foarte repede în rândul celorlalte clinici interne, dacă n'ar fi decât pentru comoditatea titularului. O catedră teoretică, prin care ar trebui să se treacă pentru a ocupa pe cea de clinică, poate singură înlătura acest rizic.

Reînființarea catedrei ce a fost altă-dată a lui *Zaharia Petrescu* ar fi și un act de pietate, nu numai față de memoria aceluia care ca prim titular a ilustrat-o peste treizeci de ani, ci și față de memoria lui *Anibal Theohari*, care, dacă trăia și se retrăgea la timpul său din învățământ, rațional în toate cum era, ar fi propus — știu bine — pentru soluția succesiunii sale, pe cea de mai sus : *două catedre iar nu numai una*, ca cea mai recomandabilă măsură pentru asigurarea progresului medical național.

¹⁾ Să nu se uite că *Theohari* avea etatea de 32 ani când a obținut catedra din București !

BIBLIOGRAPHIE

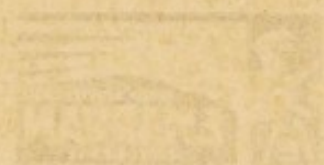
- Binz C.: Arzneimittellehre. Berlin 1874.
- Binz C.: Zur Geschichte der Pharmakologie in Deutschland, in „Klinisches Jahrbuch von Prof. A. Guttstadt“. Berlin 1890.
- Bouchard Ch.: Introduction au „Manuel de thérapeutique“ de Berlioz. Paris 1883.
- Dujardin Beaumetz: Clinique thérapeutique. Paris 1891.
- Ferrand A.: Traité de thérapeutique médicale. Paris 1875.
- Fischer B.: Die neuen Arzneimittel. Berlin 1894.
- Fischer I.: Zur Geschichte der Therapie. Wien 1925.
- Fonsagrives J.: Traité de thérapeutique appliquée. Paris 1878.
- Fränkel S.: Die Arzneimittel-Synthese. Berlin 1906.
- Gilbert A. N.: Cours de thérapeutique. Leçon d'ouverture. „La Presse Médicale“, 1902, No. 21.
- Gubler A.: Commentaires thérapeutiques du Codex medicamentarius. Paris 1868.
- Gubler A.: Leçons de thérapeutique. Paris 1880.
- Hörlein H.: Medizin und Chemie, in „Abhandlungen aus der Med. chem. Forschungsstätten der I. G. Farbenindustrie A. G.“ Leverkusen a. R. 1933.
- Köhler H.: Handbuch der physiologischen Therapeutik. Göttingen, 1875.
- Lauder Brunton T.: Medicine past and present. London 1880.
- Lauder Brunton T.: (Trad. Zechmeister) Handbuch der allgemeinen Pharmakologie und Therapie. Leipzig 1893.
- de Lavarenne E.: La chaire de thérapeutique. „La Presse Médicale“ 1902, No. 2.
- Liebreich O.: Die historische Entwicklung der Heilmittellehre. Berlin 1887.
- Manquat A.: Traité élémentaire de thérapeutique. Paris 1911.
- Napheys Geo.: Modern Therapeutics. Philadelphia 1871.
- Nothnagel et Rossbach: (Introd. de Bouchard). Matière médicale et thérapeutique. Paris 1880.
- Pagel J.: Chemie und Heilkunde, in „Beiträge aus der Geschichte der Chemie“ von P. Diergart, Berlin. Leipzig u. Wien 1909.
- Posner & Simon: Arzneiverordnungslehre. Berlin 1862.
- Riecke V. A.: Die neuen Arzneimittel. Stuttgart 1842.
- Rogers J.: On the present state of therapeutics. London 1870.
- Schaer Ed.: Geschichte der Pharmakologie und Toxikologie, in Handb. d. Gesch. d. Med. von Puschmann, Neuburger u. Pagel. Jena 1903.

- Schulemann W.*: Chemische Konstitution u. Wirkung von Arzneistoffen, in Abhandlungen aus den Med. chem. Forschungsstätten der I. G. Farbenindustrie A. G., Leverkusen a. R. 1933.
- Semmola M.*: Médecine vieille et médecine nouvelle. Paris 1881.
- Tappeiner H.*: Lebrbuch der Arzneimittellehre und Arzneiverordnungslehre. Leipzig 1890.
- Trousseau A.*: Thérapeutique. Discours d'ouverture. „Revue des cours scientifiques“, 1865, No. 20.
- Vierordt H.*: Altes und Neues in der Therapie. Tübingen 1890.
- Wood G. B.*: Therapeutics and Pharmacology. Philadelphia, 1868.

ORIGINILE DOCTRINELOR MEDICALE

„Archivele medicinei“, a zis **Laboulbène**, „sunt tot atât de vechi ca și mintea omului“. Dar pentru a ne uni cu acest adevăr, trebuie să ne înfățișăm medicina redusă la cea mai simplă expresiune.

De sigur, este natural ca, dela apariția Genului nostru, cei ce se vor fi simțit bolnavi să fi căutat să-și ușureze suferințele. Nevoia, singură, a dictat fiecărui om o practică apropiată cazului său și toată arta de a lecuî ce s'a format în timpurile preistorice, a avut la baza ei instinctul de conservare. Omul primitiv s'a deprins să-și trateze boalele cum a învățat să-și gătească mâncare și să-și clădească adăpost.

Leagănul practicei medicale se pierde prin urmare în negura timpurilor mitice și s'ar putea spune că primul bolnav a fost primul medic, iar medicina, ca artă, s'a născut odată cu suferințele trupului. Multă vreme fiecare și-a fost sie medic. Posteritatea, strângând mai apoi toate învățăturile răslețe trase din foloase încercate, a căutat a le interpreta, aplicându-le spiritul de sistemă ce-l dobândia în preocupări mai transcendente ale minții. Medicina a câștigat atunci caractere speciale, cari o deosebiră de alte deprinderi folositoare, grație speculațiilor unor discipline superioare ce evoluau alături de ea, ca aritmetica, astronomia, metafizica; apoi mai ales prin științele naturale și fizico-chimice, în al căror fond a căutat un sprijin și o pregătire prealabilă. Cu firea ei proprie destul de complexă, în această formă nouă, ea deveni apanagiul unui număr redus de cugetători.

Practica, cum văzurăm, ca'n toate a precedat teoria, iar nu aceasta a creat arta. Grație teoriei însă, arta de a lecuî

și-a însușit treptat caracterul științific ce i se recunoaște astăzi și puțința de a face progrese reale. Așa dar omul a fost medic în adevăratul sens al cuvântului de abia din ziua când a comparat și a generalizat; a formulat principii, un sistem de cunoștințe. Curiozitatea de altfel, împingându-l, de timpuriu, la dorința cunoștinței universale, chiar născocind teorii premature ducând la soluțiuni greșite, i-a apărut clar nevoia de a-și îndrepta și călăuzi toate studiile de un mănunchi de *idei generale* sau *dominante*, coordonate cu timpul din ce în ce mai bine, apoi sintetizate în sisteme din ce în ce mai vaste. Așa s'au născut *doctrinile*.

Pentru a face o expunere cu adevărat luminoasă a dezvoltării medicinei, trebuie să cercetăm origina și înrăurirea ideilor generale în diverse epoce, să urmărim înălțuirea îndelungată a tradițiilor, de multe ori în șire paralele sau intricate și să stabilim un tablou cât mai clar al evoluției principiilor mari din cari s'a alcătuit Teoria medicală.

Cauza cea mai de seamă pentru care medicina a progresat extrem de încet, în comparație cu alte cunoștințe umane, au constituit-o *metodele* greșite după cari, multe secole, ea fu studiată. Nici nu se pot înțelege ușor deosebitele faze prin cari a trecut, fără a se considera *mentalitatea omului* în diferite epoce ale Istoriei, mentalitate tot așa de departe de a noastră, ca și cultura generală modernă de aceea a vremilor apuse.

În ceea-ce privește primele faze ale civilizației, este cert că'n fondul de gândire al omului primitiv, imaginația a jucat un rol cât se poate de însemnat, individul procedând în toate acțiunile sale după simple închipuiri, în genere izvorite din dorințe. *Dorința este muma ideii*. Astăzi încă de altfel populațiile necultivate prezintă ca o caracteristică acest obicei înrădăcinat.

În medicină, această particularitate a minții a domnit mult timp în suverană și astăzi, încă în mare parte, domnește în practică oarecare tendință de a se lua ideile preconceptuate drept fapte. Aceasta este un mare neajuns pentru o știință, al cărei scop principal sunt aplicațiile sale folositoare și ceea-ce a fost în totdeauna fatal progreselor medicinei, a fost tocmai râvna, uneori nevoia, de a se lucra întocmai ca

și cum orice ipoteze ale medicilor ar fi fost realități. Dar, întrucât practica medicală depinde neapărat de noțiunile ce le-aare medicul, pentru fiecare caz, despre *natura boalei*, despre *stricăciunile* ce le-a produs și despre *forța remediilor*, ea va fi cu atât mai corectă cu cât acele idei corespund mai pe deplin cu fapte obiective bine controlate.

Cercetând evoluția practicei dealungul veacurilor, constatăm că'n orice timp și loc modul de tratament a fost determinat invariabil de ideile dominante. Istoria medicinei se poate deci împărți în acord cu natura acestor idei și calea pe care ele au fost dobândite. Avem de considerat trei cazuri diferite cari de altfel s'au succedat în această ordine:

1). Boala s'a atribuit unor forțe necunoscute, închipuite ca personalități supranaturale, genii rele, și s'a căutat mijloace pentru împăcarea acestora. *Credința covârșea cunoștința.*

2). Boala s'a atribuit unei desordini în mecanismul corpului, dar ideile medicilor asupra acelui mecanism, cât și asupra acțiunii mijloacelor curative de cari uzau, au fost greșite. *Judecata a priori înlocuia cercetarea.*

3). Boala a fost atribuită unei desordini în mecanismul corpului și noțiunile medicilor, atât asupra acestui mecanism cât și asupra acțiunii mijloacelor lor curative, au fost prealabil cercetate mai slab sau mai serios pe calea experimentației. *Cunoștința se supune controlului.* În primele două cazuri, medicina s'a nutrit numai cu idei și a căzut astfel în erori; în ultimul caz, ea se întemeiază pe fapte și astfel putu progresa.

Prima eroare mare în care a căzut, a fost aceea că s'au atribuit boalele unor cauze imaginare (forțe oculte, sorți, genii).

Din observațiunea fenomenelor curente la cari au trebuit să devie desigur foarte de vreme atenți, cei vechi își acumulase treptat un mic fond de cunoștințe positive, constituind rudimentele primei științe, de constatare pasivă fără de oricel control, *știința descriptivă.*

Mai pe urmă, cugetarea și-a luat avântul, și căutând a trece de la observația pură la pătrunderea esenței și originii tuturilor lucrurilor, se dete fără frâu la speculațiuni cari îmbrățișau tot universul. Exteriorizând percepția obscură a fac-

torilor psychici inconștienți sub forma unei realități suprasensibile, omul explică lumea în *chip antropomorfic*, dând tuturilor forțelor, ba chiar unor obiecte inerte, o fire cu personalitate asemenea cu cea umană. Lumea întreagă fu populată cu nenumărate spirite, demoni și zei. Astfel s'a născut credința și astfel iarăși, știința, căreia credința i-a servit de pretext, s'a învăluit la începutul ei în superstiții, de cari cu greu s'a liberat mai târziu.

Omul, de fapt, n'a fost jucăria imaginației sale fanteziste, ci a urmat în toate ficțiunile sale impulsului firesc de a situa în afară de el motivarea acțiunilor sale accidentale.

Profitând de această caracteristică a intelectului incult, *invățații* din antichitatea cea mai depărtată, clerici, magi, vrăjitori și oracoli, convinseră pe credincioși că arta de a le cui face parte din domeniul minunatului și acesta nu este accesibil oricui. Revendicară deci pentru ei monopolul putinței de a le cui trupul, precum își atribuiseră dreptul de a ocărui sufletul. Pentru a-și asigura exercițiul exclusiv al artei, ei îmbrăcară primul fond comun de cunoștințe despre natură și om, în haina misterului și, transformând practica primitivă într'o nesfârșită desfășurare de extravagante în vorbe și fapte fondară acea pseudo-medicină ieratică ce astăzi încă se bucură de încrederea masselor naive. Remediile lor constau în cea mai mare parte din rugăciuni, incantații și pomeni, apoi în mică parte din diferite substanțe, ce se administrau cu un scop determinat dar *de ordin imaterial*.

În decursul timpului, tainele preoției se răspândiră printre laici și tradițiile lor superstițioase, puțin modificate, au căpătat oarecare lustru prin speculațiile filozofilor. Ele formară fondul *doctrinei spiritiste*. Medicina s'a depărtat de aceasta numai după urma filosofiei ellene.

Când, mai târziu, o serie de spirite agere au cercat a se ridica deasupra politeismului primitiv, au creat acele *cosmogonii* curioase formând urzeala tuturilor religiilor, în cari fără nici o teamă s'au încumetat să rezolve enigma universului, în parte tot cu ajutorul ipotezei geniilor. Totuși, lucrarea lor de întruchipare fiind și o simplificare, de oarece nu admitea decât un număr relativ restrâns de principii

esențiale de ordin divin, luă un caracter științific prin coordonarea și selecțiunea ce o stabilea.

Mai înainte ca din toate sistemele particulare ale înțelepților să se fi desprins o noțiune a filosofiei în general, doctrinele nu erau decât asemenea ipoteze asupra originii lumii și *principiului universal*, sau esenței tuturor ființelor. Ele cercau toate să răspundă la întrebarea: „Ce este această existență neschimbătoare, începutul a tot și căreia toate cele concrete îi sunt atâtea stări variabile?” Sub influența tradițiilor seculare și a credințelor naturiste, nu putea însă rosti decât consacrand, rând pe rând „Apa, aerul, focul.” În aceste concepte despre *început*, nu aflăm deocamdată nici o deosebire între noțiunea de principiu unitar și aceea de element, nici nu se da alt înțeles constituției corpurilor decât acela ce-l coprindeau unele manifestatii obiective ale apariției și trecerii lor, așa zise *calități*. Apoi, așa cum au fost ticluite primele icoane ale lumii, omul intelectual și moral aproape nu-și avea locul în ele. Geniile bune îl însuflețeau și-i hărăzeau însușiri alese. Tot ele îi păzeau sănătatea. Geniile contrarii îl făceau să păcătuiască, îi procurau suferințele și, când îi sună ceasul, tot ele îl răpuneau. Ființa umană ca și materia brută era, după caz, obiectul unora sau al celorlalte.

Așa cugetară preoții civilizațiilor mai înaintate, așa primii filosofi pe cari Grecii îi numeau fiziologi sau fiziciani; așa deci și primii medici. Cu timpul însă, atât filosofi cât și medicii, fiind înzestrați cu un bagaj mai apreciabil de cunoștințe pozitive despre natură, au substituit formulelor credinței oarbe în fenomenalitatea supranaturală, teorii în cari își aveau locul prea multe produse ale imaginației, dar impecabile din punctul de vedere al logicei și cu legături cari făceau din totul lor un sistem natural. Nimic din ale lumii nu era lăsat în seama minunii, întâmplării sau ficțiunii, ci toate fenomenele erau privite în relațiuni constante și neapărate de analogie și succesiune unele față de altele, cauzalitatea fiind preocuparea de căpetenie. Raționamentul prin deducție nu întârziă de a înflori. Încă de atunci s'a admis ca axiomă că *din nimic nu se naște nimic*. Astfel s'a constituit *știința rațională*. Boala nu există în afară de materie.

După ce se propusese multe ipoteze de acelea menite a explica toate, **Pitagora** găsisese putința de a concepe Filosofia ca o cunoștință universală mai presus de fizică, fără aplicațiuni practice și de a o defini: *cunoștința lucrurilor nemateriale și vecinice*, întemeiând astfel concretul pe abstract. Cauza existenței materiale a lucrurilor era pentru el *numărul*, principiu cu înțeles simbolic, dar ceva mai analog cu obiectul sau fenomenul, decât elementul foc, apă sau aer. După el cugetătorii cerură Filosofiei o interpretare definitivă, scurtă și coprinzătoare a universului, de ar fi înțeles-o sau nu. Pentru a explica ori-ce, ei dau formule: „*Unu* este principiul tuturor lucrurilor“; „*Unu* este D-zeu“; „*Unu* este infinit“. Inteligența era un număr, justiția alt număr și natura toată o armonie de numere. Aceste formule dovedeau tendința Filosofiei de a da precădere judecăților asupra senzațiilor și de a se institui ca o știință *generală*, cu caracter transcendental. În sistema lui **Aristotel**, tendința aceasta își atinge apogeul.

Mai târziu, *Scepticii* sguduiră credința celor ce se considerau sortiți să cucerească știința transcendentală; a rezultat o concepție mult mai modestă despre Filosofie. Cu **Socrate** și mai ales cu *Stoicii*, ea aproape nu mai fu decât teoria dreptății și obiectul ei fu de a da regule de conduită particulară și publică. De aci înainte studiul firei omului devine centrul speculațiilor filosofiei, ceea-ce dă acesteia o lature experimentală. Totuși după ambele concepții Filosofia urmărește numai adevăruri largi și subtile pe cari le deosebește de adevărurile de detaliu ce se desvălesc la suprafața lucrurilor și faptelor. Medicina în generalizările ei, nu putea fi decât o reproducere a tezilor filosofice și străduința primilor medici fu de a potrivi generalul la fiecare caz particular.

Cauzele acestei robiri absolute, când se prețuia în deajuns observația naturei și, mai târziu, când se cunoșteau și mijloace experimentale, au fost inerente în parte firei complexe a medicinei și'n parte vieții spirituale atât a antichității cât și a evului mediu. În timpurile preipocratice, nici chiar un cercetător atent exclusiv la obiectivitate, nu se putea opune curentului general, de a nu diserta despre materie decât imaterializând-o cu gândul. Aceasta ducea pe povârnișul

metafizicei vechi care domnea suverană în cunoștința naturii și medicul trebuia și el să-i se închine, căci în lipsa unei dezvoltări suficiente a științelor ajutoare, se folosea de fapte puține și de speculații îndrăznețe spre a rezolvi problemele patologice, după cum omenirea căuta a desbrăca natura în deobște de tainele sale.

De aceea medicina a și căzut în a doua eroare mare, anume că, pe când boalele s'au atribuit, cu dreptate, unor alterații materiale ale organismului, s'a atribuit acestuia o alcătuire cu totul fantezistă și agenților leucitori, puteri absolut diferite de cele reale. Trebuința de a explica ori-ce maladie *a priori* împiedica stabilirea unor asemenea explicațiuni pe baze solide, prin cercetări minuțioase și destul de îndelungate.

Nevoia ce filosofii o simțeau de unitate și de armonie, a atârnat, ce e drept, de timpuriu cercetările lor spre studiarea omului, și dacă, în complexitatea manifestațiilor vieții, ei urmăreau, prin concepții abstracte, relațiunea dintre materie și fenomene, fie că se bazau pe cunoștințe dobândite prin experiență (empirism), fie că nu admiteau alt mijloc de cunoștință decât rațiunea (noologism), ei păstrară cel puțin, deapururea, ca punct de plecare, natura (φύσις). De aci caracterul totuși fiziologic (în sensul cel mai larg) al investigațiilor asupra omului, încă dela începutul lor. Dar o lungă serie de secole, în loc ca investigațiile acelea să țină de detalii mecanismului animal, felul cum se leagă unele de altele și condițiile în cari lucrul lor se produce sau se oprește, ele au rătăcit, în afară de ori-ce metodă, întru aflarea *principiului vieții*, motorul unic al organismelor. Sinteza precedea analizei.

Cosmogoniile cele mai vechi stabilise principiul triadei compuse din solid (pământul), lichid (apa) și forță (spiritul). Din pământ și apă, toate vegetalele și animalele se socoteau zămislite, prin acțiunea spiritului. Corespunzând acestor trei izvoare de viață, cugetarea medicală ca și cea filosofică, a lucrat în trei direcțiuni diferite, până aproape de zilele noastre. Într'una lichidele, în cea de-a doua solidele, au fost judecate mai importante în privința vieții și a morții. În cea de a treia, atât lichidele cât și solidele își pierd din însemnătate, față de puterea duhului formativ care lucrează asupra lor.

Alterările lichidelor organismului se presupuneau după

doctrina umoristă a fi cauzele tuturilor boalelor. Mai târziu, în conexiune cu această doctrină, s'a dezvoltat patologia chimică. Alterațiile solidelor luând locul lichidelor, s'au născut școlile și doctrinele *solidistă* și *mecanistă*. În fine, numai schimbări produse în principiul formativ sub numele variat de natura, pneuma, spirit vital, anima etc. erau privite ca esența boalelor, de școlile *pneumatistă*, *vitalistă* și cea *animistă*.

În această haină rațională în care au îmbrăcat-o filosofii vechi, știința boalelor și a leacurilor se arăta prea abstractă, utopică și străină de practică.

Formula procesului teoretic al cunoștinții în vremurile preipocratice era: Observație — speculație — ipoteză deductivă. Speculația ținea locul experimentației, cea mai importantă operație pentru stabilirea noțiunii științifice și înțelegerea unui fenomen natural, prin concluziile inductive la care duce. Erorile în cari, după cum văzurăm, au căzut, din cauza raționamentului *a priori*, primii medici greci, filosofii, în practica lor, ei le-au răscumpărat în domeniul anatomo-fiziologic, prin rezultatele cercetărilor lor, cari pentru medicina antică și'n special pentru terapeutică au fost prilejul unor progrese mari. Mai mari daune au suferit, după urma teoriei concepțiunii, nosologia și clinica, căci de la inaugurarea ei a urmat o lungă perioadă în care aceste ramuri ale medicinei au rătăcit pe tărâmul logicei sterpe. Se socotea simpla opoziție între calități ca rece și cald, uscat și umed, dulce și amar, ca suficientă pentru explicarea tuturilor fenomenelor și, de aci, cunoștința boalelor trebuia să se sprijine numai pe exploatarea noțiunilor de frig, căldură, umezeală și uscăciune, fără de explorări fizice nici autopsii.

După *Ipocrate*, unii din adepții doctrinelor naturiste, fanatici de logică, considerând ipotezele ce le enunțau ca literă de evanghelie, formară secta specială a *dogmaticilor*. Respectuoși mai presus de orice de tradiție și bazați pe metoda analitică, ei căutau să stabilească numai prin raționament, cauzele *ascunse* ale boalelor. Dogmatismul n'a fost niciodată o doctrină propriu zisă, ci, la dreptul, numai o formă morbidă a judecății și o manifestație a tendinței prezumțioase a omului

de a se socoti *punctum stans* în univers, concepție care de altfel se și afirmă cu precizie câteva secole mai apoi.

Ca reacțiune, foarte curând se formă un alt grup de observatori care, din principiu, excludea ori-ce raționament și disprețuia studiul cauzelor oculte (cum le numea). Aceștia s'au numit *empiricii*, fiindcă întemeiându-și toate învățăturile pe cunoștința desăvârșită a semnelor patologice, mărgineau terapeutică la tratamentul simptomelor, prin încercări de imitație a naturei. De fapt raționau și ei, dar căutau a se feri de ipoteze, de cari abuzase predecesorii lor și, dacă empirismul s'a ridicat la rangul unei doctrine, apoi a datorat aceasta părții sale de scepticism, ce-l făcea mai compatibil cu știința obiectivă decât dogmatismul. De aceea însă s'a și întors la matca de unde pornise —umorismul ipocratic— iar ca fond neclintit al său, n'a rămas decât formula: „Nu se poate admite o judecată care nu este produsă de simțuri“, teorie, care a reapărut târziu susținută de **Locke** și **Condillac** în sensualismul modern.

În confuzia produsă de marele număr de doctrine ce s'au întreciocnit la un moment dat, atât empirismul cât și dogmatismul, ca metode teoretice, n'au avut nici un efect decisiv. Ele nu aveau de altminterlea decât o singură calitate, aceea că fie-care din ele punea în lumină cât era cealaltă de defectoasă, iar ambele împreună dovediră cât de șubredă era constituția unei doctrine, ori-care ar fi fost fondul ei.

Dar cu toate vicisitudinile prin cari au trecut și fluctuațiile ce le au suferit doctrinele vechi, încă dela apariția lor ele toate au dăinuit și s'au dezvoltat paralel, uneori cu totul independent una de alta, mai adesea influențându-se astfel încât una evolua pe nesimțite spre alta, sau cel puțin luă de la aceasta o față în mare parte nouă. Solidismul și umorismul, doctrine ce pretindeau a nu fi decât forme particulare ale materialismului, au căzut de timpuriu amândouă în abstracțiuni și, sub influența filosofiei academice (**Platon**) și stoice (**Zenon**), admiseră amestecul ineluctabil al unui alt principiu decât cel manifest în joc, o *căldură innăscută*, un *aer vital*, un *duh subtil* cu diferite facultăți; proclamară, cu alte cuvinte, pre-

eminența și autocrația spiritului.—Vecinica opoziție a noțiunilor de materie și forță.—Pneumatismul (animismul cel mai vechiu) a derivat direct din solidismul lui **Erasistrate**, iar *facultățile generale* concepute de Galen, făceau din doctrina sa un umorism mitigat cu vitalism, cu mult mai înainte de a se închipui existența *principiului vital*, cauză unică și comună a tuturor fenomenelor fiziologice și patologice, deosebită de forțele naturei și de sufletul gânditor.

Unii teoreticieni părăsiră intransigența, sau poate că, fiind mai nehotărâți, scăpară de exclusivismul doctrinar, fondând o sectă de conciliație: *eclecticii*, dintre cari mai de seamă au fost **Celsiu** și **Areteu** în ultimul secol înainte de Christos.

La începutul erei noastre—după **Galen**—confuzia spiritelor, datorită rătăcirilor creștinismului în formație și luptelor sale, complică fondul medicinei teoretice cu superstiții și absurdități de tot felul dând și vechiului curent raționalist o direcțiune hotărât mistică. Sistemele naturiste cu baza lor sănătoasă de observație dispar, speculațiile devin simple în-deletniciri dialectice, spijinite numai pe tradiție, revelație sau închipuire și întunericul cel mai grozav se întinde peste tot ce fusese învățătură pozitivă. Acesta este începutul *scolasticei*, care tiraniză tot evul mediu.

În ceea ce privește administrarea leacurilor, din cele mai depărtate vremuri s'a întronat empiria. În numeroasele încercări ce le a făcut omul, spre a îndrepta condițiuni anormale în cari se afla, s'a întâmplat ca să nemerească remedii adevărate, dar întrebuintarea lor, cât de îndelungată, nu era de ajuns pentru a le explica efectele și a le preciza indicațiile. Pentru aceasta, lipsea o bază de anatomie și fiziologie suficientă. Aceleași calități fizice cari dau părților organismului turburări, cauze de suferință, constituiau, la leacuri, virtuți ce trebuiau utilizate împotriva contrariilor lor. Când **Themison din Laodiceia**, în ultimul secol dinaintea erei creștine, creă *Școala metodistă*, care nu căuta a combate boli necercetate sau închipuite, ci numai a îndrepta starea generală a organismului, s'a constituit ca un embrion de terapie științifică plină de erori fiind-că se sprijinea pe erori de fiziologie, foarte simplă fiind-că pornea dela o doctrină tot atât de simplă, dar totuși efectivă. Simplitatea doctrinei a făcut-o ușor

acceptată și, astăzi încă, dăinuiește în mijlocul credințelor profane. Se aude adesea că băile calde și purgative deschid *porii*, fără ca acei ce o afirmă să-și dea seamă că aceasta nu expune un fapt anatomic studiat, ci numai o închipuire a unui filosof grec dinainte de Cristos. Nu se poate dovadă mai bună de puterea tradiției. Vechile teorii asupra constituției și calităților materiei organizate domnesc încă pe o scară întinsă în masele semi-culte.

Atât **Ipocrate** cât și **Galen**, ca umoriști ce erau amândoi, întrebuintau mult emeticele, laxativele și revulsivele, cari, presupuneau ei, ar curăța organismul de umori alterate, cauze de boale, și de oare-ce sângele se credea a fi sediul celor mai dese cauze de boale, se preconiza cel mai puternic revulsiv, venesecția, în special de către **Galen**, care zicea că massa sângelui este sporită primăvara (comparație cu seva). De aci, de sigur, se trage obiceiul din popor de a se lăsa sânge primăvara oricui, bolnav sau sănătos. Medicina populară a conservat într'un chip uimitor de fidel tradiția teoriilor cari altădată aveau forță de lege în medicina doctrinală. Ei bine, Istoria acesteia ne arată că mai toate erorile, superstițiile (așa zisele *erezuri*) și prejudecățile în materie de medicină de cari este împănată lumea, sunt aceleași de zeci de veacuri. Există la țară, o sumă de leacuri cari au servit omului încă din timpul stării primitive; apoi nesfârșite practice, cari amintesc de misterele theurgiei, magiei și cabalistice primilor secolii ai erei noastre.

Târziu după Renaștere, Teoria medicală emancipată din cercul strâmt al dogmelor și al formulelor doctrinale, adoptă caracterul unei discipline desăvârșite cu aplicațiuni ce pot fi îngrădite trecător, până la un punct, de uz și spirit de școală, dar în cari originalitatea ia pasul asupra tradiției. Cu filosofia marelui cancelar **Bacon**, a lui **Descartes** și a lui **Leibnitz**, a apărut adevărata metodă științifică și controlul riguros de tot minutul a devenit aparatul nelipsit în care se modelează adevărul.

După opera lui **Claude Bernard** și a lui **Pasteur**, nu mai admitem doctrine și nu ne mai călăuzesc, pe calea științei medicale, decât principiile mari ale patologiei generale fondate pe experimentație.

În rezumat: Medicina primitivă, în mâinile preoților, cari o înfățișau de esență divină și ca o parte din domeniul revelației pe care-l exploatau, se călăuzi de prescripțiunile cultului și se confundă cu practicile acestuia rămânând dealungul veacurilor neschimbată ca și ele. De aci toată theurgia, magia, cabala, etc.

Filosofii naturaliști, considerând constituția corpului omenesc ca o reproducere redusă a universului, un micro-cosm după imaginea macrocosmului, depărtară medicina de teocrație și o înglobară în sistemele lor speculative clădindu-i o temelie de nesiguranță, în mare parte metafizică.

Medicii adevărați, anatomo-fiziologi, s'au străduit timp îndelungat de a zmulge arta lor din mâinile sacerdotale și ale sectelor filosofice, sprijinind-o pe științe exacte, și adoptând în studiul ei, calea experimentației ale cărei rezultate'i vor permite din ce în ce mai mult să acumuleze principii în serii metodice, din cari decurg preceptele diriguitoare ale practicei.

Teoria medicală s'a adăpat așa dar la trei izvoare mari corespunzând celor trei faze prin cari, rând pe rând, a trecut spiritul uman. În prima fază, cea *sentimentală*, izvorul fu teologia. În cea de-a doua, *rațională*, filosofia. În fine în a treia, *experimentală*, știința. Ori de unde însă i-au emanat învățăturile, medicina a căutat în totdeauna de a-și constitui un corp de legi.

De aceia s'au și inspirat de vreme doctrinele medicale din ale filosofiei (din filosofia ellenă în special), aceasta reprezentând primul țesut de concepții disciplinate, care de altfel a servit ca regulator în toate științele. De medicină științifică, filosofia a rămas și astăzi nedespărțită, ca de un câmp de investigații și meditații, din care se trage cel mai profund al ei interes.

Istoria variațiunilor doctrinelor medicale nu este în fond decât mișcarea de opinii ce au trecut din filosofie în medicină. «Ea este istoria spiritului medicinei, pe când istoria boalelor constituie o parte din istoria omenirii». (Darembert).

Dr. G. Z. Petrescu.

Separatabdruck aus der „Wiener Medizinischen Wochenschrift“
(Nr. 50, 1928).

Verlag von Moritz Perles, Wien, I., Seilergasse 4

Nachdruck verboten, event. Genehmigung ist bei der Verlagsbuchhandlung zu erwirken.

Aus dem Leben der Siebenbürger deutschen Wundärzte im XVI. Jahrhundert.

Von Professor Dr. G. Z. PETRESCU in Bukarest.

Wie wohl bekannt, wurden Barbiergilden überall später als Gilden anderer Gewerbe gegründet.

In Siebenbürgen, wo die Einwanderung deutscher Kolonisten die Einrichtungen des Zunftwesens im XIII. Jahrhundert mit sich gebracht zu haben scheint, und es 1376 zu einer gründlichen Regelung der Zünfte, auf königliche Anordnung, gekommen war, erscheinen Barbiergilden erst im XVI. Jahrhundert in sächsischen Städten. Dieselben schlossen untereinander den 2. Dezember 1569 eine „Landesunion der Barbierer“, die nachher auch Privilegien erhielt.

Es dürfte nicht nur eine Zunahme an wirtschaftlicher oder politischer Macht des Geschäftes als Folge erwartet werden, sondern hauptsächlich eine bedeutende Hebung des Standes. Lagen ja die Barbieri, obwohl die gesamte Chirurgie sich in ihren Händen befand, auf derselben Stufe der allgemeinen Verachtung wie die Bader, mit denen sie noch verwechselt, weil in älteren Zeiten hie und da vereinigt waren. Auf den Badern aber lastete der Makel der Unehrllichkeit.

Wer in eine Zunft aufgenommen werden sollte, mußte seine „ehrliche Geburt“ beweisen. Das war ja den biedereren sächsischen Barbieren möglich. Außerdem waren sie aber auch der Gesellschaft unentbehrlich als tüchtige Wundärzte, und noch, dank diesem Berufe, vielen anderen bildungsgemäß weit überlegen. Ein dringendes Bedürfnis empfanden sie also, sich von der Eingenommenheit, die gegen sie herrschte, zu befreien, und natürlich erschien ihnen die Innung das einzige Mittel, den alten Wahn der Unehrllichkeit zu verdrängen.

Was die Wundärzte bis dahin erlitten, sie selbst wie auch ihre Gehörigen, ist leicht zu begreifen. Von seiten früher geregelter Zünfte hatten sie nicht nur kein Entgegenkommen zu hoffen, sondern sie sahen auch ihre Nachkommen, die ein anderes Handwerk lernen wollten, von den betreffenden Meistern abgewiesen.

Aus den unten folgenden Akten erhellt die gegenseitige

Lage der Barbieri und des Goldschmiedhandwerks in Hermannstadt, noch kurz vor Entstehung obgedachter Landesunion. Es soll nur hier hervorgehoben werden, daß die Goldschmiedzunft, die nicht viel älter als die Barbierzunft war, sich gewiß — weil mit Edelmetall beschäftigt — als die vornehmste in ihrer Einbildung schätzte, und daher streng geschlossen hielt. Da nun diese Schriften selbstredend und ergreifend sind, teile ich sie ohne weiteres ausführlich mit.¹⁾

(Gesuch an den Bürgermeister und Rath der Stadt Augsburg, vom Jahre 1560.)

Edellvest fürsichtig Ersam vnd weis Herren Statpfleger Bürgermaister vnd Rate diser Loblichen Stat Augspurg gebietendt vnnnd gonnstig Herren / Ich hab ain Schwager zu Hermenstat Inn Sibenbürgen der mainer Haus Frauen Schwester zum weib gehabt mit namen Hannes Hess ain wundarczt vnnnd Barbirer / der hat ain Sone David genannt / den Er am selben ort das goldschmidt handwerckh wolt lernen lassen / daran Ine aber etlich maister verhindern vnnnd furgeben sollen / das nit allain bey Inen sonnder auch Inn Teutschlant gebreuchig sey / der Barbirer Kinder Inn anndern Hanndwercken mit der lernung nit zuzulassen / Welches nit allain frembd zu hören sondern auch den Eerlichen leuten von Barbirern vnnnd wundarczten Iren weib vnd Kindern zu höchster beschwerdt vnnnd verklainerung vnnnd als ob sie vnredlich vnnnd nit wie andere hanndwercks genossen bider leut weren raichet / Dieweil aber wissentlich vnnnd am tag ist / das der Barbirer vnd wundarczt Kinder hie vnnnd Inn anndern Erbern frey vnnnd Reichsstetten / von kainem Hanndwerckh ausgeschlossen werden / So ist mein vnderthenig hochfleissig bitt Eur v: vnnnd hl: wollen mir an die fürsichtigen Ersamen vnd weisen Herren Bürgermaister vnnnd Rate der Stat Hermanstat / gonnstige vrkunt vnnnd furschrifft mittailen dass alhie der Barbirer vnnnd wundarczt sowoll als anderer hanndwerker Kinder auff allerlay hanndwercken darzu sie lust haben zugelassen werden / vnnnd alssdann mit denen von Goldschmiden handlen vnnnd verfuegen / damit meiner Haus Frauen Schwester Sone an lernung des goldschmits Hanndwercks nit verhindert werde / Das bin umb Eur v: vnnnd Hl: lanngewirige glückselige fridliche Regirung Gott den almechtigen zu bitten vnnnd zuverdiennen bereit vnnnd urbütig /

Fur v: vnnnd Hl Undertheniger
 gehorsamer

Johann Ehniger
Predicant /

¹⁾ Die Originalien befinden sich im Sächsischen National-Archiv. Hermannstadt (1560/Nr. 963—5. L. 21).

Ohne Zögerung stellte der Augsburger Rat das verlangte Zeugnis aus und ließ es seinen Hermannstädter Kollegen zukommen. Es lautete wie hier steht:

Den Ersamen vnnnd Weysen Burgermayster vnnnd Rathe der Stat Hermenstat jn Sibenbürgen vnsern Liebenn vnnnd gueten Freunder. empieten wir die Rathherren der Stat Augspurg unser freuntlich willig dienst / Zuuor Ersam und Weiss Lieb vnd guet Freundt / Wass vnns Johann Ehnig unser Kirchen diener vnnnd predicant alhir / anheut berichtet vnnnd gebet dass haben E. W. auss eingeschlossner seiner supplication zuuernemen / diweill wir dann jn vleyssiger nachfrag bey den vnsern gehalten befinden /daß der Wundartzt und Parbierer Kinder (In be denekhen dass Ire eltern eherlichen ansehenlichen / auch gemeinem Wesen hocherspriesslichen nutzlichen kunsten vnnnd handthierungen zugehen.) zu allerlay eherlichen Kunsten handwerkken vnd sachen nit allain alhir /sondern auch jn ganzer Teutscher Nation durchauss wie billigh zugelassen / vnnnd niendert daruon ausgeschlossen worden / So ist demnach an E. W. vnser ganz freuntlich bitt / die garuech auff des supplicanten begern / vnd von diser unser furschrifft wegen /mit Irn Burgern von goldschmidenn: Seuil zuverfuegen / darmit der angetzogen seines Schwagers Hansen Hessen Son / Daudid Hess / an Lernung dess goldschmid handwerks nit verhindert / noch von eherlichen bürgerlichen sachen ausgeschlossen werde / Dass sein Wir / zue dem es an Ime selbs billich / vmb E. W. freudtlich zuuerdienen verbieltig.

Datum der dritten Fedruarii Avg. Bg.

Den Ersamen vnnnd Weysen Bürgermayster vnnnd Rathe der Statt Hermenstatt in Sibenbürgen Unsern Lieben vnd guetten Freunden /

Doch hatte selbstverständlich der Wundarzt Hess sich gleichzeitig mit dem Schreiben an seinen Schwager auch dem Rate Hermannstadts zugewandt, um zu einer günstigen Dazwischenkunft der Behörde zu gelangen. Seine Bittschrift ist uns leider nicht erhalten.

Seinerseits, bereitwillig zu helfen, faßte der Rat die Gelegenheit, einer Reise des Stadtapothekers Gallus Fischer nach Deutschland, um diesem den Auftrag zu geben, in betreff dieser undeutlichen Angelegenheit sich genau zu

erkundigen und näheres darüber von Obrigkeiten ausweisen zu lassen. Dann trafen auch bald nachstehende zwei offizielle Briefe ein:

(1.)

Wir Thoman Sibenbürger Romischer Khay. Majestät unseres allergnädigsten Herrn Rat vnnnd Burgermaister vnd der Rate der Statt Wienn / Bekhennen Nachdem vnns der Erbar Gall Vischer Bürger zu der Hermanstat jn Sibenbürgen fürgebracht / wie Ime von denen fürsichtigen Ersamen vnd weisen Herrn N. Bürgermaister vnd Rate daselbst zu der Hermanstat vnnsern lieben und guetter freunden beuolhen worden zu seiner hieherkhunfft bey vnns zu erkundigen wie es alhir mit den Barbierers Sünen gehalten, ob die auch zu anndern Hanndtwerchen zuegelassen und darauf gefürdert werden, wie er die Sach befinde, desselben von vnns Urkhundt zu nemen. Hat Er vnns derhalben alles Vleiss gepetlet Ime diswegen glaubwürdig Khundtschaft mittzutailen. So wir dann die warheit zufürdern genaigt / Sagen wir offenlich vnd thun khundt meniglich mit disem brief / dass nit allain vor vill Jarn vnd noch bey vnns im gebrauch ist, Barbierer vnd Paders khinder auf allerlay Handtwerchen lernen zulassen und für Redlich zuhalten, Sunder auch höchsternente Rom Khay Majest. haben soliches lautter statuirt vnd georndt in Jrer Khay Majest. Policyordnung vnd offenlich in druckh ausgeen lassen. Des zu Urkhundt haben wir auf obennents Vischer gepete Urkhundt mit vnnserm vnnnd Gemainer Stat mitterm hieraufgedrukhten Innsigel bekhreftigt. Beschehen zu Wienn am sechsundzwainzigsten Tag Nach Christi unsers lieben Herrn Gepurde, jm funffzehenhundert vnnnd im Sechzigisten Jar.

(2.)

Wir Burgermaistere vnnnd Rathe der Stadt Nürnberg. Nachdem der Erber Gall Fischer Bürger zu der Hermstadt jn Sibenbürgen uns fürbracht hat wie dass er von den fürsichtigen Ersamen vnd weisen Bürgermaistern vnd Rathe doselbst zu der Hermstadt vnnsern besondern lieben und guten freunden beuelch empfangen zu einer hieherkhunfft bey vnns erkundigung zuthun,

wie es hie jn unsre Stadt mit den Barbirers Söhnen gehalten, ob die auch zu anndern Hanndwergen zugelassen und darauf gefurdert wurden / vnnnd wie Er die sachen bey vns jn erkündigung befunde, desselben brieflich vrkunde von vnns zu nemen. Darauf Er vns nun dienstlichs vleiss gebeten, wir wolten Ime wie es hierinn bey vns gehalten, desselben also brieflich vrkhundt mitthailen. Weil wir dann die warheit in allweg zufürdern geneigt. So bekennen wir offentlich vnd thun Kunth meniglich mit disem brieff, dass nicht allein von sehr viel jharn hero, und noch bey vns jm prauch vnd übung gewest, Barbirer und Bader Kinder uf allerley Handwergken zu lernen zu Gelassen, vnd für redlich zu halten. Sonder die vorig Rom. Kay Maj vnnsrer allernedigster Herr, Hochlöblichster gedechtnüs, Auch Churfürsten, Fürsten und gemaine Stende dess Heiligen Reichs Teutscher Nation haben ein solches Anno Acht und virzigk der wenigern Zahl nechst verschumen, uf dem domals zu Augspurgk gehaltenem Reichstag, auch lauter statuiert vnd geordent vnd in jrer Maiestat Policyordnung offentlich jn truck ausgeen lassen. Dess zu vrkundt haben wir obgedachtem Fischer uf sein bitt disen brief mit vnnsrer Stadt Nürnberg zu rügk aufgetrucktem Secret Innsiegel besigelt Geben, am Donnerstag den Neun vnnnd zwaintzigisten Februarij Nach Christi vnnsres Herrn vnd Seligmachers geburt Im funftzehnhundert vnd jm Sechzigisten Jhar.

(Innsiegel am Verso:)

So stand die Sache im klaren und das Übel konnte beseitigt werden. Mußte ja das Beispiel des Westens als maßgebend den begehrten Schluß erwirken. Auch folgte die Aufnahme des jungen Barbiersohnes in die bisher für ihn gegnerisch gesinnte Goldschmiedzunft. Als Meister dieses Handwerkes beendete David Hess ein zu kurzes Leben im Jahre 1575.

Dieser Fall dürfte bahnbrechend sein, und nachher traten gewiß viele Barbierkinder in allen Handwerken ein. Übrigens hatten sich die Wundärzte an dem großen Ansehen, dessen sich die allmählich vermehrten geschulten Ärzte erfreuten, derzeit auch beteiligt.

Das war aber erst im XVII. Jahrhundert, das alle Verhältnisse umänderte, und da man auch — jetzt umgekehrt — eines Goldschmiedes Sohn, ohne Vorurteil, Arzt werden sehen konnte.²⁾ Unbestreitbar mochte so ein Ereignis als eine gebührende späte Vergütung für den Barbierstand gelten.

Literatur: Emil Sigerus: Vom alten Hermannstadt. Hermannstadt, 1923. — Heinrich Herbert: Die Gesundheitspflege in Hermannstadt bis Ende des XVI. Jahrh. Archiv f. Siebenb. Landeskunde, Bd. XX, H. 1.

²⁾ Andreas Teutsch, Hermannstädter Stadt-Physikus 1697—1701.

6

**REVISTA
ȘTIINȚELOR MEDICALE**

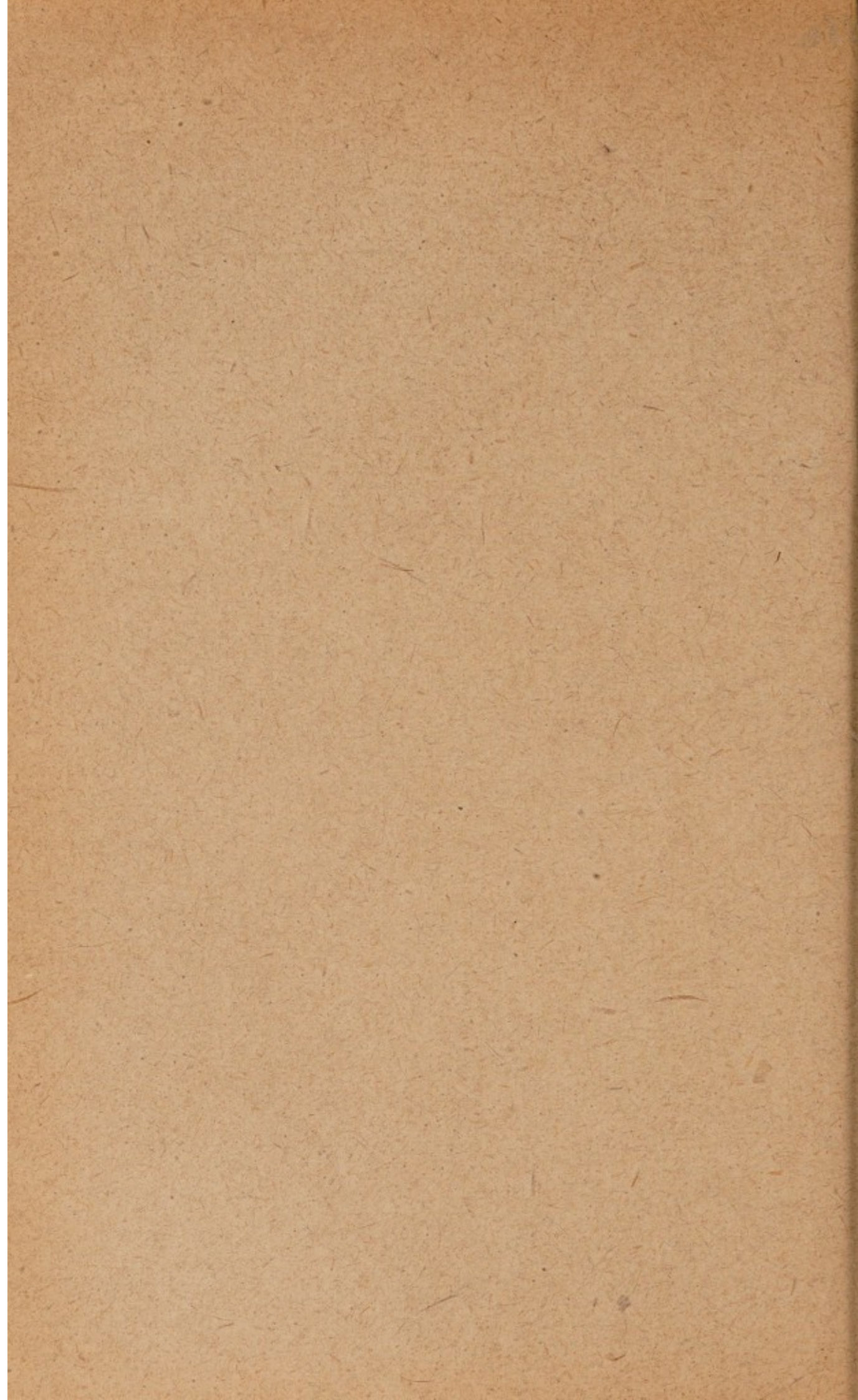
EXTRAS

Nr. 3. — Martie 1928

Dr. G. Z. PETRESCU

**IN JURUL UNEI PRESUPUSE OTRAVIRI A LUI
ALEXANDRU LAPUȘNEANU
UN MEDIC REFORMATOR... AVENTURIER**

**TIP. „CULTURA”
BUCUREȘTI
1928**

16

REVISTA
ȘTIINȚELOR MEDICALE

EXTRAS

Nr. 3. — Martie 1928

Dr. G. Z. PETRESCU

IN JURUL UNEI PRESUPUSE OTRAVIRI A LUI
ALEXANDRU LAPUȘNEANU
UN MEDIC REFORMATOR... AVENTURIER

TIP. „CULTURA“
BUCUREȘTI
1928

REVISTA
STUDIOS DE MEDICINA

EXTRAS
TOMO II

1905

IN FUROR LUTI PRESUPPOSE OTAVIANO A LIE
ALEXANDRO LAFRANCO
CENTRO REFORMATIVO AVANTI

THE
LIBRARY
OF

Pagini de Istoria Medicinii

IN JURUL UNEI PRESUPUSE OTRĂVIRI A LUI ALEXANDRU LAPUȘNEANU

UN MEDIC REFORMATOR... AVENTURIER

de

Dr. G. Z. PETRESCU

În noianul de știri, adesea contradictorii, prea laconice sau confuze, pe cari le oferă documentele de tot felul și toată proveniența ce servesc de sprijin istoriografiei, se întâmplă a se găsi câte unul care ne dă cheia unui întreg șir de fapte ce fără cunoștința sa ar fi fost greu de stabilit, sau s'ar fi interpretat greșit. Este în genere, acea știre providențială, punctul de plecare al unui episod întreg în care nepotrivirile între diferite versiuni luate din izvoare diverse, dispar, grație deducțiilor celor mai firești ce le permite faptul inițial. Este totdeodată proba evidentă a exactității presupunerilor ce logica sănătoasă ne duce a face, din considerația unor stări de lucruri contemporane, antecedente sau următoare, mai ales când asigură o înlănțuire între ele și mijlocește întărirea unora prin celelalte. O asemenea știre am întâmpinat într'un act pe care l'aș fi trecut neobservat, dacă el n'ar fi jucat tocmai acest dublu rol de verigă și de cheie, adică nu mi-ar fi îngăduit să leg un șir de întâmplări pe cari le lămurește, de un trecut bogat în dovezi, formând ca un mănunchi de argumente că, și 'ntre toate acele întâmplări, legătura este din cele mai strânse. Voi expune aci acea știre, comentând-o și discutând, în lumina ei și a altor știri conexe, versiunea cea mai demnă de credință și înțelesul ce se poate atribui unor amănunte ale dramei, din care ea pare a nu relata decât o scenă.

După un raport către Dogele Veneției, trimis la 20 Decembrie 1560, de reprezentantul său din Constantinople¹⁾, se află atunci

1) Colecția Hurmuzaki, Vol. VIII, pag. 89 (CXIX).

acolo un tânăr medic originar din Asola di Bressana (Republica Venetă), care, fiind de mai mulți ani în serviciul *Regelui* Transilvaniei, acesta l trimise la cererea Voevodului *Alexandru* din Moldova, greu indispus, spre a căuta pe Domn. Medicul găsi de cuviință să administreze bolnavului o doctorie cam strașnică („una medicina un poco gagliarda”) și ale cărei efecte făcură pe Domn să bănuiască pe italian c'ar fi căutat să-l otrăvească; îl aruncase deci imediat la închisoare, cu hotărârea de a-i tăia capul.

Întâmplându-se tocmai a se afla în Moldova, Patriarchul grecesc din Constantinopole își dăte toate silințele și reuși cu aproape două sute de galbeni, nu numai să scape viața înpricinatului, ci și ca să-și îl însușească, luându-l ca medicul său personal la Constantinopole. De aci însă, Voevodul moldovan, care — pare-se — voia să-l aibă cu ori-ce preț în mâinile sale, încercă mai târziu să-l readucă, prin doi trimiși-anume ai săi, dăruind în scop de a-l căpăta suma de 10.000 bani de aur vizirului *Rustan Pașa*. Pentru a scăpa de extrădare, italianul promite Pașei că se va turci, iar Pașa aduce la cunoștința trimișilor moldoveni că el făcuse tot ce i sta în putință în această materie și că, medicul voind să se facă turc, nu știe altceva de făcut decât ca să fie cerut printr'un arz de la Sere-nisimul Stăpân, care, de sigur îl va libera.

Până aici nu știm cu cine avem aface și întâmplarea expusă ast-fel, simplu și natural de bailul *Ieronim Ferro*, pare destul de clară; se poate presupune că medicamentul fusese un purgativ drastic ce produsese astfel de colici lui *Alexandru Lăpușneanu* încât îl umpluse de grijă... Și totuși ne prinde mirarea cum un medic pe care îl ceruse el, a cărui reputație deci o cunoștea și în care trebuie să fi avut mai multă încredere decât într'altul, putea să cadă așa de ușor în bănuiala Voevodului. Din partea sa de asemenea ne poate mira ca un om cu experiență să nu se fi înconjurat de precauțiuni suficiente în administrarea doctoriilor unui client de felul Domnului Moldovei, spre a se feri de a deveni acestuia cât de puțin suspect; cu atât mai de grabă cu cât în aceste vremuri mereu turburate, arma ocultă a otrăvurilor juca în toate mâinile, și — lucru știut pretutindeni — mai ales ale Italianilor.¹⁾

Să credem oare neapărat că bănuiala lui *Alexandru Vodă* a fost cu totul neîntemeiată? — Este materie de discuție. O teză absolut opusă află — în adevăr — argumente prea puternice în favoarea ei. Să intrăm în considerația acestora pe rând ca să judecăm dacă mai se poate susține alta.

Mai întâi, expunerea întâmplării, așa cum o face raportul bailului din Constantinopole este singura pe care o avem și apoi ea nu ne redă decât versiunea medicului, adică a înpricinatului însuși. Din nici un alt izvor nu putem afla nimic în această privință și

1) Conf. *Legué*, Médecins et empoisonneurs, Paris 1896.

aceasta, a priori, este un motiv de îndoială, nu — bine 'nțeleș — de adevărul subiectului expus, ci de sinceritatea aceluia de la care emană aspectul ce 'i se da. Nu rămâne decât ca să ne întărim convingerea într'un sens sau într'altul prin examenul împrejurărilor în cari s'au desfășurat faptele, prin analiza minuțioasă a acestora în lumina altor întâmplări conexe, fie precedente, fie următoare și cu ajutorul considerațiilor ce decurg tocmai din conexiunea sau cel puțin concomitența unor fapte a căror relatare, chiar dacă ele nu s'ar fi întâmplat întocmai, este semnificativă. Patent, din narațiunea medicului, nu rămâne pentru noi decât faptul că Domnul adusese în potrivea sa o acuzație de încercare criminală, atât de categorică încât era un motiv suficient pentru a'l osândi la moarte. Dacă însă vina se putea dovedi sau nu, aceasta firește nu trebuie să ne așteptăm ca s'o aflăm de la medic. În schimb vom dobândi serioase prezumții din cercetarea stării de lucruri de atunci și nu numai a purtării lui Vodă ci și a celor din preajma sa, atât înainte cât și 'n urma întâmplării.

Lăpușneanu era 'n al optulea an de Domnie; cu samavolniciile și cruzimile sale avusese timpul ca să-și facă dușmani destui, cari din când în când să urzească comploturi pentru a'l detronea sau ucide. Era deci îndreptățit a'se teme neconținut și de ori-cine. O dovadă de frica sa se poate vedea și 'n faptul că el care altădată se căutase cu bărbierii de prin orașele săsești, pare a fi găsit de astădată mai prudent de a ruga pe prietenul său *Ioan Sigismund Zapolya*, să-i trimeată pe medicul său *de încredere*. Cine era acest ipochimen și ce încredere merită, vom vedea numai decât. Trebuie mai înainte să constatăm că la data la care raporta bailul din Constantinopole, se mai petrecuse tot de curând la Curtea din Suceava, un lucru grav și că potrivirea acestuia cam odată cu afacerea medicului, pare să nu fi fost o simplă coincidență.¹⁾ Vreau să vorbesc de fuga lui *Despot (Iacob sau Ioan Basilic)*, Domnul de mai târziu, după un timp nu prea lung petrecut în calitate de comensal al lui *Alexandru-Vodă*, cu a cărui soție *Ruxana* se pretindea înrudit. Iată cum vorbesc cronicile de această întâmplare: „Eară după firea cea nestătătoare grecească”, scrie Vornicul *Grigore Ureche*²⁾ „care'i tot a supunere pre alții și a rămânea numai ei nesupuși, au început (*Despot*) cu o seamă de boeri a lui *Alecsandru-Vodă*, pre taină, o sfătuire cum ar putea să apuce domnia țarei; că erau sătui și boerii de *Alecsandru Vodă*, pentru multe greutăți ce începuse a face *Alecsandru Vodă* țarei. Nu s'au putut ascunde socoteala și gândul grecului despre *Alecsandru Vodă*; că înțelegând *Alexandru Vodă*, au pus de l'au otrăvit pre taină. Și simțindu-se a fire otrăvit, îndată au luat doftorii și nu i-au stricat nimică otrava. După aceea

1) După cele expuse de *Ieronim Ferro* presupusa încercare de otrăvire era evident chiar din anul în care scrie dar de sigur de câteva luni. Vom vedea mai departe fapte care precizează data ei probabilă.

2) În „Letopisețele” de *M. Kogălniceanu*.

au fugit de aicea pren țara Muntenească și au trecut în Ardeal în Brașeu...”

Că, la 20 Decembrie 1560, când scria bailul *Ferro*, cele povestite de cronică se petrecuse și *Despot* era fugit de mult, este bine dovedit de documente, din cari unele ne permit chiar a stabili cu aproximație data gravelor evenimente. Așa este scrisoarea prin care *Ioan Sigismund* rugă pe Sultanul Suleiman, foarte stăruitor, ca să nu dea cumva vre-un ajutor în contra sa lui *Despot*.¹⁾ Ea este din 3 Ianuarie 1560 și conține știrea aflării lui *Despot* încătunci în Moldova, („*Hoc certum est, quod Despota multa fraudulenta et insidiosa machinatur consilia, et si diutius in Moldavia permanserit, magnum nobis et regno nostro ab eo periculum imminet...*”). Alte trei acte, relative la încercarea lui *Despot* de a obține ajutorul împăratului *Ferdinand I* spre a cuceri Moldova și adresate acestuia printr'un sol, sunt date din Kāsmark, cetatea lui *Lasky*, la granița de Nord a Ungariei, în 3 Martie, acelaș an.²⁾ Iată dar unde ajunsese după un interval de două luni, din care neapărat trebuie să scădem mai bine de o lună de călătorie cu peripeții prin Muntenia și Ardeal, așa încât rămâne probabil că drama izbucnise puține zile după 3 Ianuarie.

De altă parte știm că răscumpărarea medicului și deci și atențatul presupus, era tot din anul în care scria *Ieronim Ferro*; dovadă o notiță după *Sbornicul* slavon din Kiev găsit de *I. Bogdan* care sună astfel³⁾: „In anul acesta (1560) venit-au patriarhul din Constantinopol chir Ioasaf în țara Moldovei, în zilele lui *Alexandru* voevod și 'n vremea mitropolitului *Grigore* etc.” Apoi întoarcerea prelatului însoțit de medic pare să fi fost veche de câte-va luni, așa cum o expune bailul.

Dar, ca 'n acelaș timp să se fi produs două afaceri de otrăvire, din cari una — sigură — pusese în joc o clipă viața perfidului oaspe al Curții Moldovene, iar cealaltă — bănuită — conferea rolul de victimă domnescului găzduitor al acestuia, este prea curios și cu atât mai puțin de crezut cu cât nu găsim nici un loc unde să fie vorba de amândouă. Dealtfel, despre întâmplarea medicului — fi-va fost el vinovat de tentativa de omor sau nu — nu ne putem îndoi, aflând'o dintr'un document autentic; cât despre povestirea Vornicului *Ureche*, ea poate să nu fie decât expresia naivă a unei știri ce, din gură în gură, a ajuns din ce în ce mai alterată. Să nu fie aci o simplă intervertire de roluri? Ne întrebăm în adevăr, ce nevoie avea *Lăpușneanu* ca, descoperind conspirația lui *Despot*, când îl ținea în mâinile sale și ușor l'ar fi putut tăia ca pe alții, sau cel puțin

1) Colecția Hurmuzaki, Vol. II, pag. 368.

2) Ibidem pag. 370—2.

3) *I. Bogdan*. Vechile cronicе moldovenești, București 1891 pag. 11, Cf. și *D. Dan*, Cronica Episcopiei de Rădăuți. Viena 1912 pag. 46 ș. *N. Iorga*. Istoria Bisericei Românești, Văleni 1908 pag. 161.

însemnă și închide la mănăstire ca pe *Joldea*, rivalul său de odinioară, să se mulțumească el cu o tentativă de a-l otrăvi, cu succes așa de puțin asigurat? Motiv de a-și executa dușmanul dovedit nu-i lipsea, deci n'avea de ce să se ascundă, recurgând la mijloace aleatorii. Nu tot astfel se prezintau lucrurile pentru *Despot*, obligat să menajeze opinia și neputând pe față să doboare pe acela ce ocupă tronul la care aspiră.

Otrăvire — dac'a ajuns faptul la urechia cronicarului — probabil a fost, dar a încercat-o mai de grabă *Despot* asupra lui *Lăpușneanu*, decât acesta asupra vicleanului aventurier ce se află la discreția sa. De altfel nu putem admite că *Alecsandru Vodă* a vrut să otrăvească pe *Despot*, întru cât nu putem crede că el n'ar fi luat precauțiunile necesare pentru-ca osânditul să nu mai poată scăpa teafăr; că nu l'ar fi supus adică de o dată la o doză suficientă de substanță toxică pentru a provoca moartea sa repede. Știm prea bine că luatul de doflorii pentru „a nu strica nimica” otrava, în asemenea cazuri, este o iluzie și că cel puțin în secolul al XVI-lea nu se cunoștea nici un antidot al otrăvurilor curente.¹⁾ Dacă *Despot* ar fi fost otrăvit, n'ar mai fi fugit!

Autorii străini, ca *Sommer* și *Gratiani* nici nu spun precis că atentatul asupra lui *Despot* ar fi fost comis, ci numai că partizani de ai săi l'au înștiințat la timp că *Lăpușneanu* hotărâse să se înăntue de el prin otrăvă. Atunci avu prudența de a se face nevăzut.²⁾ Dar și aci pare a fi aceeași confuzie ca la *Ureche*. De reținut deocamdată nu este decât iarăși noțiunea de otrăvire.

Șincai citând pe *Isthuanfi* scrie: „Un an întreg Ioan Basilic n'au plinit în Moldova; pentru-că au s'au adeverit, au au avut prepus despre dânsul, că s'au înțelea cu boerii, să omoare pe *Alexandru Vodă*, și să răpească el Domnia. Drept aceea au trebuit să fugă întâi în Valachia, apoi în Brașov...”.³⁾

Tot în acest sens se pronunță și o cronică germană: „Dar nu trecuse anul și căzu în învinuire c'ar fi vrut să răpească tronul și viața Domnului. De o fi fost deci vinovat sau nu, fu nevoit să se depărteze și d'acolo fugi în Valachia învecinată”. (Es war aber noch kein Jahr verflossen so wolte man ihn beschuldigen: Ob stünde er dem Fürsten nach Thron und Leben. Er mochte nun schuldig oder unschuldig seyn so musste er das weiteste suchen dannenhero er in die benachbarte Wallachey flüchtete).⁴⁾ Ei bine, iată versiunea cea mai verosimilă a celor ce s'au petrecut la Curtea din Suceava, înaintea dispariției lui *Despot*. Ea este în concordanță desăvârșită cu concluzia la care ne duce logica. Bănuit sau vinovat de atentate disimulate nu putea fi decât grecul *Basilic*. — Da! Ei con-

1) *Legué*. Loc. cit. pag. 111 et seq.

2) *Xenopol*. Istoria Românilor, Vol. III, pag. 66.

3) „Hronica Românilor”, Iași 1853 T. II pag. 208.

4) *I. A. Ziegler*. Täglicher Schau-Platz der Zeit. Leipzig 1695.

spirase cu boerii, plăsmuise înlăturarea *Lăpușneanului* de la domnie, sau chiar uciderea lui prin mijloace pe cari le putea mănui din umbră și prinsese de sigur prilejul pentru a pune la cale primul act al planului său criminal, care neisbutind, nu i rămânea decât să fugă spre a scăpa de pedeapsă.

Privind conflictul astfel, nu mai putem de loc socoti că numai printr-o coincidență întâmplarea narată de bailul *Ferro* a avut loc la Curtea Moldovei, tot în acest început de an 1560, când pe furiș o părăsește *Despot*, ci apare din contra de neînlăturat părerea că între cele două întâmplări a fost cea mai strânsă legătură, prima lămurindu-se, de a doua. Nu ezit chiar de acum să afirm că medicul italian doftorind pe *Lăpușneanu*, în adevăr a căutat să l suprimă și că bănuiala Domnului a fost pe cât de îndreptățită pe atât de fericită pentru el. Dar italianul n'a fost decât o unealtă, autorul moral al perfidei încercări, acela în solda căruia a operat, fiind fără îndoială hainul pretendent la tron. Este oare această ipoteză riscată? Se va vedea din cercetarea caracterului și antecedentelor celui incriminat, biografia sa aruncând o lumină cu totul deosebită asupra întregii afaceri.

*
*
*

Cine era medicul înpricinat și ce știm despre viața sa?

Amănuntele date de *Ieronim Ferro* asupra originii sale și calității de medic particular al principelui *Ion Sigismund Zăpolya* ce avea, ni l indică precis, iar cariera sa toată, așa cum o aflăm din câțiva biografi, este o dovadă excelentă că nimeni altul nu putea juca rolul pe care i îl atribuim în drama de la Curtea Moldovei: dar chiar că l'a jucat, nu mai poate rămâne nici-o îndoială. Avem aface cu *George Blandrata*, despre care au scris mulți câte ceva, mai adesea contradictoriu, dar caracterizându-l atât de viu încât figura sa se deosebesc de tipul comun în lumea medicală a timpului său aproape pe atât, pe cât s'a distins și *Teofrast Paracels*, cu restricția că pe terenul medicinei eroul nostru nu s'a distins, ba nici n'a produs mai nimic. El aparține Istoriei Bisericeii protestante.

Din scurta biografie ce ne-o dă sasul *Seivert*¹⁾, reese că *Blandrata* ar fi fost din marchizatul Saluzzo și că se născuse pe la 1504, ambele amănunte fiind însă mai mult sau mai puțin inexacte.

Cea dintâi eroare, comisă și de alți autori, are următoarea explicație: El era din ținutul Brescian care aparținea Veneției. Dar numele acestui ținut, „Bressana”, cum zice bailul *Ferro*, a fost confundat cu al provinciei Bressana (Bresse) pe care *Henric IV* regele Franței a luat-o în schimbul marchizatului de Saluzzo cucerit altădată de *Francisc I* și pe care îl restituî Ducelui de Savoya la 1601. În realitate, înainte de această dată, marchizatul era chiar Bressa

1) *Johann Seivert*. Gelehrten Geschichte, in Siebenbürgische Quartalschrift, 1792, V.

sau Bressana, iar schimbul tot, ăa fost mai mult o rectificare de graniță a Piemontului. Un autor de aceea chiar scrie că *Blandratta* era Piemontez¹⁾. În ce privește data nașterii pe care o deducem din data morții (1588) și amănuntul c'ar fi avut atunci 84 ani, această cifră pare greșită, căci admitând că s'ar fi născut așa de vreme, ar fi avut peste 50 ani în a doua jumătate a secolului când a început cariera sa. Ne spune însă tot *Seivert* că *Blandratta* se afla încă în școală când se manifestă întâi ca apostol al Reformei și deci trebuie să fi fost cu vre-o 20 ani mai tânăr.

Fiind că mai toate datele ce le dau diferiții autori sunt controversate, pentru a nu lungi prea mult această biografie, nu voi discuta aci toate nepotrivirile, ci voi alege știrile cele mai plausibile relative la momentele memorabile din viața sa, indicând numai izvorul din cari provin.

La 1553²⁾, așa dar, *Blandrata* studia încă medicina la Pavia³⁾, când — datorită căror împrejurări, nu știm — luă hotărârea să lupte pentru propășirea Reformei.⁴⁾ Se avântă, după expresia lui *Seivert*, „cu obrăsnicie și atheismu”, în câmpul, prea puțin cunoscut lui, al teologiei”. De la început fu un partizan al doctrinei antitrinitarice dar cu idei foarte personale și se devotă prozeilitismului. Scopul său final fu, după un scurt timp de propagandă, crearea unei religii a sa proprii.

Văzându-se în primejdie de a încăpea pe mâinile Inquiziției, se grăbește să fugă în Geneva, unde se afla o însemnată colonie de reformați, refugiați din Italia având chiar o biserică a lor și unde activitatea sa ia proporții cu atât mai mari, cu cât spiritul ambiant era favorabil exaltării sale și mai ales că se pusese în legături cu *Calvin* și alți conducători ai Reformei. La început fu bine văzut, fiind în aparență de o morală desăvârșită și cu purtare docilă față de biserică, dar foarte curând fu dovedit că atacă pe căi piezișe divinitatea lui *Iisus Christos*, și nu se mulțumea cu răspândirea ereziei printre ignoranți; el o propuse — manifestând prin aceasta oare-care inconștiență — chiar și slujitorului Bisericii Italiene:⁵⁾ Acesta 'l trată cu dispreț. Se lipsi chiar de la acea dată de îngrijirile medicale ce 'i le oferea lui și soției sale. Ereticul se certă apoi cu *Calvin* și 'n cele din urmă, prin felul cum insistă și obosea pe toți repetând mereu aceleași obiecțiuni și contraziceri vehemente ale tuturilor tezelor teologilor în vază, se făcu nesuferit atât catolicilor cât și reformaților. Venise timpul ca să se depărteze și de aci. În siguranță de altfel

1) *Moreri*. Dictionnaire historique. Lyon 1688.

2) *Maimbourg*. Oeuvres (Hist. de l'Arianisme). Paris 1686—7.

3) Este posibil că era Magistru și nu obținuse încă titlul de Doctor, dar de sigur nu mai studia ci practica medicina de mult.

4) Se poate ca să'l fi provocat opera maestrului său *Mihail Servet* și execuția acestuia la 27 Oct. 1553.

5) *Bayle*, Dictionnaire historique et critique Rotterdam 1697, Vol. I, pag. 593.

nici nu era. El părăsește deci Geneva și își îndreaptă pașii înspre Polonia, țară în care este primit cu mare cinste de toți cei 'de o religie cu el și unde desfășură o activitate propagandistă neîntreruptă. Era pe la sfârșitul anului 1555.

Aflând de succesele adversarului său, ajuns repede a se bucura de stima și încrederea nu numai a slujitorilor Bisericii reformate din Polonia, dar și a lui *Nicolae Radziwill*, Palatinul de Vilna, Mare Cancelar de Lituania, care sta 'n fruntea protestanților, *Calvin* scrie mai multe scrisori drept-credincioșilor polonezi, îndemnându-i de a izgoni pe acest nelegiuit dintre ei. Astfel *Blandrata*, după un început minunat de răspândire a doctrinei sociniane, se văzu stingherit de la apostolatul său, mai ales că pe lângă intervenția reformatorului francez, se ivi și discordia printre aceia cari ca și el combăteau taina „Treimei de o ființă”. Unii spun c'ar fi fost expulzat¹⁾, alții afirmă că din Polonia l'ar fi chemat la dânsul *Ioan Sigismund Zapolya* minorul rege în *partibus* al Ungariei, care pe la sfârșitul anului 1556 se înscăunase în Alba Transilvaniei.²⁾ Mănat de nevoe dar și de interes ambițios, primi situația.

Este foarte ciudat cum un excitat fanatic ca *Blandrata*, purtat atâția ani de vârtejul luptelor religioase și culegând succese însemnate cu toate piedicile ce întâlnea, după toate aparențele fără ca să exercite medicina, decât poate numai cât să-și asigure existența modest, își reia deodată vechea profesiune; și unde? — Tocmai la o Curte domnească! — Fără îndoială, a trebuit la numirea aceasta să contribuie faptul că *Isabela*, muma lui *Ioan Sigismund*, era din naștere ducesă poloneză. Decât, regina aceasta era prea catolică și nu se poate decât ca buna ei credință să fi fost surprinsă prin intervenția unor persoane influente ca *Nicolae Radziwill*, pentru-ca să fi admis la Curtea fiului său, un om atât de decăzut moralmente, un apostat și un eretic! Este de altă parte neîndoios că el în primul rând a captat încrederea reginei prin aceeași fățărnicie cu care debutase și altă dată, în Elveția întâi, apoi în Polonia.

Socotind după știrea dată de *Ieronim Ferro*, că medicul era de câțiva ani la Curtea din Alba Iulia, când l'a chemat *Lăpușneanu*, stabilirea sa în Transilvania trebuie să fi avut loc curând după venirea la tron a lui *Ioan Sigismund*; prin 1558, cel mai târziu. Data aceasta o aflăm fixată de unii autori ca anul în care a plecat din Geneva în Polonia (*Bayle*). Lucrul este cu neputință, dar faptul că se citează acest an este o indicație excelentă că avem a face cu o dată memorabilă. Nu trebuie să șovăim de a o utiliza în sensul vederilor noastre.

Mai curios dar explicabil este acordul autorilor asupra anului 1563, la care ar fi avut loc chemarea lui *Blandrata* la Curtea Transilvaniei. Aproape toți recunosc că el mai practicase și altădată

1) *G. Hornius*. Historia ecclesiastica. Leyda 1687.

2) *Wissowatius*. Bibliotheca fratrum polonarum. Amsterdam 1656.

acolo, păstrând însă tăcerea asupra acestei perioade din viața sa. Anul 1563 n'a fost prin urmare acela al primei numiri a lui, ci — după cum vom vedea mai departe — acela al întoarcerei sale în vechile sale funcțiuni și începutul zilelor sale de mărire. Era bine înțeles o dată de reținut.

La Curtea lui *Ioan Sigismund*, *Blandrata* nu se mulțumi mult timp numai cu practica medicinei. După vechiul său nărav, se dete cu mare desinvoltură la propagandă unitaristă și dogmatiză așa de bine încât converti aproape toată Curtea. Știu — scrie Seivert — să-și câștige destulă considerație pentru-ca Principele să-l recomande drept un învățat respectabil și un bun cunoscător al S-tei Scripturi; ba să-l impuie chiar ca președinte Conciliului întrunit la Enyed în 1564 ¹⁾. Fu favorizat atât de suveran cât și de puternicul consilier *Petru Petrovici* și utilizează situația sa spre marele bine și progres al ereziei sale. După succesul pe care l'au avut la 1566 discuțiile sale cu câțiva Doctori ai Reformei, în fața Curții întregi, *Ioan Sigismund* trece cu totul de partea Antitrinitarilor ²⁾ și moare la 14 Martie 1571 în această credință, „pe mâinile medicului său” (*Bayle*).

Atât sub *Ștefan Bathory* (1571—75) cât și sub fratele său *Christofor* (1575—86), apoi și sub fiul acestuia *Sigismund*, pe timpul căruia și sfârși cariera, *Blandrata* își continuă funcțiunile dar și mai ales propaganda. El a știut așa de bine să creeze în Transilvania un teren favorabil Unitariștilor, încât a pregătit așezarea mai târziu aci a celor cari au fost isgoniți din Polonia. Ba încă atunci când a simțit că acțiunea sa are nevoie de ajutoare a adus din fundul Elveției pe *Faust Socin*, nepotul și urmașul spiritual al aceluia care fundase secta (*Wissowatius*). Il opune mai înainte de toate lui *Francisc David*, alt eretic, cu idei mai extremiste ca ale sale și care provocase mari turburări în Bisericele Transilvaniei. *David* însă nu se dete bătut și susținu sus și tare părerea sa. În cele din urmă, făcând prea mare sgomot fu pus la închisoare unde după un scurt timp și muri. Bănuelile celor mai mulți căzură asupra lui *Socin*, cu toate-că — după cum pretinde *Bayle* ³⁾ — „el nici nu participase la sfaturile ce s'au dat Principelui Transilvaniei de a asupri pe *Francisc David*”, ceeace lasă se se 'nțeleagă că alții au fost de aproape amestecați în toată afacerea și nu s'au mulțumit cu darea sfaturilor. *Blandrata* de sigur, era cel dintâi care putea și trebuia să fie bănuat. Poziția sa era însă prea tare pentru a se teme el de așa ceva. De altfel — după *Soterius* — fusese prieten cu *David* și mijlocise numirea sa în demnitatea de Predicator al Curții.

1) *Georgii Soterii*. Transylvania celebris. Codice manuscris din 1714, Bibliot. Brukenthal, Sibiu.

2) *Șincai* (Vol. II, pag. 224) face confuzie între Arianismu și Antitrinitarismu modern

3) Op. cit. Vol. IV, pag. 1064.

Desvoltând de sigur mari însușiri de curtean, încrederea suveranilor săi n'o perdă nici-odată. Dovezi de aceasta întâmpină și 'n împrejurări cu totul neobișnuite. Astfel, în misiunea prin care cerca să dispună nobilimea Poloniei în favoarea sa, *Ștefan Bathory* nu lipsi de a'l numi și pe el. Iar când, la 1575, principele capătă coroana polonă, vedem pe *Blandrata* devenind consilierul său intim. (*Bayle*). Mult însă n'a stat nici de astădată în Polonia căci încă de la 1576¹⁾ era întors în Transilvania în calitate de medic particular al lui *Christofor Bathory*. Faptul că 'n urmă a chemat pe *Faust Socin* în ajutorul său, lasă de bănuie că 'n absența sa cam slăbise curentul socinian, pe care 'l determinase el. Onoruri și probe de încredere a obținut de la noul său stăpân cel puțin pe atât pe cât primise de la predecesorul acestuia.

Invățătură francez *Iacob Bongars*, consilier al lui *Henric* al IV-lea, trecând prin Alba-Iulia la 1 Iunie 1585, în drumul său spre Orient, află pe „*Georgius Blandrata Prim Consilier aulic*”, îi prezintă scrisori de recomandatie, ca un vrednic reformat ce era și el și capătă de sigur în schimb scrisori de introducere în Țara Românească.²⁾ Se poate judeca după acest amănunt ce relații întinse și ce influență cată să fi avut pe vremea aceea.

Din toată această viață de neastâmpăr, de contrazicere și prefăcătorie nimic nu desemnează așa desăvârșit caracterul său decât fapta cu care 'și încheieă cariera: Părăsește la bătrânețe interesele Unitariștilor și se dă de partea Iesuiților. *Socin* care, la câțiva ani după moartea sa, a dat în vileag această dezertăune, o atribuia setei de bani și maniei de a tezauriza, care o căpătase datorită liberalității lui *Ștefan Băthory*.³⁾ Sunt însă dovezi că el mai se lepădase de credința sa de câteva ori în tinerețe. Înainte de a fi socinian fusese arian și -apoi, multă vreme samosatian (*de Bèze*).⁴⁾ Putem judeca de aci cât de adânci îi erau convingerile. Sfârșitul său, ca o pedeapsă de la D-zeu, „*quod gravissimum exercere solet contra tales desertores*”, scrie *Socin*, fu de moarte violentă: Un nepot de soră pe care 'l înfiase socolind că nu'l va moșteni destul de curând, îl sugrumă într-o noapte și se făcu nevăzut cu aurul său.⁵⁾ După toate probabilitățile această întâmplare tragică avu loc la Alba-Iulia la 5 Mai 1588.

1) Din acest an (Alba Iulia, 19 Aprilie) s'a păstrat în Arhiva Sibiului o scrisoare a sa către Primarul *Simon Miles*.

2) Colecția Hurmuzaki, Vol. XI, pag. 190.

3) Cf. și *Chr. G. Iöcher*, Allgemeines Gelehrten Lexicon. Leipzig 1750.

4) *Theodori Bezae Icones*. Geneva 1580.

5) O altă versiune este că amenințase pe nepotul său că'l desmoștenește fiindcă se încăpățâna a rămâne catolic (*Larousse*. Gr. diction. universel). *Soterius* (Loc. cit.) și *Trausch* (Schriftsteller Lexikon, Kronstadt 1871, în prefață) povestesc că nepotul său l'ar fi întrebat cum ar putea fi ucis un om fără ca să rămână nici un semn. El îi explică cum s'ar putea, cu un săculeț de nisip cât palma, dând cuiva, când doarme, o izbitură puternică sub furca pieptului, să rămână acela mort pe loc și fără nici un semn. Profitând de lecțiune, nepotul o puse în aplicatie chiar în acea noapte.

Dacă în domeniul medicinei, *Blandrata* n'a produs nimic¹⁾, în schimb a lăsat destule scrieri cu subiect religios, printre cari și „Crezul” său prezintat Sinodului din Polonia, opera cea mai ipocrită ce poate fi.

* * *

Iată dar pe cine chemase *Alexandru Vodă* să-l caute, la începutul anului 1560; după recomandăția cui, nu este greu de ghicit. Se află pe atunci, cum mai văzurăm, la Curtea domnească, pretinsa sa rudă, prefăcutul său prieten și nu destul de ascunsul râvnitor la tronul ce 'l ocupă: *Ioan Basilic* zis și *Iacob Eraclide*, *Despot* Vodă de mai târziu, iar întâlnirea între medicul italian și pretendentul grec n'a fost nici pentru prima oară, nici — fără îndoială — întâmplătoare. Ei se cunoșteau de mult și erau făcuți ca să se înțeleagă.

Despot era în adevăr, și el, reformat. Prieten cu *Melanchton* cu care se afla în corespondență²⁾, apoi mai ales cu ginerele acestuia *Gaspar Peucer*, Doctor în Medicină, aproape de o vârstă cu el, pe care mai târziu a și căutat a-l aduce la școala sa din Cotnari³⁾, visă negreșit de atunci că, luând tronul, să introducă religia protestantă în Moldova. După îndelungate peregrinări prin Apus, în 1556 ajunsese și el la Vilna, la același *Nicolae Radziwill*, la care de câteva luni se află oploșit faimosul eretic italian. *Despot* se împrieteni în curând cu cancelarul Lituaniei și — scrie *Xenopol* — „îi destăinuie planurile pe care le așternuse încă de mult asupra domniei Moldovei”⁴⁾

Ajutor într-o întreprindere armată în contra lui *Lăpușneanu*, întronat grație Polonilor și în relații încă și acum prietenoase cu regele *Sigismund August*, nu putea să dea *Radziwill* aventurierului. În schimb îi oferi, de sigur, tot concursul său în opera de convertire a poporului peste care năzuia să domnească și 'l puse în contact cu oameni dispuși a servi aceiași cauză. În capul acestora, afară de socinianul *Ioan Lusinsky*, preot pe care mai târziu *Despot*, ajuns Domn, avea să-l facă episcop⁵⁾, se aflau *George Blandrata* și un demn acolit al său, nobilul milanez fost militar, *Ioan Pavel Alciat*, tovarăș nedespărțit de aventuri decând cu el părăsise Pavia de frica Inquiziției.

Nimic din biografia lui *Alciat*, antitrinitarist de altfel militant și el, nu este interesant pentru noi, decât unele erori comise de cei ce au scris-o. Astfel, *Bayle*, vorbind despre plecarea sa din Polonia,

1) Se citează totuși: „Gynaeciorum ex Aristotile et Bonaciolo a G. *Biandrata* medico subalpino noviter excerpta de feccunditate, graviditate, partu et puerperio etc. Argentinae 1539, 4^{oa} (*Hirsch-Gurlt*. Biographisches Lexicon).

2) *Hașdeu*. Archiva istorică. Tom I partea I, pag. 13.

3) *Peucer* ocupa încă dela 1559 o catedră la Universitatea din Wittenberg, așa că nu este de mirare că n'a primit locul la o școală inferioară, ce 'i se oferea în Moldova.

4) *Xenopol*. Ist. Rom. vol. III, pag. 65

5) Pe acest „episcop cu muere”, cum îl numește, *Șincai* îl confundă cu *Gaspar Peueer* (Hron. Rom. vol. II pag. 214).

odată cu *Blandrata* (?) zice: „On prétend que de la Pologne ils passèrent dans la Moravie”. Este evident că trebuie citit: „la Moldavie”, dar nu știm la ce moment trebuie așezată acea trecere. Se poate ca *Blandrata* să fi fost o primă dată prin Suceava, înainte de a se duce la slujba ce îi o oferise *Ioan Sigismund*. Este însă mult mai probabil că în Suceava s’au întâlnit, *Alciat* venind din Polonia, iar *Blandrata* din Constantinopole, tocmai după suirea pe tron a prietenului lor *Eraclide*. Atunci sunase ora ca cu toții să coopereze la Reforma Moldovei, și se știe cum *Despot* Vodă alungă pe preoții catolici înlocuindu-i cu eretici ¹⁾.

Încă o greșală pe care *Bayle*, găsind-o la alți biografi ²⁾, se silăște s’o îndrepteze este foarte semnificativă. „*Alciat* se retira — scrie el — à Dantsic et y mourut dans les sentiments de Socin, car il n’est pas vrai qu’il se fit Turc”. Foarte bine! Este de altfel de mirare că despre *Alciat*, care nici n’a fost la Constantinopole să se fi crezut acest lucru. Un turcit totuși a fost. Faptul că se pomeniște fie chiar într-o desmințire este o dovadă de aceasta și ne dă urmarea celor scrise de bailul *Ieronim Ferro*. Turcul a fost *Blandrata*, care însă mai târziu — se înțelege bine, — nu se lăuda cu acest episod din viața sa religioasă. Un svon care neapărat a circulat, s’a denaturat așa încât a fost pus în cauză *Alciat*, tovarășul de aventuri al medicului. Se pare că autorul acestei confuzii a fost cu știință ereticul *Valentin Gentilis*, care o bună bucată de vreme, atât în Elveția cât și în Polonia, sprijinise propaganda sociniană a celor doi de mai sus. Iar când a fost închis și judecat la Berna, fiind întrebat ce știa despre *Alciat* și acțiunea sa subversivă, el răspunse judecătorilor că nu mai avea nici o relație cu acesta de când se făcuse Turc. Dar chiar *Martin Ruarus* ³⁾ care descrie această scenă de proces, aduce ca dovadă despre neadevărul declarației lui *Gentilis*, mărturia unei contemporane ⁴⁾ și este cert că acea declarație era un mijloc bun de a înlătura orice bănuială de solidaritate cu cel numit, care s’a întâmplat a fi *Alciat*. Știa, se vede, *Gentilis* despre unul din cunoscuții lui, așa ceva; îi convenea însă, în împrejurările în cari se află, de a substitui pe acela ori-căruiă despre care ar fi fost cercetat.

Nu începe îndoială că regăsindu-se *Blandrata*, la Curtea lui *Lăpușneanu*, cu *Despot*, acesta s’a gândit să se folosească de coreligionarul său pentru executarea planurilor ambițioase pe cari le nutria de atâta timp. L’a pus deci în curent cu complotul urzit de el și boeri și îi a promis de sigur o răsplată ispititoare. Amândoi au convenit atunci ca să se scape de *Alexandru-Vodă* printr-o otrăvire lentă, cu doze progresive de ceva care putea să lase a se crede că Domnul

1) Colecția Hurmuzaki, vol. III, pag. 96 (LXXXI).

2) *G. Hornus*, Op. cit. pag. 351.

3) Cf. *Wissowatius*. Op. cit. pag. 27

4) Chiar bunica soției autorului, care fusese de față la 1570, în Dantzig, când murise *Alciat*.

se topește de boală. Aceasta era o metodă foarte obicinuită în secolul al XVI-lea și se practică mai ales de italieni, cu săruri de arsenic sau cu anhidrida acestui corp.¹⁾ *Blandrata* ca medic avea puțința de a o aplica sub masca unor prescripții terapeutice.

Cum a fost prins *Lăpușneanu* de veste că se încearcă uciderea sa, nu se poate ghici de loc. C'a descoperit însă atentatul și ce a mai urmat știm din raportul bailului *Ferro*, iar convingerea că medicul era vinovat ne-o poate da cu prisos oțerirea cu care el refuza în fața Vizirului de a se întoarce în Moldova, apoi angajamentul de a se turci pe care l'a îndeplinit fără mare întârziere. Cât despre conivența lui *Despot*, la dreptul atentatorul principal sau instigatorul celuilalt, el însuși ne-a desvăluit-o prin fuga sa precipitată, care, cum am mai văzut, a coincident cu învinovățirea medicului de către *Lăpușneanu*. Că și el era direct învinovățit de Domn, am aflat de altă parte din *Isthuanfi* și *Ziegler*.

Mai avem serioase prezumții în privința unui fapt care iarăși este de natură a întări credința în complicitatea dintre *Blandrata* și *Despot*. Anume, aducerea celui dintâi de către al doilea la Curtea sa, îndată ce a fost Domn al Moldovei (Noembrie 1561). Iată argumente în favoarea acestei teze: Noul domn, deși reformat, întreținea relațiuni foarte politicoase cu Patriarchul grecesc din Constantinopole²⁾. A putut dar ușor să obțină cedarea vechiului său prieten pentru a-l numi medicul său particular. Apoi, *Ioan-Vodă Despot* a tratat un timp scurt pe la sfârșitul anului 1562 însurătoarea sa cu o principesă din Apus, ce trebuia să fie neapărat protestantă. Plenipotențiar din partei în această afacere a fost chiar medicul său³⁾, ceea ce dovedește că acela nu era orice bărbier, ci un om cu însușiri ce l' desemnau anume pentru astfel de misiune, cum era ereticul italian.

În fine *Blandrata* — toți biografiile săi sunt unanimi în privința acestei date — la 1563 apare, sau mai exact, reapare la Curtea lui *Ioan Sigismund Zapolya*, unde Viitorul îi rezerva încă destule succese după cum văzurăm mai sus. Dar ce însemnează această dată? Dece nu și-a reluat el vechiul loc mai înainte sau mai târziu? — Fiind-că 1563 este anul în care dispare *Despot* Vodă. Protectorul său din Suceava fiind detronat și ucis, nu i mai rămânea de atunci mult pățitului medic decât să se întoarcă la cel din Alba-Iulia, ceea ce făcând el atunci, reese clar de unde venea.

Putem bănuî că și origina averii celei mari a lui *Blandrata*, avere care a fost cauza morții sale urâte, stă 'n legătură cu timpul petrecut la Suceava și serviciile prestate lui *Despot*; în prima linie atentatul pentru care, deși nu isbutise, n'a lipsit de sigur de a lua o sumă mare de bani. Este însă inutil de a face presupuneri în

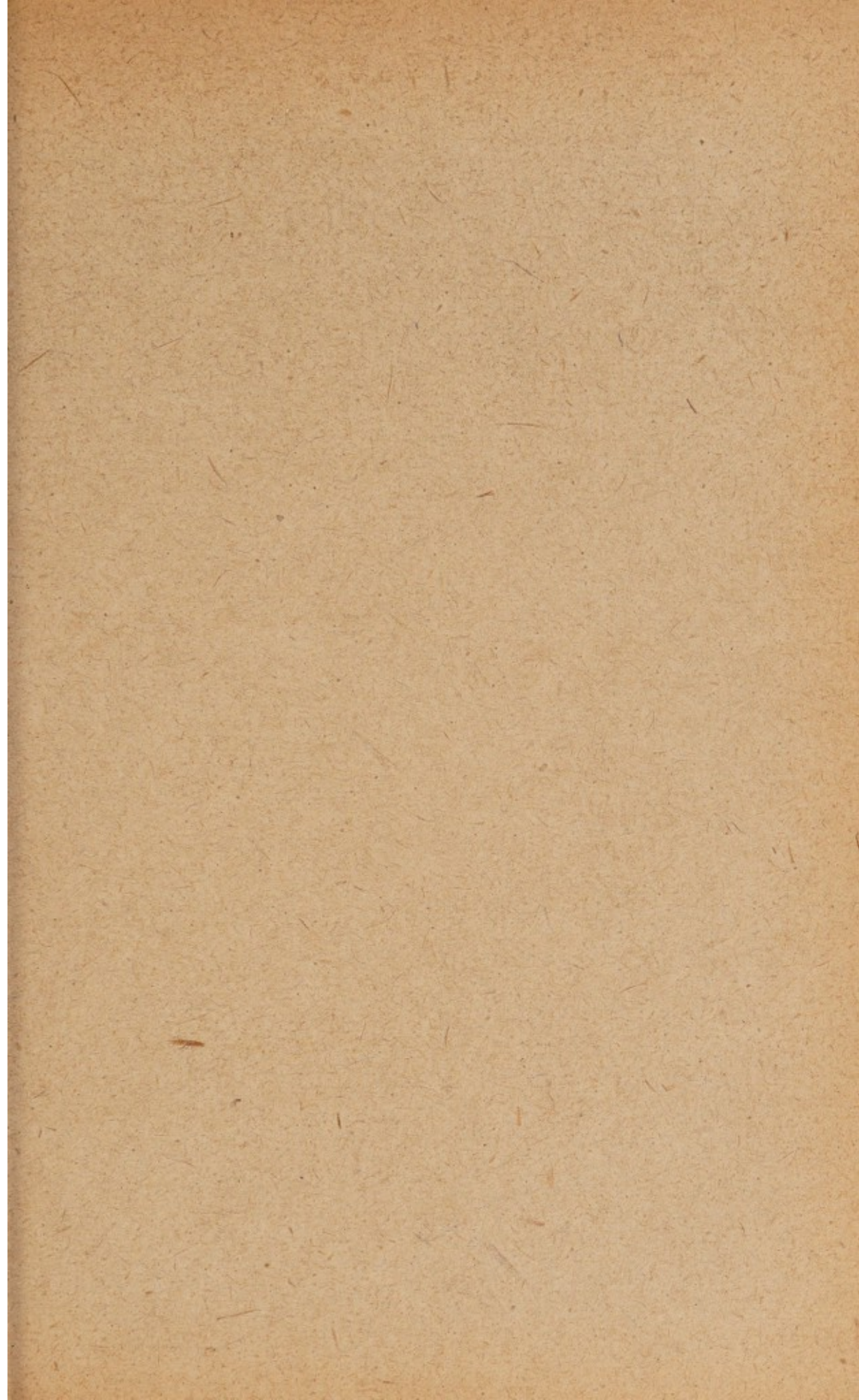
1) *Legué*. Op. cit pag. 123.

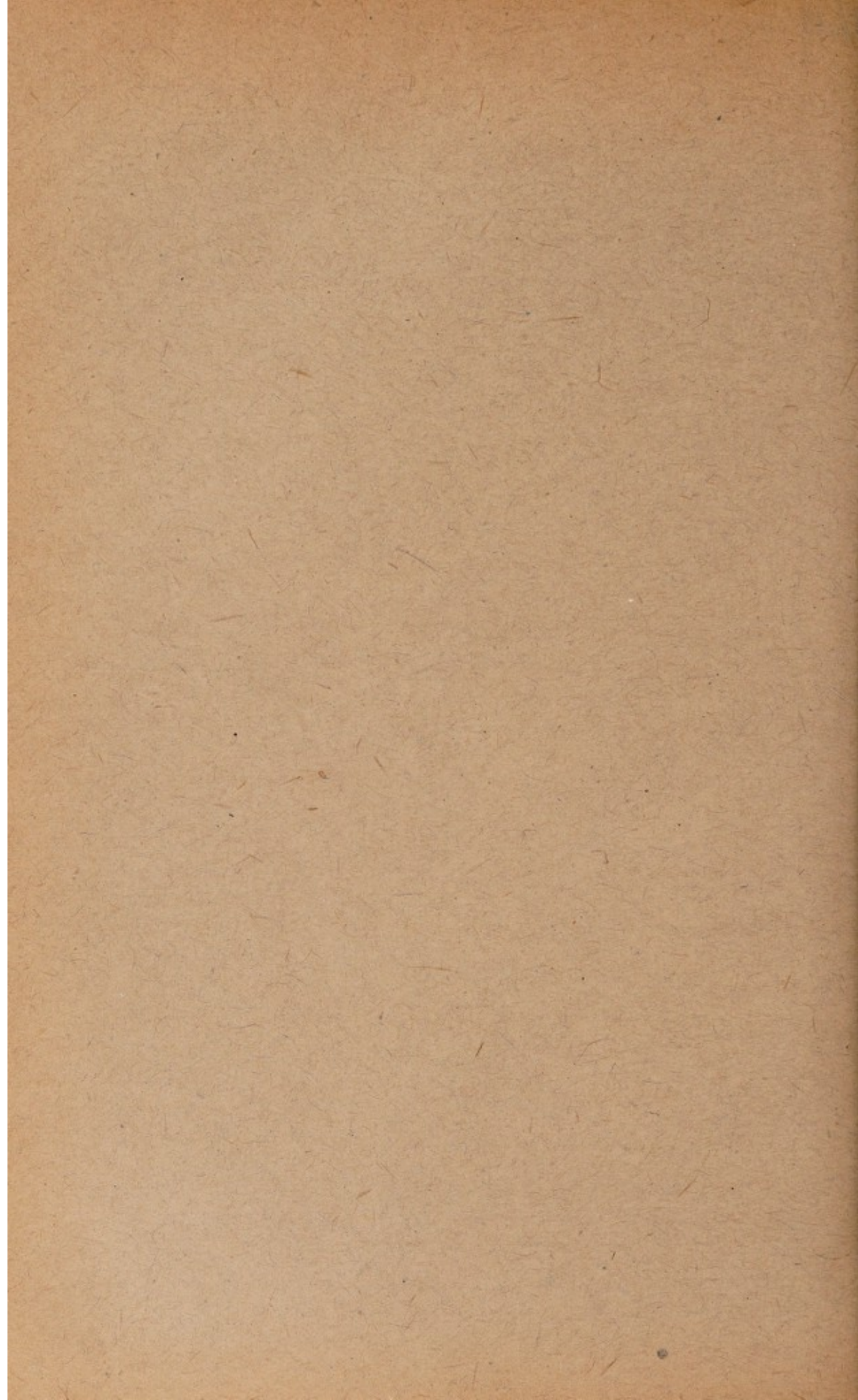
2) *Crutius* în *Xenopol*. (vol. III, pag. 74).

3) *Colecția Hurmuzaki*. vol. II, pag. 446.

priva unora amănunte cari ar putea prezenta un interes cât de mare, fără a adăoga nici o mărturie mai mult de realitatea legăturii faptelor, așa cum o dovedesc actele pe cari le-am examinat aci. Acte noi ce se mai pot descoperi vor aduce poate asemenea amănunte și vor lămuri unele episoade rămase întunecoase. Nu cred că ele vor altera în liniile sale mari expunerea afacerii așa cum am făcut-o.

Iată dar una din acele drame destul de numeroase asupra desfășurării căreia Istoria nu posedă nici-o dare de seamă contimporană. Contrariu altora secretul ei n'a intrat în mormânt odată cu ultimii ei actori, căci indiciile ce dobândim din cercetarea cadrului și împrejurărilor cunoscute în cari credem că s'a petrecut cât și din studiul caracterelor personajilor, sunt atât de hotărâtoare încât nu poate subsista aproape nici o îndoială asupra realității ei. Confruntarea documentelor și puținelor știri păstrate este ca și o reconstituire în care nu încape nici un amestec al închipuirii.

166

**REVISTA
ȘTIINȚELOR MEDICALE**

EXTRAS

No. 11. — Noembrie 1929

Din Istoria Medicinii

REGIMEN SALERNITANUM

SAU

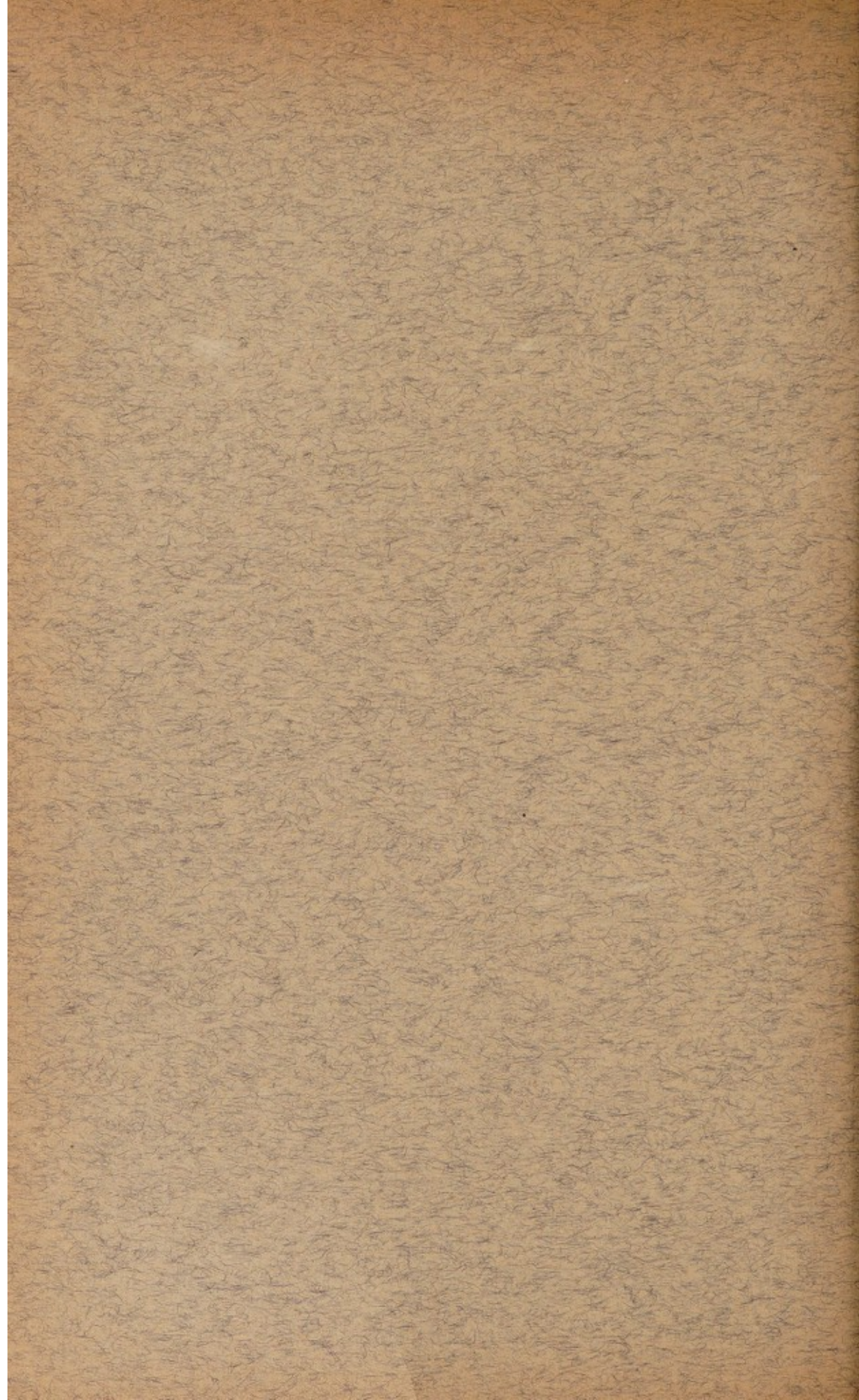
DIETETICA ȘCOALEI DIN SALERNA

TRADUCERE ÎN VERSURI CU ADNOTĂȚII

DE

Dr. G. Z. PETRESCU

**TIP. „CULTURA“
BUCUREȘTI
1929**

66

**REVISTA
ȘTIINȚELOR MEDICALE**

EXTRAS

No. 11. — Noembrie 1929

Din Istoria Medicinii

REGIMEN SALERNITANUM

SAU

DIETETICA ȘCOALEI DIN SALERNA

TRADUCERE ÎN VERSURI CU ADNOTĂȚII

DE

Dr. G. Z. PETRESCU

**TIP. „CULTURA“
BUCUREȘTI**

1929

REVISTA
STINTELOR MEDICALE

EXTRAS

NO. 11 - ANUL 1911

THE LANCET MEDICAL

REGIMEN SALTANITANUM

1911

DIETETICA SCOLAEI DIN SALTANA

TRADUCERE DE LANCET MEDICAL

1911

DR. E. A. PETRESCU

THE LANCET

EDICATIA

1911

Din Istoria Medicinii

REGIMEN SALERNITANUM

SAU

DIETETICA ȘCOALEI DIN SALERNA

TRADUCERE ÎN VERSURI CU ADNOTĂȚII

DE

Dr. G. Z. PETRESCU*)

I S T O R I C

Primul și cel mai activ centru unde s'a dezvoltat medicina evului mediu, Salerno „iubită de zei”, cântată de poeți și mult căutată de suferinzi, a avut, pentru a deveni cel mai atrăgător focar de învățătură, toate darurile unei naturi excepționale: în răpitoarea poziție a golfului Paestan, oferă bogăția florei celei mai variate acelor adepți ai galenismului în plină dezvoltare, cari ar fi vrut să afle calitățile încă necunoscute ale *simplelor*, pe lângă putința de a încerca virtuțile lecuitoare până la minune, a unei clime pe cât de dulce pe atât de neschimbătoare.

Aci, când în Orient, cu ultimii compilatori din Bizanț, apuneă până și faima vechilor școli, se ridică un nou edificiu, în care aveă să reînvieze și să înflorească doctrinele antice, în așa grad încât să câștige Salernei secolului al XII-lea, porecla măgulitoare de *Civitas hippocratica*.

Încă dela 849 orașul eră capitala unui mic principat supus regilor franci și a cărui istorie, în secolele urmă-

*) A apărut și în Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii științifice, Seria III, T. VII, 1929.

toare, este strâns legată de aceea a regatului de Sicilia și Neapole. Deatunci începe epoca ei de strălucire, dar vestită eră mult mai de mult, de pe vremuri când încă nu adăposteă decât o cărdășie de medici și ucenici cu tainele lor, sau, cum s'a mai zis, un fel de francmasonerie medicală. În secolul al X-lea, în tot cazul, reputația locului eră bine stabilită și destul de răspândită, pentru ca oaspeți valetudinari de seamă să fie atrași din țări mai depărtate. Astfel în 984 veni să fie căutat în Salerno, Adalberon, episcop de Verdun, dar din nenorocire cu foloase aproape nule. Apoi fu rândul (pe la 1050) neurastenicolui Desideriu, abate de Monte Cassino, care aveă să fie papă sub numele de Victor al III-lea și care dintr'un loc unde deasemenea se cultivă arta de a lecuî, se duse spre cel rival, încrezător că mai de grabă acesta îi va hărăzi ușurarea. În fine Petru din Amiens, Rudolf Malacorona, neîntrecutul scolastic și alții în număr tot mai mare. Nu se încheiase secolul și Școala, împreună cu Colegiul doctorilor, își văzû vechile privilegii confirmate pentru întreg universul, de către Roger, conte de Sicilia (mai târziu rege), ceeace-i consfințeă formal ființa.

Cine instituiise „vechile privilegii”, nu putem ști, precum nu știm nici cine a fost întemeietorul școlii și cine primii maeștrii cari au instruit în Salerno. Destulă probabilitate este că vor fi fost, la origine, în localitate sau în apropiere, niscăi-va moaște sfinte făcătoare de minuni, pe cari au știut a le folosi Benedictinii stabiliți acolo. Tot ei, mai târziu, își lărgiră cercul de activitate, contribuind, cum făceau cele mai multe mănăstiri, la salvarea tradițiilor și învățăturilor școlilor grecești, prin traduceri latine, în special de acelea al căror conținut puteă aveă o aplicație practică cu un profit imediat. N'au avut ei chiar aprobarea papei Bonifaciu al VI-lea (896), care hotărî ca orașul să fie scaunul ținutului? La corporația benedictină se afiliară pe urmă o sumă de laici, medici, elevi și clienți. Că școala din Salerno s'ar fi fundat astfel, este o părere destul de veche, combătută de unii fără artă nici succes. Că încetul cu încetul caracterul religios ce-l avusese la început se pierdû cu totul, este incon-

testabil, fără ca să se poată nega persistența influenței credinței, cel puțin în unele uzuri și practice. În tot cazul, doctrina veche cea mai pură reînvie și se adaptează exigențelor spiritului nou. Umorismul sub diferite forme, până ce în secolul al XI-lea se stabilizează galenismul, chiar când în unele ramuri ale medicinei își schimbă, pe la sfârșitul secolului al XII-lea, haina greco-latină cu cea arabă, se oglindește în toate scrierile medicilor salernitanitani. Cu *Renașterea anticipată* (a secolului al XIII-lea, Littré) nu apare decât o nouă însuflețire a principiului de autoritate. Este epoca când opera lui Galen așezată în precepte dogmatice, se recită pe dinafară.

Faima nedisputată de „loc de tămăduire” incomparabil, o căpătă Salerno pe vremea cruciatelor când foarte mulți cavaleri răniți întorși din locurile sfinte, se abătură pe aici, atrași de frumusețile locului, pentru a se lăsa să fie tratați. Astfel, la începutul secolului al XII-lea veni Robert, duce de Normandia fiul lui Gulielm Cuceritorul, din Palestina unde se alesese cu o rană otrăvită la un braț. Când vindecarea sa fu deplină, se însură cu fiica comitelui de Conversano, și hărăzi orașului ca mărturie de recunoștință diferite privilegii și licențe. Din îndemnul său, se zice, s'a compus, faimosul poem în versuri leonine, cunoscut sub numele de *Regimen Salernitanum*¹⁾, mai mult o proză metrică, conținând toate principiile dietetice, care spre măgulire, se dedică în primul vers viitorului suveran, dându-i cu anticipație titlul ce avea să-l poarte în curând. A fost atribuit de unii, fără nici o dovadă, medicului Ioan de Milan²⁾.

Nu este aceasta, bine înțeles nici singura, nici cea mai de seamă producție a școlii. Încă din 1050, Alphannus II, episcop și medic, publicase un tratat: *De quatuor humoribus ex quibus constat humanum corpus*. Apoi apăruse operele celor trei Platearius și numeroase

1) I se mai zicea și: *Regimen sanitatis, regimen virile, Flos medicinae* și mai târziu, *Schola Salernitana*.

2) *Johannes de Mediolano*, De conservanda valetudine praecepta metr. Rec. Z. Sylvius, Ausburg 1752.

scrieri sub semnătura călugărului Constantin (Africanul), simple traduceri plagiate din literatura greacă. În fine, tot a doua jumătate a secolului al XI-lea vede scrierile ilustrei femei ce — pare-se — n'a fost un mit, *magister Trota* sau *Trotula*. În secolul al XII-lea autorii sunt foarte numeroși și materiile tratate sunt din toate ramurile medicinei.

Pe atunci, anatomia fiind încă puțin studiată, chirurgia se află în mâinile empiricilor și învățământul fû, un timp, mai mult teoretic. Empiricii însă, ca și cei mai mulți medici, nu erau decât călugării, în mâinile cărora se aflau toate îngrijirile ce se puteau da bolnavilor luați în căutare. Erau pentru aceasta destule spitale în Salerno, cel mai vechiu menționat datând din 820. În școalele următoare ele se înmulțiră repede și, sub prima ramură Angevină (1266—1380), fiind dotate în chip mai larg, deveniră foarte înfloritoare. În capul conducerii lor se aflau diferite tagme religioase ca: Celestinii, Cavalerii de Ierusalim, Frații Crucii și altele. Deosebit de spitale ei mai țineau și xenodochii, orfanotrofii și diferite aziluri, după modelul celor din răsărit.

O ilustrație vie a stării și lucrării așezămintelor de asistență din acele timpuri ne-a rămas în frumoasele frize de majolică, opera lui Giovanni della Robbia († 1529), ce se văd la Pistoia, în Spitalul „del Ceppo”.

De sigur, foarte de vreme, învățământul clinic a trebuit să facă parte din rutina școlii, ceeace iarăși eră în spiritul hipocratic cel mai pur.

Pe la 1140, regele Neapolei și Siciliei, Roger, edictase o lege specială prin care lărgea programa de studii și regula condițiilor de admitere și de absolvire. Este primul regulament al unei școli de medicină ce cunoaștem.

Un secol mai târziu, la 1241, nepotul lui Roger, Frederic II de Hohenstaufen, împăratul iubitor de cultură, fixează numărul anilor de studii la cinci, precedați de trei ani preparatori și urmați de un an de practică sub direcția unui medic experimentat. Chirurgia eră cuprinsă în învățământ. Sancțiunea termenului de studii trebuia să fie un examen de Stat, după care, cel ce reușia

eră investit cu demnitatea unui „Magister artium et physicus”. Cu acest regim, din secolul al XII-lea până într’al XV-lea, școala a produs mai bine de o sută douăzeci de medici cari reușiră a se distinge. Începuse însă decadența curând după 1251, dată la care regele Conrad crease la Salerno o Universitate și în scurt timp școala nici nu mai există decât cu numele. În locul ei se ridică Neapole, Bolonia, Padova etc. Când la 29 Noemvrie 1811, un decret înființă în locul vechii școli, ce fusese piatra fundamentală și modelul universităților din evul mediu, un simplu institut preparator sau liceu medical, el nu da *decanei* lovitura sa de grație, ci înmormântă o moartă.

După cum originile Școlii din Salerno au rămas destul de întunecoase, tot astfel este nehotărîtă și obârșia „Regimului de sănătate”. În prima sa formă, micul sfătuitor de igienă și dietetică luă ființă pe la 1150 și deatunci până în zilele noastre au apărut nu mai puțin de vreo 250 ediții, atât manuscrise cât și tipărite, în cari bine înțeles a suferit nenumărate prefaceri și adăugiri din partea fiecărui editor. Astfel cum ni l-a lăsat Arnald Villanova (1285—1363) cu comentariile sale, nu este compus decât din 364 versuri, și este considerat ca singurul autentic, deoarece pe vremea când l-a scris, ilustrul catalan trăia chiar la Salerno, unde putu să cunoască copiile cele mai corecte. În ediția lui de Renzi (1859) numărul versurilor a ajuns, prin sporuri treptate aduse de diferite mâini, la 3520, o mulțime fără nici un interes și de atâtea ori chiar repetiții ale aceluiaș precept, ba chiar contraziceri. Găsim în ele descrieri de boale, terapie specială, o listă de doctorii simple și compuse, materii cu totul străine de planul lucrării și cu alte pretenții decât acelea ale unor precepte populare de igienă.

În toate paragrafele formei originale regăsim teoriile umorale hipocratice și mai ales galenice, cari formează temelia complexului de noțiuni de medicină domestică, acumulate în vechime și păstrate cu sfințenie la toate popoarele, având însă mai puțină valoare curativă decât profilactică. Cele mai multe practici și remedii le mai putem vedea și la noi pe la țară, în regiuni anumite, și

ele cu atât mai neschimbate cu cât au fost răspândite în lume mai de timpuriu și în original, înainte de publicări de traduceri, iar nicidecum prin acestea. Tradus a fost Regimul Salernitan în aproape toate limbile, începând chiar din secolul al XVI-lea. Numai în limba germană sunt peste treizeci de traduceri. La noi pân'acum nu există nici una. Cea de față este făcută după ediția lui Arnald de Villanova, care singură — deși nu lipsesc nici aci repetițiile — prezintă oarecare cohesiune și unitate în fond și în formă. În ceea ce privește primul, am căutat a redă sensul aforismelor păstrând cât s'a putut litera expresiilor, iar în privința celei de a doua am recurs la exametria spre a păstra tonul semi-sentențios, semi-jovial adoptat nunumai de maeștrii salernitani în această *Flos medicinae* a lör, ci comun în genere producțiilor mnemotehnice. Am tradus fiecare vers cu un singur vers, dificultate pe care au evitat-o mulți traducători. Așa chiar Meaux St. Marc a căruia traducere franceză după un manuscris de 1870 versuri, este cât se poate de fidelă, dar care a sacrificat pentru eleganță respectul numărului versurilor, ne dă în multe locuri două în loc de unul. Nu mai vorbesc de traduceri — parafraze ca a lui Martin (Paris 1650), care spre exemplu, versurile :

Si tibi deficiant medici, medici tibi fiant
Haec tria : Mens laeta, requies, moderata diaeta

le-a redat în nu mai puțin de douăsprezece strofe de câte două versuri rimate.

Nu trebuie să se caute calități poetice în încercări ca cea de mai jos. Este tot o proză ritmată care conține chiar unele defecte de metrică, ce nu se pot înlătura fără ca traducerea să se depărteze de text și aceasta mai ales din cauza lipsei de sinonime de care cam suferă limba noastră. Dar în definitiv nu este decât o încercare și nu mă îndoesc că se vor ivi în viitor alți traducători mai talentați pe cari îi va ispiți acelaș subiect, ce pare că rămâne veșnic nou.

Am crezut necesar să adaug în câteva note lămuriri la unele părți din text, în cari teoria este mai depărtată de concepțiile actual curente, precum și mi-a părut interesant de a semnală unele din acele practici și mijloace pe cari puterea tradiției le-a păstrat până astăzi în poporul Român.

BIBLIOGRAFIE

- Ackermann, J. C. — Regimen sanitatis Salerni. — Stendaliae 1790.
- Darembert, Ch. — La médecine. Histoire et doctrines. L'école de Salerne. — Paris 1865.
- Henschel G. E. T. — Die aerztlichen salernitanischen Handschriften (in „Janus” t. I). — Breslau 1846.
- Henschel, Darembert et de Renzi. — Collectio Salernitana, ossia documenti inediti e trattati di medicina appartenenti alla scuola Salernitana. — Napoli 1852—59.
- Horner, F. M. — Das dietetische Lehrgedicht der medicinischen Schule zu Salerno (Dissert. inaug.) — Würzburg 1842.
- La Martinière, Bruzen de. — L'art de conserver la santé, composé par l'école de Salerne. — Paris 1749.
- Le Long, Michel. — Le régime de santé de l'escole de Salerne. — Paris 1633.
- Meaux St. Marc, Ch. — L'école de Salerne. — Paris 1880.
- Remilly. — Flos medicinae scholae Salerni, ou de la médecine à Salerne au XII-e siècle. — Versailles 1861.
- de Renzi. — Storia documentata della scuola medica di Salerno. — Napoli 1857.
- Sprengel, K. — Versuch einer pragmatischen Geschichte der Arzneykunde. — Halle 1792—803, t. II.
- Ziemssen, H. v. — Die Salernatische Schule und die Aerzte des Mittelalters (in „Archiv für Klinische Medicin”), 1871.

FLOS MEDICINAE

De remediis generalibus

Anglorum Regi scripsit schola tota Salerni:
Si vis incolumen, si vis te reddere sanum,
Curas tolle graves; irasci crede profanum,
Parce mero, coenato parum, non sit tibi vanum
Surgere post epulas, somnum fuge meridianum;
Nec mictum retine, nec comprime fortiter anum
Haec bene si serves, tu longo tempore vives.
Si tibi deficient medici, medici tibi fiant
Haec tria: mens laeta, requies, moderata diaeta.

De confortatione cerebri

Lumina mane, manus, surgens gelida lavet aqua,
Hac illac modicum pergat, modicum sua membra
Extendat, crines pectat, dentes fricat. Ista
Confortant cerebrum, confortant caetera membra.
Lote cale, sta pranse vel i, frigescere minute.

De somno meridiano

Sit brevis aut nullus, tibi somnus meridianus.
Febris, pigrities, capitis dolor atque catarrhus,
Haec tibi proveniunt ex somno meridiano.

De flatu in ventre incluso

Quatuor ex vento veniunt in ventre retento:
Spasmus, hydrops, colica, vertigo: quatuor ista.

De coena

Ex magna coena stomacho fit maxima poena;
Ut sis nocte levis, sit tibi coena brevis.

FLOAREA MEDICINEI

Leacurile trupului întreg

Salerna 'nchină școala unui monarch englez.
De vrei nevătămat și sdravăn ca să fii
Alungă grele griji; socoate rea mânia,
Măsoară-ți vin și cină, zadarnic să nu-ți pară
Sculatul după masă, să fugi de somn d'amiază;
Nici udul nu-l reține, ieșirea n'o opri.
Acestea de păzești, mult timp tu vei trăi.
De medici dac'ai lipsă, să-ți fie ție medici
Odihna, veselia¹⁾, regimul cumpătat.

Despre întărirea creierului

În zori, pe ochi și mâni, reci valuri înviorează.
Cu umblet ici și colo, a tale membre ușor
Intinzi; îți piepteni părul și dinții 'i freci. Acestea
La creieri folosesc și dau putere 'n membre.
Mâncat sau stai sau mergi; ieși răcorit din baie²⁾.

Despre somnul meridian

La prânz să-ți fie somnul sau scurt sau nici nu fie.
Și frigură și lene, dureri în cap, catarul
Acestea 'ți vor veni din somnul de amiază.

Despre vântul închis în pânțece

Din vântul cel oprit în pânțece vin patru:
Un spasmu, dropici, colici și amețeli; sunt patru.

Despre cină

Din cină prea măreață stomacul prinde greață
Mâncând seara puțin, dormi noaptea fără chin.

De dispositione ante cibi sumtionem

Tu nunquam comedas, stomachum nisi noveris esse
 Purgatum vacuumque cibo, quem sumseris ante.
 Ex desiderio poteris cognoscere certo:
 Haec tua sunt signa, subtilis in ore saliva.

De cibis melancholicis vitandis

Persica, poma, pyra, lac, caseus et caro salsa,
 Et caro cervina, leporina, caprina, bovina,
 Haec melancholica sunt infirmis inimica.

De cibis bene nutrientibus

Ova recentia, vina rubentia, pingua jura
 Cum similia pura naturae sunt valitura.

De cibis bene nutrientibus et impinguantibus

Nutrit et impinguat triticum, lac, caseus infans,
 Testiculi, porcina caro, cerebella, medullae,
 Dulcia vina, cibus gustu jucundior, ova
 Sorbilia, maturae ficus uvaeque recentes.

De boni vini proprietatibus

Vina probantur odore, sapore, nitore, colore,
 Si bona vina cupis, haec quinque probantur in illis:
 Fortia, formosa, fragrantia, frigida, frigida.

De vino dulci et albo

Sunt nutritiva plus dulcia, candida vina.

De vino rubro

Si vinum rubrum nimium quandoque bibatur,
 Venter stipatur, vox limpida turbificatur.

Contra venenum

Allia, nux, ruta, pyra, raphanus et theriaca,
 Haec sunt antidotum contra lethale venenum.

Grija înainte de mâncare

La masă nu vei sta stomacu-ți neștiind
 Golit d'ale mâncării ce mai 'nainte ai luat
 Chiar pofta 'ți dă de veste cu mare siguranță
 Și 'ți lasă gura apă; e semnul cel mai bun.

Mâncări de evitat de către gutoși

În persici, mere, pere, caș, lapte, sărături,
 Fripturi de cerb, de iepuri, de capră, și de vacă,
 Vezi numai negrii dușmani ai suferinzilor³⁾.

Mâncări foarte hrănitoare

Din ouă, din vin roș și zemuri mai scăzute
 Ca din făina dalbă se întărește trupul.

Mâncări hrănitoare și de îngrășat

Hrănește ovăz și 'ngrașă, lapte și caș proaspăt
 Carne de porc, fudulii și creieri și măduvă
 Vinațuri dulci și feluri ce gustu 'mbie, ouă
 Zemoase, dulci smochine și struguri timpurii.

Însușirile vinului bun

Se 'ncearcă vin la gust, miros, culoare, luciu.
 Când vinuri bune alegi, cinci însușiri le cere:
 Să fie tari, frumoase, plăcute, reci, spumoase.

Despre vinul alb dulce

Vinațuri albe dulci hrănesc cu deosebire.

Despre vinul roșu

Vin roșu cinevă, când bea mereu vârtos,
 La trup se și încue iar glăsu 'i se 'năsprește.

În contra veninului

De rută, pere, nuci, usturoi⁴⁾, ridichi, theriacă,
 Adesea ne servim drept leac pentru venin.

De aer

Aer sit mundus, habitabilis ac luminosus,
Nec sit infectus, nec olens foetore cloacae.

De nimia potatione vini

Si tibi serotina noceat potatio, vina
Hora matutina rebibas et erit medecina.

De meliore vino

Gignit et humores melius vinum meliores;
Si fuerit nigrum, corpus reddit tibi pigrum.
Vinum sit clarum, vetus, subtile, maturum,
Ac bene lymphatum, saliens, moderamine sumtum.

De cerevisia

Non sit acetosa cerevisia, sed bene clara,
De validis cocta granis, satis ac veterata.
De qua potetur, stomachus non inde gravetur.

De temporibus anni

Temporibus veris modicum prandere juberis,
Sed calor aestatis dapibus nocet immoderatis.
Autumni fructus caveas, ne sint tibi luctus.
De mensa sume, quantum vis tempore brumae.

De potu 'pravo corrigendo

Salvia cum ruta faciunt tibi pocula tuta,
Adde rosae florem, minuit potenter amorem.

De nausea marina

Nausea non poterit quemquam vexare marina,
Antea cum vino mixtam si sumserit undam.

De generali condimento

Salvia, sal, vinum, piper, allia, petroselinum,
Ex his fit salsa, nisi sit commixtio falsa.

Despre aer

Să stai în aer pur, ușor și luminos
Să n'aibă duhul rău nici miros de băltac.

Abuzul de vin

Când cheful din ajun îți va stârni vreun chin
Scăpat vei fi, în zori, mai bând un gât de vin.

Despre vinul mai bun

Cu cât bei vin mai bun, și vlaga 'ți va spori
Dar trupu 'ți lenevește prea negru de va fi.
Vechi, limpede, ușor, stătut să fie vinul
Și bine subțiat, cu foc, dar bea puțin⁵⁾.

Despre bere

Prea limpede se cere, o bere și nu acră,
Din grâne bune fiartă și îndeajuns de veche⁶⁾.
Aceasta cine-o bea să nici n'o simtă grea.

Dietă după anotimp

În timpul primăverii gătește măsurat
Și vara pe căldură mâncarea multă strică.
De rodul toamnei fugi, dureri ca să nu-ți dea
În zilele de iarnă mănâncă ce vei vrea.

Pentru a feri de beție

Cu jaleș și cu rută vei bea nevătămat
Cu trandafiri amoru'ți va fi astâmpărat⁷⁾.

Pentru răul de mare

De rău de mare oricine nu va fi supărat
Când bea, cu vin, puțin din apa cea sărată.

Speciile generale

Cu jaleș, sare, vin, piper, usturoi, pătrunjel
Se face saramura, proporția respectând.

De lotionē manuum

Si fore vis sanus, ablue saepe manus.
 Lotio post mensam tibi confert munera bina,
 Mundificat palmas et lumina reddid acuta.

De pane

Panis non calidus nec sit nimis inveteratus,
 Sed fermentatus, oculatus sit, bene coctus,
 Modice salitus, frugibus validis sit electus,
 Non comedas crustam, choleram quia gignit adustam.
 Panis salsatus, fermentatus, bene coctus,
 Purus sit sanus, quia non ita sit tibi vanus.

De carnibus 'porcinis

Est caro porcina sine vino peior ovina:
 Si tribuas vina, tunc et cibus et medicina.
 Ilia porcorum bona sunt, mala sunt reliquorum.

De musto

Impedit urinam mustus, solvit cito ventrem,
 Hepatis emphraxon, splenis generat, lapidemque.

De potu aquae

Potus aquae sumtus fit edenti valde nocivus,
 Infrigidat stomachum, cibum nititur fore crudum.

De carnibus vituli

Sunt nutritivae multum carnes vitulinae.

De avibus 'esui aptis

Sunt bona: gallina, capo, turtur, sturna, columba,
 Quiscula vel merula, phasianus, ortygometra,
 Perdix, frigellus, tremulus, amarellus.

De piscibus

Si pisces molles sunt, magno corpore tolles:
 Si pisces duri, parvi sunt plus valituri.
 Lucius et perca, saxaulis et albica, tinca,
 Gornus, plagitia cum carpa, galbio, truta.

Spălatul mâinilor

Te spală des pe mâni, de ții la sănătate.
 Spălatul după masă dă îndoit folos,
 El răcorește palma și ochiul înviorează.

Despre pâine

Mănâncă pâine rece dar nici prea învechită,
 Deajuns de frământată, crescută, coaptă bine,
 Cu sare puținică, din grâu de soi aleasă.
 Dar coajă nu mănca, ea firea înfierbântă.
 Sărată dac'o fi, dospită, coaptă bine,
 Curată ți va prii, vătămătoare 'i altfel.

Despre carnea de porc

Mai rea 'i carnea de porc, fără de vin, ca oaia :
 De bei și vin, atuncia și hrană e și leac.
 Sunt bune măruntae de porc, dar alt soi nu ⁸⁾.

Despre must

Sporește udul, mustul, și scoate afară iute,
 Încarcă maiul, splina și des el piatră dă.

Apa de băut

Ca băutură apa, mâncând e foarte rea,
 Stomacul îți răcește, digestia ți va tăia.

Despre carnea de vițel

Mâncări prea hrănitoare dă carnea de vițel.

Despre păsările comestibile

Sunt bune: pui, clapon, porumb, sturz, turturea,
 Mierloiul, ciocârlia, fazanul, găinușa,
 Fugăul ⁹⁾, prepelița, cristeiul, dropia, rața.

Despre pești

Din pești cu carne moale, alege pe cei mari;
 Mai buni vor fi cei mici ¹⁰⁾ atunci când sunt mai tari
 Șalău, biban, țipar, mihalț, apoi și lin,
 Guvidie, calcan, crap, porcușor și păstrăv.

De anguilla

Vocibus anguillae pravae sunt, si commedantur,
 Qui physicam non ignorant, haec testificantur.
 Caseus anguilla mortis cibus, ille ut illa,
 Ni tu saepe bibas et rebibendo bibas.

De cibi et potus alternatione

Inter prandendum sit saepe parumque bibendum.
 Si sumas ovum, molle sit atque novum.

De pisis

Pisum laudare decrivimus, ac reprobare:
 Pellibus ablatis sunt bona pisa satis,
 Est inflativum cum pellibus atque nocivum.

De lacte

Lac phthisicis sanum caprinum, post camelinum,
 Ac nutritivum plus omnibus est asininum;
 Plus nutritivum vaccinum sic et ovinum;
 Si febriat, caput et doleat, non est bene sanum.

De butyro

Lenit et humectat, solvit sine febre butyrum.

De sero

Incidit atque lavat, penetrat, mundat quoque serum.

De caseo

Caseus est frigidus, stipans, grossus, quoque durus.
 Caseus et panis bonus est cibus his bene sanis;
 Si non sunt sani, tunc hunc non jungito pani.

Caseus de se ipso:

Ignari medici me dicunt esse nocivum
 Sed tamen ignorant, cur nocumenta feram.
 Languenti stomacho caseus addit opem;
 Si post sumatur, terminat ille dapes.

Despre țipar

Țiparul strică glasul când prea des e mâncat
 O spune oricine nu-i cu fizica certat.
 Și brânza și țiparul te pot face să piei
 Dacă nu bei mereu și, bând, tu iarăși bei.

Mâncare și bere pe rând

Între mâncări bea des dar tot câte puțin.
 Un ou dacă mănânci, să fie proaspăt, moale.

Despre mazăre

Pe mazăre, de laudă și hulă s'o cruțăm :
 Când este curățată, ea e destul de bună.
 Cu tecile prea umflă și poate vătămă.

Despre lapte

La boli dă lapte bun, după cămilă, capra.
 Mai hrănitor din toate e cel de măgăriță;
 Și cel de vacă-i bun precum și cel de oaie;
 La friguri și durere de cap nu-i sănătos.

Despre unt

Unt proaspăt moae, alină și 'n friguri răcorește.

Despre zer

Subție, spală, asudă, și 'nprospătează, zerul.

Despre brânză

De brânză prea te sature, e crudă, grea; constipă.
 Cu pâine 'i bună brânza atât cât ești voinic
 Când ai însă vreo boală, mai bună-i pâinea goală.

De sine brânza zice :

Nepricepuții medici mă cred o stricăcioasă
 Dar totuș n'au habar ce stricăciuni produc.
 Stomacul lâncezind, cu brânza se 'ntremează
 La isprăvitul mesei dacă se va mânca.

De modo edendi et bibendi

Ut minus aegroles, non inter fercula potes,
 Ut vites poenam, de potibus incipe coenam.
 Singula post ova pocula sume nova.
 Post pisces nux sit: post carnes caseus adsit.
 Unica nux prodest, nocet altera, tertia mors est.

De pyris

Adde potum pyro: nux est mediccina veneno.
 Fert pyra nostra pyrus, sine vino sunt pyra virus:
 Si pyra sunt virus, sit maledicta pyrus.
 Si coquis, antidotum pyra sunt, sed cruda venenum.
 Post pyra da potum; post poma vade secatum.

De cerasis

Si comedas cerasa tibi confert grandia dona:
 Expurgant stomachum, nucleus lapidem tibi tollit,
 Et de carne sua sanguis eritque bonus.

De prunis

Infrigidant, laxant, multum prosunt tibi pruna.

De persicis, racemis et passulis

Persica cum musto nobis datur ordine justo
 Sumere, sic est mos nucibus sociando racemos.
 Passula non spleni, tussi valet, est bona reni.

De ficibus

Scrofa, tumor, glandes ficus cataplasmata cedunt.
 Junge papaver ei, confracta foris tenet ossa.
 Pediculos veneremque facit, sed cuilibet obstat.

De esculis

Multiplicant mictum, ventrem dant escula strictum,
 Escula dura bona, sed mollia sunt meliora.

De cerevisia et aceto

Grossos humores nutrit cerevisia, vires
 Praestat et augmentat carnem, generatque cruorem.

Regula mîncatului și băutului

Ca să nu prea boleşti, nu bea pe cînd mînînci
 Ca să n'ai supărări, pîn' şezi la masă bea.
 Chiar dup' un singur ou să bei un pahar nou.
 Ia nucă după peşte, ca după carne brînză.
 O nucă foloseşte, nu două; trei ucid.

Despre pere

Vrea para udătură; cu nuci alungi otrava.
 Otravă, fără vin, sunt perile din păr.
 De o fi adevărat, păr fire-ai blestemat!
 Venin e para crudă, iar fiartă uşurează.
 Să bei în urma perii dar nu bea după mere.

Despre cireşi

Cireşi dacă mînînci, foloase ți-or aduce,
 Stomacul descărcînd, cu sîmburi gonesc piatra¹¹⁾
 Și carnea lor va face să ai sînge curat.

Despre prune

Răcoritoare 's prune, laxează, mult priesc.

Despre piersici, struguri și stafide

E bună rînduiala cu persici să bem must
 Precum de obicei cu struguri mîncăm nuci
 Stafida 'i rea de splină; la tuse, rinichi, leac.

Despre curmale

Curmale 'n oblojeli coc gâlci, tumori și găime
 Adaugă-le și mac ș'or strînge oase frînte.
 Păduchi, pofte trupești, pot da dar nu deodată¹²⁾.

Despre scorușe

Sporesc udul scorușe, dar pîntecele 'l încue.
 Sunt bune scorușele tari, moi însă sunt mai bune.

Despre bere și oțet

Ne 'ngreuiază berea, dar hrană e și forță
 Ne dă, sporește carnea și zămislește sînge,

Provocat urinam, ventrem quoque mollit et inflat.
 Infrigidat modicum; sed plus desiccat acetum.
 Infrigidat, macerat, melanch. dat, sperma minorat,
 Siccis infestat nervos, et pingua siccant.

De rapis

Rapa juvat stomachum, novit producere ventum
 Provocat urinam, facit quoque dente ruinam,
 Si male cocta datur, hinc tortio tunc generatur.

De visceribus animalium

Egeritur tarde cor, digeritur quoque dure,
 Similiter stomachus, melior sit in extremitates.
 Reddit lingua bonum nutrimentum medicinae.
 Digeritur facile pulmo, cito labitur ipse.
 Est melius cerebrum gallinae quam reliquorum.

De semine foeniculi

Semen foeniculi fugat et spiracula culi.

De aniso

Emendat visum, stomachum confortat anisum.
 Copia dulcoris anisi sit melioris.

De spodio

Si cruor emanat, spodium sumtum cito sanat.

De sale

Vas condimenti praeponi debet edenti.
 Sal virus refugat et non sapidumque saporat,
 Nam sapit esca male, quae datur absque sale.
 Urunt persalsa visum, spermaque minorant,
 Et generant scabiem, pruritum sive rigorem.

De saporibus

Hi fervore vigent tres: salsus, amarus, acutus.
 Alget acetosus, sic stipans, ponticus atque.
 Unctus et insipidus, dulcis dant temperamentum.

Produce ud mai mult iar pânțele 'l moae și umflă.
 Puțin ea răcorește; mai tare usucă oțetul.
 Slăbește, răcorește, acrește și scade sămânța;
 El seacă nervi slăbiți, grăsimea iarăș slăește.

Despre 'ridichi

Ridichia¹³⁾ ne dă poftă și știe a scoate vânturi,
 Produce ud și dinții, îi strică cu desăvârșire
 Când nu se fierbe destul un chin grozav ea aduce.

Despre viscerele animalelor

E inima fel greu, se mistue anevoie
 Stomacul ca și ea, picioarele 's mai bune.
 În limbă medicina găsește hrană aleasă.
 Plămânul trece iute și bine mistuit.
 Găina are creeri mai buni ca orice fel.

Sămânța de molotru

Sămânța de molotru¹⁴⁾ rezolvă flatulența

Despre anis

Anisul drege fața, stomacului dă forță.
 Dulceața sa sporind îl face și mai bun.

Despre spodiu

Dând fildeș ars îndată oprești scursori de sânge¹⁵⁾

Despre sare

O solniță la masă să pui întotdeauna.
 Cu sare alungi otrava¹⁶⁾ și dai gust la ce n'are,
 Căci nesărată nu poți gustă nici o mâncare.
 Potroaca 'nbujorează, sămânța o mai scade.
 Dă râie, mâncărime sau și înțepeneală.

Despre gusturi

La cald sporesc trei gusturi, sărat, amar, sălcui,
 La frig, acid și aspru, deasemenea și crud.
 La mijloc stau untos, fără de gust și dulce.

De vippe

Bis duo vippe facit, mundat dentes, dat acutum
Visum: quod minus est, implet; minuit quod abundat.

De diaeta

Omnibus assuetam jubeo servare diaetam:
Approbo sic esse, ni sit mutare necesse:
Est Hippocras testis, quoniam sequitur mala pestis.
Fortior est meta medicinae certa diaeta,
Quam si non curas, fatue regis et male curas.

De administratione diaetae

Quale, quid et quando, quantum, quoties, ubi dando
Ista notare cibo debet medicus diaetando.

De caule

Jus caulis solvit, ejus substantia stringit:
Utraque quando datur, venter laxare paratur.

De malva

Dixerunt malvam veteres, quia molliat alvum.
Malvae radices rasae dedere feces:
Vulvam moverunt et fluxum saepe dederunt.

De mentha

Mentitur mentha, si sit depellere lenta.
Ventris lumbricos stomachi vermesque nocivos.
Nunquam lenta fuit stomacho succurrere mentha.

De salvia

Cur moriatur homo, cui salvia crescit in horto?
Contra vim mortis non est medicamen in hortis,
Salvia confortat nervos manuumque tremorem
Tollit, et ejus ope febris acuta fugit.
Salvia, castoreum, lavendula, primula veris,
Nasturt, athanasia sanant paralytica membra.
Salvia salvatrix, naturae conciliatrix.

Despre supă de vin

La două 'i bună supa de vin, la dinți și ochi;
Slăbiții 'i mai învie; puternicii 'i mai moae.

Despre dietă

Dau sfat la toți: ca dietă, păstrați ce ați apucat
Aprob să fie așa, să schimbi e de prisos
Și martor Hipocrate 'mi e că 'i prea primejdios.
Mai bună doctorie nu'i ca o dietă bună
Nesocolind'o 'i rea, neroadă, cura ta.

Aplicațiile dietei

Ce fel și ce și când, cât, cât de des și unde,
De medic să se știe când dietă el prescrie.

Despre varză

Ușoară'i zeama verzii dar foile sunt grele;
Mâncate împreună, slujesc de curățenie.

Despre nalbă

Cei vechi numit'au nalba fiindcă dă ieșire¹⁷⁾.
A nalbii rădăcini scot bine afară rase¹⁸⁾;
Pun mitra în mișcare și-adeșea fluxul dau.

Despre mentă

Ne minte menta dacă 'i ar fi greu ca s'alunge
Limbrici sau orice viermi ce strică la stomac
Ea fără întârziere stomacului ajută¹⁹⁾.

Despre jaleș

De ce-ar muri un om când jaleș e 'n grădină ?
În contra morții, leac, grădinile nu au !
Cu jaleș se 'ntăresc și nervi și mâni ce tremur
Iar febrele de foc, când el lucrează, pier.
Castor, levand și jaleș, apoi și țâța-vacii,
Creson și vetricea²⁰⁾ ologilor fac bine.
Mântuitorul jaleș se 'mpacă cu natura.

De ruta

Nobilis est ruta, quia lumina reddit acuta.
Auxilio rutae, vir lippe, videbis acute.
Ruta viris coitum minuit, mulieribus auget.
Ruta facit castum, dat lumen et ingerit astum.
Cocta facit ruta de pulcibus loca tuta.

De cepis

De cepis medici non consentire videntur;
Cholericis non esse bonas ait ipse Galenus;
Phlegmaticis vero multum docet esse salubres,
Praesertim stomacho: pulchrumque creare colorem.
Contritis cepis loca denudata capellis
Saepe fricans poteris capitis reparare decorem.

De sinapi

Est modicum granum, siccum calidumque sinapi,
Dat lacrymas, purgatque caput, tollitque venenum.

De viola

Crapula discutitur, capitis dolor atque gravedo,
Purpuream violam dicunt curare caducos.

De urtica

Aegris dat somnum, vomitum quoque tollit ad usum.
Compescit tussim veterem, colicisque medetur.
Pellit pulmonis frigus ventrisque tumorem.
Omnibus et morbis ea subvenit articularum.

De hysopo

Hysopus herba est purgans a pectore phlegma;
Ad pulmonis opus cum melle coquatur hysopus:
Vultibus eximum fertur reparare colorem.

De cerefolio

Adpositum cancris tritum cum melle medetur.
Cum vino potum poterit sedare dolorem,
Saepe solet vomitum ventremque tenere solutum.

Despre rută

Aleasă este ruta, ea dă vedere bună.
 Cu ajutorul ei, ochi slabi 'ți întărești²¹).
 Bărbatului scăzând, sporind femeii, pofta
 Ea face cast și bun de ochi și prea isteț.
 Fiertura ei gonește toți purecii din casă.

Despre ceapă

Toți medicii n'au zis de ceapă tot la fel.
 E rea pentru biloși, ne o spune chiar Galen;
 Prea bună la domoli, o știm tot dela el,
 Și mai mult de stomac²² și rumenit obraji.
 Cu cepi tocate poți să faci a crește păr
 Pe locuri pleșuvite, frecându-le mai des²³).

Despre muștar

Muștarul cel mărunț e aspru și e iute
 Desfundă cap și ochi, alungă și veninul.

Despre viorea

Deașteaptă după chef și capul ușurează
 Roșateca viorea²⁴), la luați din iele bună.

Despre urzică

Dă somn celor ce zac și vărsături oprește
 Alungă tusea veche și colicele alină.
 Din piept ea scoate frigul, din burtă umflătura,
 Încheiături bolnave de orice vindecând²⁵).

Despre isop

Din piept gonim catarul cu iarba de isop²⁶).
 Cu miere fiind fiartă, e bună la plămâni.
 La față zic că dă culoare prea aleasă.

Asmățuchi

Pisați cu miere, puși pe cancer, vor fi leac,
 Băuți cu vin, s'aline durerea, vor putea²⁷).
 Diarei și vărsături opresc de obicei.

De enula campana

Enula campana reddit praecordia sana.
Cum succo rutae si succus sumitur hujus,
Affirmant ruptis nil esse salubrius istis.

De pulegio

Cum vino choleram nigram potata repellit;
Adpositam veterem dicunt sedare podagram.

De nasturtio

Illius succus crines retinere fluentes
Allitus asseritur, dentisque curare dolorem.
Et squamas succus sanat cum melle perunctus.

De chelidonia

Coecatis pullis hac lumina mater hirundo,
Plinius ut scribit, quamvis sint eruta, reddit.

De salice

Auribus infusus succus vermes necat ejus.
Cortex verrucas in aceto cocta resolvit;
Hujus flos, sumtus in aqua, frigescere cogit
Instinctus veneris omnes, acres, stimulantes;
Et sic desiccat ut nulla creatio fiat;
Pomorum succus, flos partus destruit ejus.
Vulnera frondes ejus valent solidare cruenta.

De croco

Confortare crocus dicatur laetificando,
Membraque defecta confortat hepar reparando.

De porro

Reddit foecundas mansum persaepe puellas,
Isto stillantem poteris retinere cruorem.

De pipere

Quod piper est nigrum, non est dissolvere pigrum,
Phlegmata purgabit, digestivamque juvabit.

Iarbă mare (Oman)

Omanul sănătate aduce-va în piept²⁸⁾
 Iar zeama lui băută cu cea de rută, zic
 Că este neîntrecută la cei ce sunt surpați.

Busuioc

Cu vin dacă'i băut, alungă fierea neagră²⁹⁾
 Podagra învechită, pus chiar pe loc, a stins.

Cresonul

Căderile de păr, oprește zeama sa
 În fricții și e leac pentru dureri de dinți
 În alifii cu miere, pecingeni va 'ndreptă³⁰⁾.

Calcea mare

Vedere, rândunica, dă puilor sei orbi
 Cu ea, ne spune Plin, și d'ar fi ochii scurși³¹⁾.

Salcia albă

Turnând zeama'n urechi, ucide sigur viermii,
 Iar coaja'i în oțet de'i fiartă, arde negii.
 În apă floarea ei, de bei, răcește tot³²⁾,
 Chiar pofta 'mpreunării, nebună, arzătoare,
 Secând, încât nimica nu vei mai zămisli.
 Al poamei suc și flori, stârpî-vor sarcina.
 Cu frunza ei închizi o rană sângerândă.

Șofranul

Se zice că șofranul dă forțe 'nveselind
 Și membrele odihnește, ficatul întărind.

Prazul

'Adesea prazul face fecunde pe femei.
 Cu el poți să seci al sângelui izvor³³⁾.

Piperul

E viu la desmorțit, piperul când e negru.
 Gonește flegma, pune digestia la cale.

Leucopiper stomacho prodest, tussisque dolorem
Utile, praeveniet motum febrisque rigorem.

De gravitate auditus

Et mox post escam dormire nimisque moveri,
Ista gravare solent auditus, ebrietasque.

De tinnitu aurium

Motus, longa fames, vomitus, percussio, casus,
Ebrietas, frigus, tinnitum causat in aure.

De nocumentis visus

Balnea, vinus, Venus, ventus, piper, allia, fumus,
Porri cum cepis, lens, fletus, faba, sinapi,
Sol, coitus, ignis labor, ictus, acumina, pulvis,
Ista nocent oculis: sed vigilare magis.

De confortantibus visus

Foeniculus, verbenā, rosa, chelidonia, ruta.
Ex istis fit aqua, quae lumina reddit acuta.

Contra dolorem dentium

Sic dentes serva: porrorum collige grana,
Ne careas jure, cum hyoscyamo simul ure:
Sicque per embotum fumum cape dente remotum.

De raucedine vocis

Nux, oleum, frigus capitis, anguillaque, potus,
Ac pomum crudum faciunt hominem fore raucum.

Contra rheuma

Jejuna, vigila, caleas dape, valde labora,
Inspira calidum, modicum bibe, comprime flatum:
Haec bene tu serva, si vis depellere rheuma.
Si fluat ad pectus, dicatur rheuma catarrhus;
Ad fauces branchus; ad nares esto coryza.

De'i alb, pentru stomac e bun și de dureri
La tuse, ușurând al frigurilor fior³⁴).

Auzul slab

Îndată ce ai mâncat, dormind, mișcând prea mult
Auzu 'ți va slăbi, precum și din beții.

Țiuitul urechilor

Mișcarea, flămânzeala, vărsatul, șoc, cădere,
Beția, frigul dau țiuitul de urechi.

Vătămatoare ochilor

De băi, de vin, amor³⁵), fum, vânt, piper, usturoi,
De praz, de ceapă³⁶), linte, muștar, fasole, plânset,
De sare, vițiu, foc, praf, spini, lovire, muncă,
De acestea ochii sufăr, dar mai mult de nesomn.

Intăritoare ale vederii

Anis, verbină, roză, cu calce și cu rută,
Din toate faci o apă, vedere bună dând³⁷).

Contra durerii de dinți

De dinți tu grijă ai; culegi de praz semințe,
Le arzi cu măselar³⁸), tămâia neuitând:
Prin pâlnie de departe vei trage fumu 'n dinți.

Răgușeala

De nuci, ulei și frig la cap, țipar, beție,
De poame crude omul prea lesne răgușește.

Contra reumatismului

Postește și veghiază, mănâncă cald, muncește,
Înspiră cald și bea puțin, te strânge 'n brâu:
Te scapi de reumatism păzind acestea bine.
La piept de va cădea, se va numi catar;
În gât se zice branch, coryza fi va 'n nări.

Contra fistulam

Auripigmento sulphur miscere memento,
 His decet apponi calcem: commisce saponi.
 Quatuor haec misce; commistis quatuor istis
 Fistula curatur, quater ex his si repleatur.

De numero ossium, dentium et venarum

Ossibus ex denis bis centenisque novenis
 Constant homo; denis bis dentibus et duodenis;
 Ex tricentenis decies sex quinqueque venis.

De sanguineis

Natura pingues isti sunt atque jocantes,
 Semper rumores cupiunt audire frequentes,
 Hos Venus et Bacchus delectant, fercula, risus,
 Et facit hos hilares et dulcia verba loquentes,
 Omnibus hi studiis habiles sunt et magis apti.
 Qualibet ex causa nec hos leviter movet ira.
 Largus, amans, hilaris, ridens, rubeique coloris,
 Cantans, carnosus, satis audax atque benignus.

De cholericis

Est et humor cholerae, qui competit impetuosus.
 Hoc genus est hominum cupiens praecellere cunctis:
 Hi leviter discunt, multum comedunt, cito crescunt.
 Inde magnanimi sunt, largi, summa patentes.
 Hirsutus, fallax, irascens, prodigus, audax,
 Astutus, gracilis, siccus, croceique coloris.

De phlegmaticis

Phlegma vires modicas tribuit latosque brevesque,
 Facit phlegma pingues; sanguis reddit mediocres.
 Otia non studio tradunt, sed corpora somno:

In contra fistulei

Pucioasă 'n orpiment, vei pune, ia aminte.
 Mai trebuie și var cu ele și săpun³⁹).
 Adună aste patru cu cari amestecate,
 De patru ori umplând'o fistula lecuești.

Numărul oaselor, dinților și vinelor

În om sunt două sute nouăsprezece oase
 Apoi dinți o duzină și douăzeci măsele
 Iar vine sunt trei sute și șasezeci și cinci.

Cele patru zemuri

În corpul omenesc se află patru zemuri
 Melancolia, flegma și sângele și fierea
 La rând, în ele vezi: lut, apă, aer, foc.

Despre sângeroși

Cei ce din fire's grași, glumeți sunt totodată.
 Ei caută mereu s'audă svonuri noi.
 Iubesc pe Venus, Bacus și mesele și chef
 Îi fac pe aceștia veseli și dulce graiul lor.
 Sunt buni la orice studii și foarte pricepuți.
 Nu 'i supără ușor o cauză ori și care.
 E darnic, iubitor, zglobiu, voios, și roșu,
 Cântând, trupeș, de-ajuns semet dar și blajin.

Despre supărăcioși

La iuți se desvelește de fiere plină firea.
 Țst neam e doritor pe toți a 'ntrece 'n toate:
 Învăță prea ușor, mănâncă mult, cresc iute,
 Deacă mărinimoși deschiși, cătând măriri,
 Sbârliți, calpi, mânioși, risipitori, bărbați,
 Șireți, mlădioși, uscați, la față sunt gălbui.

Despre flegmatici

Puteri dă slabe flegma, făcând spătos și scurt.
 Și grași ea face, însă ca sânge's potriviti
 Nu 'și strică pentru studiu odihna și nici somnul.

Sensus hebes, tardus modus, pigrilia, somnus.
 Hic somnulentus, piger, in sputamine multus,
 Est huic sensus hebes, pinguis, facie color albus.

De melancholicis

Restat adhuc tristis cholerae substantia nigrae,
 Quae reddit pravos, pertristes, pauca loquentes.
 Hi vigilant studiis, nec mens est dedida somno:
 Servant propositum: sibi nil reputant fore tutum.
 Invidus et tristus, cupidus, dextraeque tenacis,
 Non expers fraudis, timidus, luteique coloris.

De coloribus et sanguinis redundantis indiciis

Hi sunt humores, qui praestant cuique colores:
 Omnibus in rebus ex phlegmate fit color albus,
 Sanguine fit rubens: cholera rubea quoque rufus.
 Si peccat sânguis, facies rubet, extat ocellus,
 Inflantur genae, corpus nimiumque gravatur.
 Est pulsusque frequens, plenus, mollis, dolor ingens
 Maxime fit frontis et constipatio ventris,
 Siccaque lingua, sitis et somnia plena rubore:
 Dulcor adest sputi, sunt acria dulcia quaeque.

De phlebotomia et primo de aetate secundae venae

Denus septenus vix phlebotomum petit annus,
 Spiritus uberior exit per phlebotomiam:
 Spiritus ex potu vini mox multiplicatur,
 Humorūque cibi damnum lente reparatur.
 Lumina clarificat, sincerat phlebotomia
 Mentes et cerebrum; calidas facit esse medullas.
 Viscera purgabit, stomachum ventremque coerces,
 Puros dat sensus, dat somnia, taedia tollit.
 Auditus, vocem, vires producit et auget.

De mensibus quibus phlebotomia convenit sive nocet

Tres insunt istis, Majus, September, Aprilis
 Et sunt lunares, sunt velut hydra dies.
 Prima dies primi, postremaque posteriorum,

Au simț tocit, mers lent și lene, trândăvie.
Așa un somnoros e moale, scui pă mult,
Cu simțu'i amorțit, e gras, la față smead.

Despre melancolici

Rămas'a încă trista substanț'a fierii negre
Ce face oameni răi, ursuzi, vorbind puțin.
Aceia's trezi la studii, nici nu gândesc la somn.
Păstrându'si hotărîrea, în nimeni nu se 'ncred.
Învidios și trist, sgârțit, cu mâna strînsă,
De fraudă nu'i lipsit, fricos, chip pămîntiu.

Insemnarea fețelor și pletorei

Sunt zemuri felurite ce dau colori diverse:
Din flegmă 'n totdeauna coloarea va fi albă.
Mult sânge face rumen, roșcat o fiere roșie.
Prisos de sânge fața roșește, umflă ochii,
Obrajii îi îngroașă și 'ngreuiază trupul.
E pulsul iute, moale și plin, durere mare
La frunte mai ales și pîntece 'ncuiat,
Uscată limba, sete și vise toate roșii,
Saliva e dulceagă ș'acrimile par dulci.

Despre flebotomie și vârsta la care se face întâi

Șaptesprezece ani să ai ca să-ți ia sânge
Din vinele deschise putere multă iese.
Puterea de îndată, bînd vin, se înmulțește,
Mîncarea pune 'ncet la loc sucul pierdut.
Flebotomia face ochi limpezi, curățește
Cerebrul și gândirea, măduva încălzind,
Descarcă corpul, strînge stomacul ș'abdomenul,
Purifică simțirea, dă somn, alungă greața,
Auzul, vocea, forța produce și sporește.

Despre lunile bune sau rele pentru flebotomie

Sunt trei acestea, Mai, Septemvrie, Aprilie
Sunt zile cari țin de lună ca și hydra
În prima cea d'întîiu iar ultima în rest

Nec sanguis minui, nec carnibus anseri uti.
 In sene vel juvene, si venae sanguine plenae,
 Omni mense bene confert incisio venae.
 Hi sunt tres menses : Majus, September, Aprilis,
 In quibus eminas, ut longo tempore vivas.

De impedimentis phlebotomiae

Erigida natura, frigens regio, dolor ingens,
 Post lavacrum, coitum, minor aetas atque senilis,
 Morbus prolixus, repletio potus et escae:
 Si fragilis vel subtilis sensus stomachi sit:
 Et fastiditi tibi non sunt phlebotomandi.

Quae observanda sint circa phlebotomiam

Haec facienda tibi, quando vis phlebotomari,
 Vel quando minuis, fueris vel quando minutus:
 Unctio non fragili tibi singula mente teneri.

De effectibus quibusdam phlebotomiae

Exhilarat tristes, iratos placat, amantes
 Ne sint amantes, phlebotomia facit.

De scissurae quantitate in venaesectione

Fac plagam largam mediocriter, ut cito fumus
 Exeat uberius, liberiusque cruor.

Quae consideranda circa venaesectionem

Sanguine subtracto sex horis est vigilandum,
 Ne somni fumus laedat sensibile corpus.
 Ne nervum laedas, non sit tibi plaga profunda,
 Sanguine purgatus non carpas prolinus escas.

Quae vitanda sunt post phlebotomiam

Omnia de lacte vitabis rite minute,
 Et vitet potum phlebotomatus homo.
 Frigida vitabis, quia sunt inimica minutis.
 Interdictus erit minutis nubilus aër:

Nici sânge nu lăsa, nici găscă nu mănca.
 La tânăr sau bătrân, când vinele sunt pline,
 În orice lună, vâna, e bine s'o deschizi.
 Trei luni acestea's Mai, Septemvrie, Aprilie
 În care sânge lași ca să trăești mult timp.

Despre piedicile flebotomiei

La firi și locuri reci și la dureri cumplite
 Sau după băi ș'amor, la prunci și gârboviți,
 Când ai o boală lungă sau tare ești sătul,
 Stomacul de-o fi slab sau foarte simțitor,
 În grețuri te ferești să flebotomizezi.

Regule pentru flebotomie

Dar iată, când lași sânge, tu câte griji să ai
 O fi că 'ncepi acum, o fi c'ai mai lăsat :
 Unsoare, de băut, o baie, feși, mișcare,
 Se cade 'n deosebi pe toate a ține minte.

Unele efecte ale flebotomiei

Înveselește triștii, pe mânioși îi moae,
 Pe 'ndrăzneți îi face cuminte venesecția.

Mărimea inciziunii

Incizia fă lărguță să iasă iute duhul
 Să fie chiag mai mult și mai ușor să vie.

De considerat la flebotomie

Când sânge ai lăsat, ții șase ore pază
 Ca duhul somnului să nu-ți irite rana.
 Ea nu va fi adâncă, ferindu'ți astfel nervul.
 De sânge ușurat, să nu alergi la hrană.

De evitat după flebotomie

Mai mult ca de orice de lapte să păzești
 Și de băut, pe cel ce flebotomizezi.
 Ca de dușmani de tot ce'i rece va fugi,
 Va fi oprit d'a sta sub cer înnourat;

Spiritus exultat minutis luce per auras.
Omnibus apta quies, at motus valde nocivus.

Quibus morbis et aetatibus, sanguinis, quoque tempore

Principio minuas in acutis, perperacutis:
Aetatis mediae multum de sanguine tolle:
Sed puer atque senex tollet uterque parum.
Ver tollet duplum, reliquum tempus tibi simplum.

Quae membra quoque tempore evacuanda

Aestas, ver dextras: autumnus hiemsque sinistras.
Quatuor haec membra: cephe, cor, pes, hepar vacuanda;
Ver cor, hepar aestas, ordo sequens reliquas.

De commodis ex sectione salvatellae

Dat salvatella tibi plurima dona minuta.
Purgat hepar, splenem, pectus, praecordia, vocem:
Innaturalem tollit de corde dolorem.

De capitis doloribus

Si dolor est capitis ex potu, lympa bibatur
Ex potu nimio nam febris acuta creatur.
Si vertex capitis, vel frons aestu tribulentur
Tempora fronsque simul moderate saepe fricentur,
Morella cocta nec non calidaque laventur.

De quator temporibus anni

Temporis aestivi jejunia corpora siccant:
Quolibet in mense confert vomitus, quoque purgat
Humores nocuos, stomachi lavat ambitus omnes.
Ver, aestas, autumnus, hiems dominantur in anno.
Tempore vernali calidus fit aer humidusque
El nullum tempus melius fit phlebotomiae.
Usus tunc homini Veneris confert moderatus,
Corporis et motus, ventrisque solutio, sudor,
Balnea: purgentur tunc corpora medicinis.

Lumina sufletul o să'i înviioreze
La toți repausu'i bun și vatămă mișcări.

In ce boale și la ce vârste

Se lasă la 'nceput în supra și 'n acute
La vârsta de mijloc, tu scoate sânge mult
Copilul și bătrânul puțin dau amândoi.
Îa primăvara dublu de ce iei în alt timp.

Din ce membre și pe ce timp

La dreapta vara lași, la stânga când e frig
Goli-vei patru locuri: gât, piept, picior, ficat;
Piept primăvara, vara ficat ș'asa pe rând.

Foloasele flebotomiei salvatelii

Deschisul salvatelii foloase multe 'ți dă.
Sloboade mai și splină, piept, inimă și glas.
Durerea nefirească alungă dela cord.

Despre dureri de cap

Când capul din beție te doare să bei apă,
Căci din băut prea mult s'ar naște febre grele.
Când creștetul sau fruntea se'nmoae de sudori,
Pe tâmpile și pe frunte, mai des te freci ușor
Și spălături să faci cu zărnă⁴⁰⁾ fiartă caldă.

Despre patru anotimpuri :

De nemâncare trupul în timpul verii seacă.
Vomitu'n orice lună convine, el alungă
Veninul și stomacul în tot coprinsu'i spală.
Î-o primăvară'n an, o vară, toamnă, iarnă.
E aer cald și umed în timpul primăverii
Și nu'i timp mai prielnic ca sânge să lăsăm.
Amorul unui om e bine a fi domol;
Gimnastică, ieșire ușoară, asudare,
Scăldări; cu leacuri corpul atunci vei curăța.

Aestas more calet, siccatur in illa,
 Tunc quoque praecipue choleram rubeam dominari.
 Humida frigida fercula dentur, sit Venus extra :
 Balnea non prosunt; sint rariae phlebotomiae;
 Utilis est requies, sit cum moderamine potus.
 Explicit regimen sanitatis Salerni.

De felu'i vara frige, usucă și se vede
 Domnind dysenteria în toiul ei, mai des.
 Mâncări reci și zemoase să faci, amor de loc.
 Nu'ți vor priii nici băi, mai rar sânge să lași.
 Odihna folosește, băutul tot cu cumpăt.
 Ne-a lămurit acum dietetica Salernii.

N O T E

¹⁾ Încă din vechile școli filosofice grecești se afirmase influența moralului asupra fizicului și rolul salutar al unei dispoziții bune.

²⁾ Acest precept este în legătură cu noțiunea enunțată de doctrina metodistă a strângerii sau relaxării porilor și în discordanță cu învățăturile umoriste preconizate de Școala Salernii; are însă valoarea unui fapt bine observat și dovedește fondul comun empiric, punctul de plecare al mai tuturor preceptelor salernitane. Prea curios este că și astăzi dăinuiește în mijlocul credințelor profane această învățătură metodistă. Se aude mereu că băile calde „deschid porii”, dela unii și alții cari nu știu că aceasta nu exprimă un fapt anatomic ci numai o închipuire a unui filosof grec dinainte de Christos.

³⁾ Se înțelege că nici unul din aceste alimente nu eră socotit vătămător din cauza constituției sale chimice, ci numai datorită calităților fizice pe cari galenismul li le atribuiă. Astfel vânatul se credea a fi producător de gută (melancholie), din cauza firei sale reci și uscate. Se exceptau însă cărnurile animalelor tinere, în cari — se zicea — aceste însușiri se află temperate de căldura și umezeala vârstei fragede, așa încât se mistue ușor.

⁴⁾ Se întrebuințează în diferite părți ale țării noastre, usturoi, în contra colicilor la copii mici și în contra limbricilor cari de multe ori sunt cauza unei dispepsii (așa zis „venin”).

⁵⁾ Galen (în *De sanitate tuenda*, lib. I) zice că, după cum în genere trebuie să fugim de excese, de acela de a bea trebuie să ne ferim îndoit, căci vătămă nu numai corpul ci când și când chiar sufletul.

⁶⁾ Se apreciază deatunci berea nu prea crudă, căci se ştia bine ce flatulență şi colici poate provoca altfel.

⁷⁾ Cu toate că roza servea ca simbol al amorului, ea se prescria, ca anafrodisiac *intus et extra* (!?), exemplu bun de homeopatie antică.

⁹⁾ Este vorba de gustul plăcut al intestinelor porcului. Pentru aceasta erau, anume rămători hrăniţi cu smochine uscate (Galen. *De facult. alim. lib. III*).

⁹⁾ „La păsările a căror carne e foarte gustoasă şi bună de mâncat se numără şi Poturnica, numită altmintrelea şi Potronică, Potirnică, Potrănică. . . Fugău (atât în Bucovina cât şi în Transilvania)”. . . Marian. Ornitologia pop. rom. Cernăuţi 1883.

¹⁰⁾ Cei mai mici se socoteau cei mai tineri.

¹¹⁾ Trebuie înţeles probabil — cum s'au întrebuinţat şi mai târziu în acelaş scop — *distilate* cu sâmburii.

¹²⁾ Atât Dioscoride (Lib. I, cap. 145) cât şi Galen (*De facult. alim. lib. II*) atribue aceste însuşiri curmalelor.

¹³⁾ Ridichia roşie (zeama) se bea contra veninului, când s'a adunat prea mult (Leon, Istoria naturală medicală a poporului Român, Bucureşti 1903).

¹⁴⁾ Molotru, anis (decoct de seminţe) se dă contra colicilor la copii de ţăţ. Se mai întrebuinţează ca stimulent şi carminativ (Leon). „Drege obrazul şi întăreşte stomacul”.

¹⁵⁾ Astăzi se mai întrebuinţează pe dinafară praf de oase calcinate pe răni sângerânde. În Breasta (Doljiu) se presare pe arcuri, praf de cărbune de os de porc (Laugier, Sănătatea în Dolj, Craiova 1910).

Unii traducători moderni, necunoscând semnificarea cuvântului *spodium* l-au redat prin acela de porumbar (*prunus spinosa*), arbore care a avut cândva, acelaş uz ca fildeşul ars (Ch. Meaux St. Marc, L'école de Salerne, Paris 1880). Alţii au găsit mai simplu de a păstră şi în limba lor numele netradus (Hornier, Die medicinische Schule von Salerno, Würzburg 1842). Autori mai vechi îi dau adevăratul sens: „Yvoire coupé par petit morceaux et calciné à feu ouvert jusqu'à ce qu'il ne fume plus et qu'il ait été réduit en une matière poreuse, cassante, légère, blanche, alkaline, facile à mettre en poudre. . . ” (N. Lemery, Traité universel des drogues, 1732. Cf. şi: M. Le Long, L'escole de Salerne, Paris 1633).

¹⁶⁾ Sare (o mână) în vin (un litru) se dă bolnavilor de friguri pe nemâncate. „Atunci varsă venin” (Leon).

¹⁷⁾ *Malva* ar veni, prin eliziune şi contracţiune, dela *mollit alva*.

¹⁸⁾ Nalba fiartă în lapte se dă în contra scurgerilor (probabil ca derivativ) în Judeţul Tulcea (Suceveanu, Medicina populară, în „Şezătoarea”, Fălticeni 1914).

¹⁹⁾ Menta sau izma se întrebuințează în foarte multe locuri, fie în rachiu, fie ca ciai în contra durerilor de stomac. În Dolj se macerează și în oțet (Laugier). În Dobrogea (în special în comuna Toxof) se dă în contra colicilor fără diaree (Suceveanu).

²⁰⁾ Vetricea se întrebuințează în jud. Tulcea în contra gâlcilor. Se fierb florile în apă și se bea aceasta, iar boștina servește la oblojit gâtul (Suceveanu).

Jaleșul (*Salvia officinalis*) are aceeaș întrebuințare în multe locuri, însă numai foile simple sau unse cu unt (Z. Panțu, Plantele cunoscute de poporul Român, București 1926). În Transilvania este cultivat cu îngrijire și nu lipsește din nici un sat. Principalele sale indicațiuni sunt gâlcile (amigdalita) și sudorile profuze. În infuzie, are reputația că este bun de curățat ficatul și rinichii. Tot astfel lucrează și ca praf ce se presară pe mâncări. Rănile pe cari se aplică, se crede că se vindecă repede (Paulina Schullerus). În Prahova se dă ca gargarism la durere de măsele (Tocileșcu, Materiale folkloristice, Vol. I, pag. 701).

²¹⁾ În dureri de cap (mai ales din „diochiat”), se pisează rută cu unt de rosmarin, se amestecă cu oțet, se face plastor și se pune la cap (Gaster, Literat. pop., pag. 541).

²²⁾ În dureri de stomac, se pune la pânțele o legătură cu ceapă pisată amestecată cu spuză (T. Pamfile, Boli și leacuri ale poporului Român, București 1911).

²³⁾ Astăzi încă se obișnuiește în jud. Teleorman să se frece pielea capului cu o fiertură de ceapă crestată, cu sare și cu oțet (Grigoriu-Rigo, Medicina poporului, București 1907).

²⁴⁾ Infuzii de vioarele se dau ca să producă transpirația, ceea ce poate să ușureze stări febrile cu delir (luat din iele).

²⁵⁾ Credința populară de astăzi că urzicile curăță sângele este în acord perfect cu doctrina hippocratică și cu multiplele virtuți ce vedem că le atribuie Școala Salernii acestei plante. Indicații speciale îi se mai găsesc: În contra ofticii, să se tragă în piept fum de urzică pusă pe un fier înroșit. La scrântituri, să se lege încheietura cu boz și urzică fiartă (T. Pamfile). În jud. Botoșani, poporul întrebuințează bătaia cu urzici la dureri de încheieturi (reumatismul). (Revista „Ion Creangă”, Anul VI, pag. 372).

Floarea de urzică amestecată cu miere se ia câte o linguriță pentru tuse și dureri de piept (Slănic-Prahova). Zeama de rădăcină fiartă se bea pentru constipație și dureri de piept (Leon).

²⁶⁾ Isop (ciai) se dă contra tusii și afecțiunilor pulmonare (Leon).

²⁷⁾ Ca și molotru și alte plante aromatice (cimbru, leuștean, pătrunjel) se face ciai în contra colicilor. În Oltenia se dau și în anurie. În Transilvania indicațiile pentru uzul acestei plante sunt numeroase (Paulina Schullerus, Archiv des Verein f. Siebenb. Landeskunde, 1916 și 1923).

²⁸⁾ Oman (Iarbă mare) fiert în vin se bea contra tusei (Z. Panțu). În Moldova (Jud. Botoșani) tot la tuse se dă ciai de rădăcină (Rev. „Ion Creangă”, Anul VII pag. 21). Se mai dă pentru înădușeală, oftică, febră tifoidă (jud. Gorj), ca să crească părul; în contra holerii se fac afumături (Leon). În Mehedinți se dă fiert în oțet în contra erupțiilor petechiale (A. Gorovei, Șezătoarea 1914).

²⁹⁾ În Vlașca se dă femeii după ce naște vin fiert cu busuioc ca să se curățe de răutate (Leon). În restul țării mai are și alte întrebuințări atât pe dinăuntru cât și pe dinafară. Rolul simbolic religios pe care-l joacă busuiocul pretutindeni, este însă mult mai însemnat decât cel de medicament. Are apoi și o semnificație în legătură strânsă cu dragostea, bucurii mari, noroc etc., așa că și figurat se putea zice altă dată: „alungă fierea neagră” adică melancolia.

³⁰⁾ Pecinginile se ung cu miere amestecată cu iarbă de pușcă și usturoi pisat (Grigoriu-Rigo).

³¹⁾ Calcea mare, în Transilvania, se numește încă „Iarba rândunelii” (Z. Panțu). I se mai atribue o sumă de virtuți printre cari unele sunt trecute aici în seama Salciei albe (Răchită mare) care astăzi nu se întrebuințează decât în contra frigurilor. Deaceia se poate pune întrebarea dacă titlul „Salcia albă” nu este cumva datorit unei confuzii a unui copist.

În Moldova — scrie Vârnăv în teza sa — poporul tratează oftalmiile cronice cu decoct de Chelidonium. Pe la Sighișoara se poartă rădăcina într'un săculeț legat de gât, cu credința că limpezește vederea ochilor slabi. Se mai poartă și pe spinare, deadreptul pe piele și se reînoește decâte ori se usucă până se îndreptează ochii, apoi se ard rădăcinile (Paulina Schullerus).

³²⁾ Numele salciei, că „răcește tot”, îi vine de sigur dela efectul ei antifebril, destul de cunoscut și astăzi în popor. Deopotrivă de întrebuințate sunt toate varietățile de salcie. În Transilvania are numeroase aplicații externe, la fel într'aceasta cu coaja de stejar (Paulina Schullerus).

³³⁾ Cu zeama de praji fierți se oblojește pentru trânji (Leon).

³⁴⁾ Piper se înghite la colici. Fiert cu vin și cu zahăr se bea cald pentru a asuda în caz de răceală; pe dinafară la junghiu (Leon, Vârnăv).

De „buba inimii” se pune la buric o legătură făcută din piper negru pisat, amestecat cu țărâțe și făină de grâu (T. Pamfile). De „vătămătură” (tot colici) se mai dă în Moldova o litră de rachiu amestecat cu untdelemn și piper negru. (Grigoriu-Rigo).

³⁵⁾ Pare a fi o legătură între această credință și icoanele lui Cupidon lipsit de vedere, cari totuș, din punct de vedere simbolic, au dobândit în urmă alt înțeles.

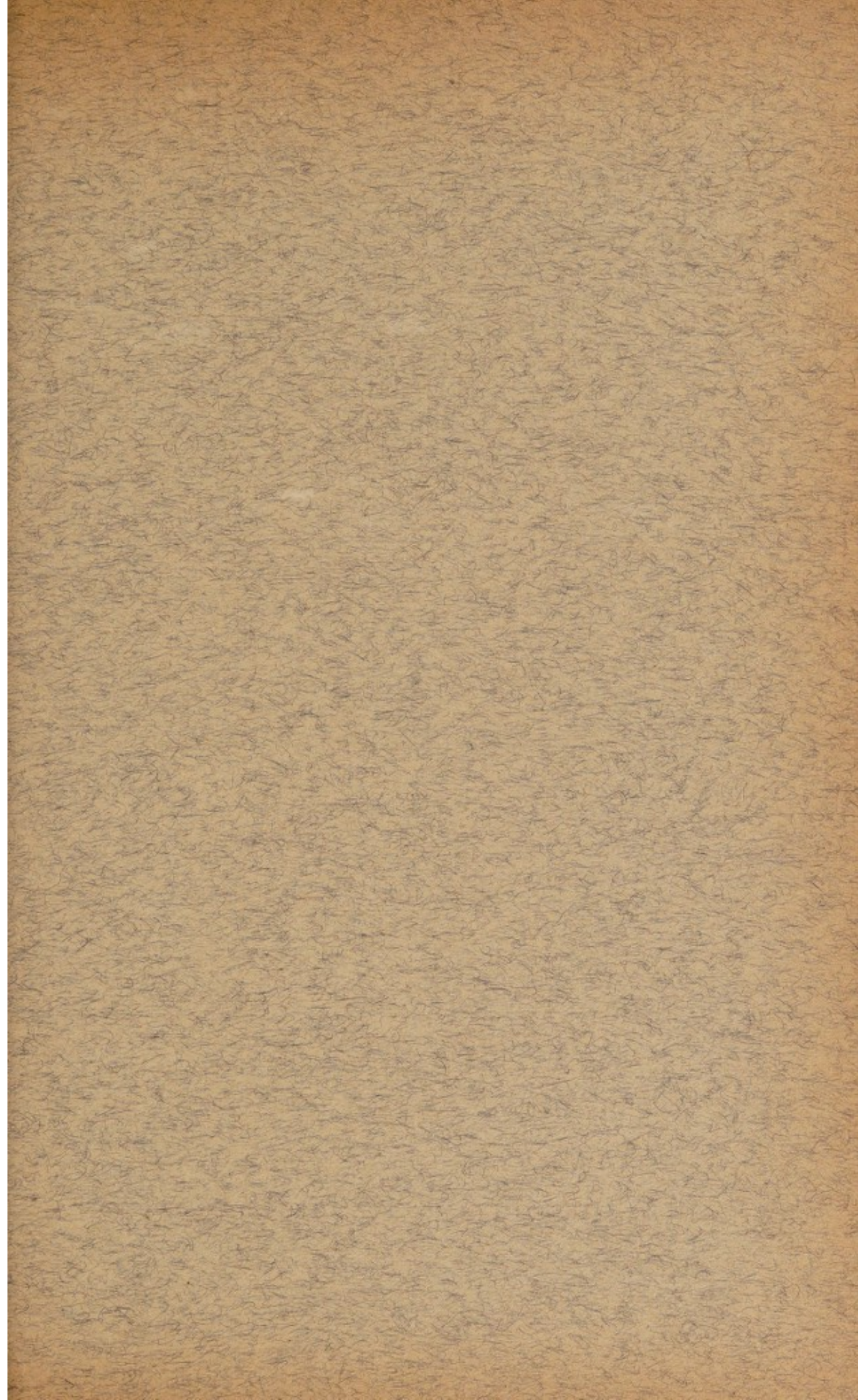
³⁶⁾ În Vâlcea se zice: „Să nu mănânci pielițele subțiri dela ceapă că te vor durea ochii” (Gh. Fira, în „Șezătoarea” 1912). În Moldova, zeama de ceapă se întrebuințează în oftalmii (Vârnăv).

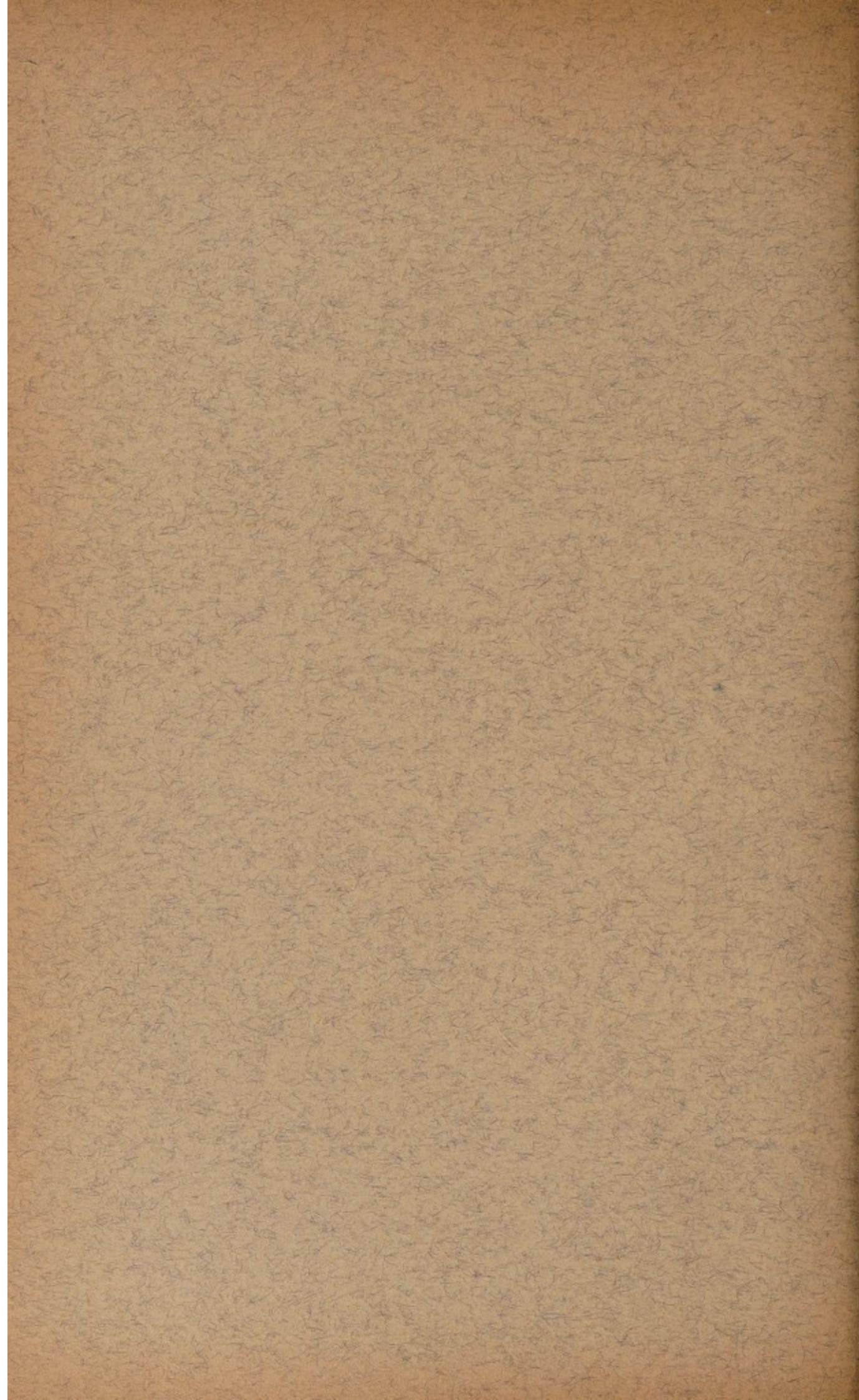
³⁷⁾ Trandafir singur se mai întrebuințează pentru apa de ochi.

³⁸⁾ Măselar sau mășlariță este una din plantele cele mai repute în popor pentru durerea de măseă (Leon). În Transilvania, în contra durerilor de dinți, se pun semințe de măselar într'o farfurie și se toarnă peste ele apă fierbinte, ținând gura deschisă deasupra aburilor (Paulina Schullerus). Tămâie se pune la carii.

³⁹⁾ Sunt în popor, destul de obișnuite alifiile făcute cu săpun. Este însă probabil că în versul de față este vorba de săpunul galenic care nu eră decât un amestec de osânză cu cenușe și uneori cu sare. Bine înțeles, osânza ca excipient este și mai răspândită astăzi ca săpunul.

⁴⁰⁾ Tulpinele de zărnă ca și ale altor solanee, fierte, servesc încă în multe părți în contra durerilor. Cu zărnă pisată, amestecată cu mălai și chișleag, se face o cataplasma ce se leagă pe pânțele bolnavilor de holeră și de lingoare (T. Pamfile).

**REVISTA
ȘTIINȚELOR MEDICALE**

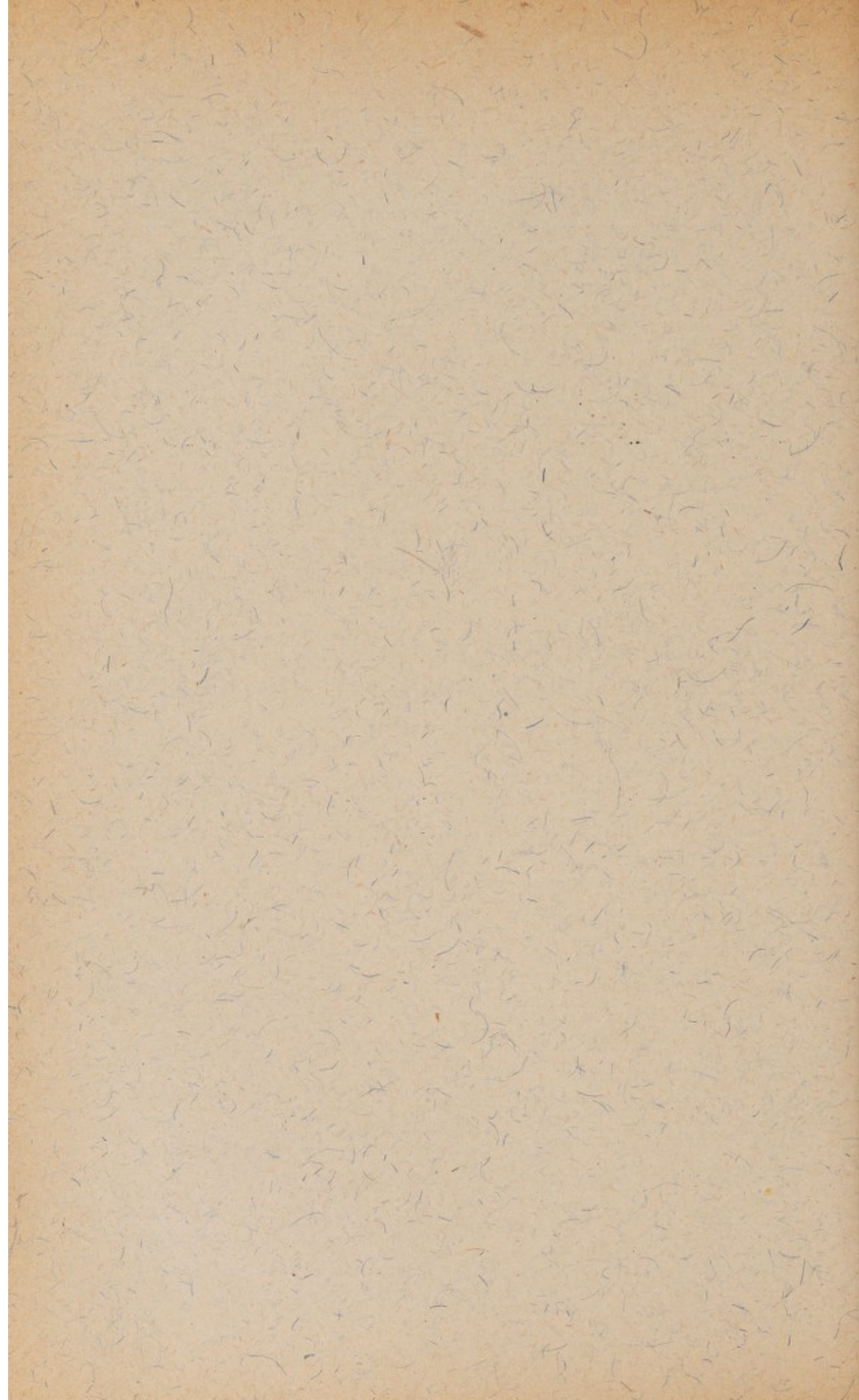
EXTRAS

Nr. 1. — Ianuarie 1929

Dr. G. Z. PETRESCU

**UN MEDIC REVOLUȚIONAR... ȘI CĂMĂȚAR
LA CURTEA LUI AL. IPSILANTI ÎN MOLDOVA
(1786 — 88)**

TIP. „CULTURA“
BUCUREȘTI
1929

UN MEDIC REVOLUȚIONAR... ȘI CĂMĂȚAR LA CURTEA LUI AL. IPSILANTI ÎN MOLDOVA (1786 — 88)

de

Dr. G. Z. PETRESCU

La 5 brumar anul IV al Republicei franceze (27 Octombrie 1795), se încheia misiunea Convențiunii naționale și corpul legislativ care-i lua locul avea să proceadă la numirea a cinci directori însărcinați cu puterea executivă. Această hotărîre, gravă în sine, căci de ea atârna chiar soarta republicei, era așteptată cu o neliniște cu atât mai mare cu cât, dela turburările contrarevoluționare din 13 vendemiar, spiritele încă nu putuse să se potolească.

Pe noii deputați ce venise să se așeze printre cele două treimi ale Convențiunii, realese în noua adunare, reacționarii puneau — cu sau fără dreptate — mai multă nădejde decât veteranii revoluției. Acestora deci le produse rezultatul alegerii o mare ușurare, căci de unde deabia se așteptau ca unele din preferințele lor să fie satisfăcute, văzură reușind cinci regicizi cunoscuți, cea mai bună garanție pentru salvagardarea cauzei republicane. De altă parte regaliștii, potoliți dar nu zdrobiți de tunurile cu mitralie din 13 vendemiar, se aflară în fața unui regim care și fără represalii știa să-i ție în frâu.

D'acî bucuria „bunilor patrioți”. *Urbi et orbi* ei răspândiră de grabă vestea prin misive în cari formulele se repetă, mereu aceleași, naive până la absurd dar de si-

gur în cea mai mare parte sincere, pe cât mai putea fi sinceritate în acea atmosferă de nevroză doctrinară.

O asemenea epistolă trimitea *în copie* la Viena la 7 Decembrie 1795, agentul consular austriac din București, Merkelius, care se cam îndeletnicea cu interceptarea corespondenței colegului său francez Gaudin, pretinzând că — *din eroare* — i-ar fi sosit lui în pachetul postal transilvănean al Agenției și că — *din nebăgare de seamă* — ar fi deschis-o¹⁾. De sigur importanța politică a scrisorii furate îi s'a părut zelosului funcționar K. K. mai mare decât era în realitate, căci iată-i întreg coprînsul, la care am îndreptat numeroase greșeli de ortografie și cetire, datorite fără îndoială copistului neamț, de oarece-i prea îngreuiau înțelesul.

Paris ce 3 Brumaire an 4-ème de la Republique

Mazeret au Citoyen Emile Gaudin

Cher citoyen j'ai reçu la lettre du 7-ème Thermidor dernier qui est la seule que j'ai reçu de toi depuis que je suis en France. J'ai aussi reçu dans ton incluse le mandat de la somme de mille cinq Piastres monnaie du grand Seigneur sur le citoyen Descorches à compte de ce que tu me dois; mais comme le citoyen Descorches n'est pas encore en France ce genre de payement est extrêmement retardé à savoir le temps où je serois payé. Nous venons actuellement de recevoir la nouvelle que Descorches étoit entré au lazaret de Livorne le 30 septembre dernier et nous devons présumer que lorsqu'il aura fini sa quarrantaine il s'empressera de passer en France où tout l'invite à pas-

1) No. 91, An. H. Staats Minister Freyherr von Thugut Excellenz. „Es ist mit der gewöhnlichen Sibenbürger Post für den französischen Emissair Gaudin ahero ein Brief in dem Agentie Packet, angekommen, welchen ich unbemerkt eröfnet habe und E. E. davon die Copia, zu gnädigster Einsicht in tiefster Unterthänigkeit einsende. Ich empfehle mich...“
„Merkelius“.

Cu No. 101 din 2 Apr. 1796, trimite copiile a 5 scrisori pe cari Emile Gaudin le expediase prin poștă. (Biblioteca Muzeului Brukenthal, Sibiu. Colecția Fr. Zimmermann).

Acest sistem nemțesc se practica și ulterior pe scară întinsă, după cum vedem dintr'un raport al vice-consulului provizoriu din Iași, Mechain, către Talleyrand, cu data de 11 Iunie 1803, cerând să-i trimită un alfabet criptografic. (Doc. Cql. Hurmuzaki Vol. XVI, pag. 652).

ser le plus promptement possible. Beaucoup des gens sont portés à croire que l'ambassade d'Espagne lui sera offerte ou quelqu'autre dans le même genre. Je le lui souhaite et le pense par la raison que je suis persuadé qu'il se conduira toujours avec sagesse pour le bonheur de la république.

J'ai appris que la citoyenne la mère avait fait quelque diligence pour le faire avoir la place de secrétaire de l'ambassade d'Espagne où on disait que le citoyen Bourgouin devait occuper cette dignité.

D'ailleurs ta bonne mère en faisant cette démarche ne t'a pas rendu toute la justice que tu as droit d'avoir, il aurait donc été plus sage qu'elle fut restée très tranquillement chez elle, que de vouloir se mêler de tes affaires. Tu dois avoir reçu les nouvelles du 12. 13 et 14 vendémiaire ou les sections chouanistes Royalistes ont fait tous leurs efforts pour faire la contrerévolution. Plus de 30 mille hommes de ce genre ont pris les armes et ont tiré sur les bons patriotes de quatre-vingt neuf et sur les troupes de Ligne qui étaient occupées à défendre la Convention et soutenir la république, de sorte que tous les bons républicains ont soutenu avec vigueur les droits sacrés de la liberté, et tous les contrerévolutionnaires ont été repoussés et foudroyés par le canon chargé à mitraille et ceux qui n'ont pas resté sur le champ de bataille n'ont dû leur salut qu'à leurs jambes, mais on a fait beaucoup de prisonniers et plusieurs chefs ont été jugés à la peine de mort de sorte que nous sommes aujourd'hui tranquilles et la Convention a terminé son temps avec tranquillité et tout le pouvoir, qui lui avait été délégué par le public. Le Corps législatif est constitué depuis le 6 de ce mois et depuis hier le pouvoir ou directoire Exécutif vient d'être nommé, dont le choix est tombé sur des bons Patriotes dont voici les noms. Laréveillère-Lépeaux, Letourneur de la Mouche, Reubel, Syeyès et Barras. Syeyès a refusé et on pense que Dubois Crancé le remplacera¹⁾, ainsi nous devons espérer que la constitution marchera pour la prospérité de la république.

1) In locul lui Syeyès a fost numit — se ştie — Carnot.

Je suis très reconnaissant du souvenir de ta très chère moitié et si elle n'a pas fait le voyage avec toi je te prie de lui témoigner de ma part combien je suis sensible à son honête procédé et je lui souhaite une meilleure santé que ma femme n'a éprouvé depuis deux ans. J'ai même été obligé de la laisser à Gênes et depuis ce tems là sa santé a continuellement été mauvaise, je viens de recevoir une lettre où elle me marque que son état est un peu mieux.

Si la place que le citoyen Vernignac t'a donné est avantageuse je t'en félicite et je suis bien persuadé que tu la remplis avec bonheur et distinction pour le maintien des principes de la république laquelle a été au moment de sa fin mais nos braves troupes de ligne et les bons Patriotes de 89 lui ont donné une nouvelle vie dans la journée du 13 Vendemiaire, mais ce qui me fait grand plaisir car ici le directoire Exécutif est composé de bons Patriotes ce qui est l'essentiel dans le moment, afin de faire marcher la nouvelle constitution.

La maladie de ma chère femme est cause d'une grande diminution dans mes finances et le discrédit de nos assignats me fait aussi une perte irréparable, ainsi mon cher ami j'ai grand besoin que le citoyen Descorches me paye le montant que tu viens de m'envoyer.

Pour à l'égard de ce que tu reste à me devoir je te prie de me le solder au moment où tu sera à même de pouvoir le faire et je te prie aussi de recommander mes affaires de Constantinople au Citoyen Ruffin car je suis encore à recevoir la première nouvelle.

Je te souhaite une bonne santé et désire bien sincèrement que tu sois heureux. Avec tous ces vœux cher citoyen je suis toujours ton bon ami.

Mazeret

reçue à Genève le 9-ème gbre. 1785 et achenimée le 10 du dit par Merle d'Aubigné.

Au Citôjen

Emile Gaudin chargé des affaires de la République française à Bucharest en Valachie.

Figura lui Gaudin este destul de cunoscută; putem să nu mai vorbim de el¹⁾. Dar cine a fost Mazeret? Prin ce împrejurări acest revoluționar atât de înfocat ajuns-a în relații amicale cu consulul dela noi? Ce afaceri o fi avut el în Constantinopole?

Având puțința de a afla răspunsul la această din urmă întrebare, ne putem lămurii și în privința celorlalte — în parte, cel puțin — din chiar conținutul actelor în legătură cu acele afaceri și unele urmări ale lor. Ne vom găsi astfel în fața unei fizionomii pe care am mai întâlnit-o printre francezii contemporani de aici, ca Lincourt, Fleury, Hortolan și alți jacobini de ocazie cari cutreeră țări depărtate de patria lor, setoși de aventuri și mai ales de a face avere.

* * *

Când, în 1768, comitele Francisc Emanuel de St. Priest fu numit ministru al Franței pe lângă Sublima Poartă, el duse cu sine la Constantinopole pe un tânăr licențiat în medicină, probabil sărac dar iscusit de sigur, căci îl socoti demn de încrederea și ocrotirea sa cincisprezece ani și mai bine cât ținu misiunea distinsului diplomat în Orient. Dar în 1784, când comitele dobândi demnitatea de ambasador în Olanda, medicul său nu-l însoți la noul său post ci rămase a trăi pe socoteală proprie în Constantinopole, unde-l rețineau oarecari afaceri în cari se încurcase. Este de presupus că strânsese ceva bani pe cari se îndeletnicea să-i speculeze. Mazeret — căci medicul lui de St. Priest era chiar el — se făcuse cămătar...

Trei ani mai târziu îl găsim în Iași ca medic al Curții și om de încredere al lui Alexandru Ipsilanti, iar

1) Cf. *Pompiliu Eliade*. De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie. Paris 1898.

împrejurările prin cari a ajuns la acest nou ipostas le vom afla chiar dela el atunci când splendoarea sa de o zi se va fi prefăcut într'o crudă amăgire. De acum însă ni se desvăluie caracterul său, mai întâi dintr'un raport cu data de 1 Decembrie 1787, al cancelistului agenției K. K. din Iași, Petrossi, care-l numește „ignorant și viclean”, apoi dintr'unul datat din Cernăuți, 12 Martie 1788 al baronului de Metzburg, agentul diplomatic austriac în Principate, care scrie că Domnul așează zilnic la masa sa pe acest om pe care și l'a alipit de când a plecat comitele de St. Priest și „are cea mai mare încredere în el”¹⁾. Va-să-zică, încă din Constantinopole începuse relațiuni strânse între Domn și medicul francez, pe care-l socotise și în 1782 ca cel mai capabil de a îndeplini o misiune delicată. Il însărcinase atunci să readucă în casa părintească, pe cele două beizadele, Constantin și Dimitrie, plecate de capul lor în Austria. Mazeret, spre marea satisfacție a părintelui lor, se întorsese la Constantinopole cu cei doi tineri, în cel mai scurt timp cu putință. Era om deștept, incontestabil.

Il vedem apoi, în timpul complicațiilor austro-turcești din 1787 și 1788, făcând oficiu de intermediar între stăpânul său și autoritățile cezaro-crăiești.

Dar odată cu simulata capturare a lui Ipsilanti de către Austriaci (19 Aprilie 1788), Mazeret dispare din Iași fără ca să-l putem urmări în peregrinațiile cari îl readuc în cele din urmă în Franța. Suntem reduși a face simpla presupunere că, însoțind familia Domnului obligată de Turci de a pleca la Constantinopole, s'a reîntors mai întâi aci, unde, odată cu izbucnirea revoluției franceze, va apare și Emile Gaudin, debitorul său mai mărunț de mai târziu.

Intoarcerea aceasta a lui Mazeret în orașul unde își făcuse averea, este cu atât mai verosimilă, cu cât n'ar fi putut face altfel cunoștința lui Gaudin nici să'i dea bani cu împrumut, (lucru ce-l aflăm din scrisoarea sa produsă aci). Știm, într'adevăr că Gaudin, ofițer în

1) Documente Col. *Hurmuzaki* Vol. XIX pag. 363 și 403.

regimentul de Alsacia pe timpul lui *Ludovic al XVI-lea*, se grăbise să părăsească Franța imediat după izbucnirea revoluției. De abia în 1793 reuși să ocupe locul de al II-lea secretar la legațiunea franceză din Constantinopole, dar până la acea dată, trebuie să fi dus o foarte greu și situația sa nu s'a îmbunătățit nici prin numirea sa în Valachia, ca agent confidențial, la 1 Septembrie 1795. Găsim întărirea acestei presupuneri în conținutul unui raport al ministrului din Constantinopole *Verninac* către *Delacroix*, ministrul relațiilor externe al republicii franceze, din 17 Septembrie 1796¹⁾.

„Attendu — serie despre *Gaudin* — qu'il se trouve embarassé et surcharge de dettes assez considérables.....”.

Fără îndoială chiar de când sosise din Franța, aflându-se greu strâmtorat, făcuse apel la compatriotul său *Mazeret*, și de sigur din sumele ce acesta îi înmânase, el mai datora o parte nu numai la data de 9 Nov. 1795, ci încă și în Aprilie 1796 când s'a întors la postul său din Constantinopole.

Dar nu era această creanță principală afacere a lui *Mazeret* în capitala turcească. Mai grav mult era faptul că din toamna anului 1786 el împrumutase pe *Alexandru Ipsilanti*, numit Domn al Moldovei, cu suma de 14.000 piastrii, pe cari nu-i mai putuse recăpăta.

Prin neguțătorul *Florenville*, stabilit în Constantinopole, căruia îi trimise în Decembrie 1795 două polițe spre acest scop el căută să execute pe fostul Domnitor, dar în zadar²⁾. *Ipsilanti* se declară în neputință de a face onoare semnăturii sale. Era cu atât mai vinovat cu cât, cu trei ani mai înainte se legase față de chirurgul său de odinioară, ca să-i restituie banii luați, în rate trimestriale de câte 1000 piastrii și nici de această învoială nu se ținuse. Făgăduelile din partea sa nu lipseau, dar nu serveau decât de mijloc pentru a amâna plata.

Constrâns de nevoie, căci își pierduse — zicea el — toată averea în timpul Revoluției, *Mazeret* face apel

1) Documente, Col. *Hurmuzaki*, Supl. I, Vol. II pag. 155 (CCXXXIV).

2) Ibid. pag. 141.

printr-o petiție din 4/VII/1796 la Ministrul Afacerilor străine din Franța, pentru o energică intervenție pe lângă Divanul Otoman, ca acesta să poruncească „Principelui” să-și achite datoria. În cererea sa, nu se sfiă de-a susține că timp de douăzeci ani servise cu zel și activitate cauza publică (!?) în țări străine, fără a fi obținut nici o recompensă...¹⁾. Avea de altfel o familie grea: trei copii și soția bolnavă serios de peste patru ani.

Intervenția avu loc, dar fu cu atât mai lipsită de succes cu cât Ipsilanti în vara aceea (1796) avea mai puțin ca oricând bani de dat fostului său medic. El umbla după domnie și o și obținu prin luna August. „Domnul bătrân, alb ca oaea, ce venia pentru ultima oară în tronul țării Muntenesti — scrie Xenopol — se purtase ca un tânăr la dobândirea lui; își cheltuisese ce avuse și ce n'avuse, îndatorându-se până în grumaji la bancherii constantinopolitani spre a pune mâna pe doritul scaun”. N'avu însă norocul să domnească mai mult ca un an și patru luni, încât nu-și putu solda nici de astădată datoriile. Pe fostul său medic de Curte, l'ar fi putut readuce spre a se despăgubi în funcțiune; poate chiar să-i fi propus aceasta. În tot cazul Mazeret n'a venit în București, și știm că *archiatros* în timpul domniei din urmă a lui Alexandru Ipsilanti a fost grecul Marhialy.

Cu ce s'a îndeletnicit medicul revoluționar cât a stat în patria sa, nu putem ști dar este probabil că nici acolo afacerile nu i-au eșit în plin și pare că, atunci când a socotit momentul oportun, el a voit să se întoarcă în Moldova. Își alese probabil vremea domniei lui Constantin Ipsilanti, când în Muntenia, când în Moldova (1799—1806), cunoscând prea bine pe acest fiu al debitorului său princiar, dela care se vede că aștepta, dacă nu alte favori, cel puțin achitarea datoriei lui Alexandru Vodă. Dovadă de aceasta este faptul că i s'a adresat prin intermediul lui Ruffin, însărcinatul de afaceri din Constantinopole, care se și gândise la oarecari măsuri de precauțiune de luat față de noul Domn, înainte de plecarea aces-

1) Ibid. pag. 144.

tuia din Constantinopole ¹⁾. Ipsilanti cel tânăr însă nu s'a jenat de a răspunde că datoriile tatălui său nu-l privesc;... scurt!

Intre timp Talleyrand comunică însărcinatului de afaceri din Constantinopole următoarea veste curioasă: ²⁾.

Paris, le 22 Messidor, an 10.

Citoyen, les lettres de Vienne et de Valachie vous auront informé de la mort du citoyen Maury qui vous portaît mes dépêches du 11 Messidor, et qui s'est noyé à Galatz, au passage du Danube.

Son paquet de dépêches a été sauvé, et le Prince de Moldavie qui se trouvait alors à Bucarest, l'a reçu et s'est chargé de vous le transmettre. Je pense qu'il vous est exactement parvenu.

.....
Din partea sa, Ruffin anunță astfel agentului consular austriac din București Merckelius întâmplarea ³⁾.

Pera lès Constantinopole le 22 Thermidor an 10-e de la Rép. Franc. une et indivisible, 9 Août 1802 S. V.

Monsieur

J'ai l'honneur de vous envoyer ci-joint quelques papiers peu importants en eux-mêmes mais justificatifs de notre scrupuleuse exactitude lesquels ont été trouvés sur le corps de l'infortuné Pierre Maury, Courrier de Cabinet de Paris qui eut le malheur de se noyer le 17 Juillet dans le Danube à Galatz au moment de s'embarquer pour Constantinopole.

.....
S'ar zice negreșit că nu poate fi nici o legătură între această din urmă nenorocire și subiectul de care ne-am ocupat până aci, căci numele de Maury nu ne dă nimic de bănuir. Dar iată că puțin mai târziu, agentul consular

1) Documente Colecția Hurmuzaki, Supl. I Vol. II p. 240 (CCCXXXIII).

2) Ibid. p. 220 (CCCXX).

3) Biblioteca Acad. Rom. Arhiva Agenției Austriace din anii 1782—1808

austriac Mer kel ius, din București, aduce aceleași lucruri la cunoștința Ministrului Afacerilor Străine al țării sale, în chipul de mai jos:

An S. E. Oberst Kämmerer, Cabinets und Conferenz Minister, Reichs Graf von Colloredo

Bukarest, 29 Sept. 1802.

Von der Französischen Constantinopoler Mission sind mir beiliegende Papiere des zu Gallaz ertrunkenen Französischen Cab. Courier Maceré nebst einem Verzeichnis seiner Effecten und einem versiegelten Schreiben an den dasigen Französischen Ambassadeur Bürger Champagny, mit dem Ersuchen zugeschickelt worden, die Effecten des Todten zu verkaufen und die Papiere samt Geld dem Herrn Ambassadeur nach Wien einzuschicken; da die Effecten sich schon in Iassy befinden so gebe ich dem Herrn Botschafter die schuldige Auskunft laut beyliegendem Pacquel um das Weitere in Iassy zu veranlassen¹⁾.

Aceasta schimbă chestiunea cu totul. Dacă în adevăr sărmanul înecat dela Galați nu se numea Maury, apoi foarte probabil nici Maceré nu este chipul exact în care se iscălea.

Modul german de a pronunța numele franceze evocă presupunția că s'a alterat ortografia acestuia, de către scriitorul agenției cezaro-crăești. Curierul de Cabinet ar putea fi nu un Maceré ci mai de grabă fostul protomedic al lui Ipsilanti.

În tot cazul, Mer kel ius, mai aproape de izvoarele de informație, era în măsură de a cunoaște numele victimei și versiunea veridică a accidentului fatal, mai bine decât Talleyrand. Aș crede cu destulă siguranță că numele de Maury se datorește unei erori de care s'au făcut vinovați cei dintâi cari au raportat cazul la Paris.

1) Biblioteca Muzeului Brukenthal, Sibiu. Colecția Fr. Zimmermann.

Un astfel de sfârșit dramatic încununează în chip minunat o viață de tribulațiuni ca a lui M a z e r e t și oricât ar fi de plâns, nu ne putem opri de a-l găsi în nota cadrului întreg ce reliefează personalitatea medicului cămătar. Apare nimerită aci locuțiunea populară că „l'a tras așa" spre Orient. Este admisibil că a vrut să mai facă o încercare de a-și scoate banii dela datornicul său principal, dar ea i-a fost fatală.

Dacă și mai târziu afacerea, din când în când, revine pe tapet, aceasta se datorește evident numai faptului că ea trecuse în alte mâni. Acela care urmărea achitarea poliței era neguțătorul F l o r e n v i l l e, împuternicitul lui M a z e r e t, de altădată. Așa se explică mențiunea ei în protocoalele conferințelor ce se țineau la Constantinopole cu privire la datoriile lui A l e x a n d r u I p s i l a n t i și ale ginerelui său L o g o f ă t u l M a n u ¹⁾. Încă de atunci, după răspunsurile dilatorii date de fostul Domn, care simula sărăcia, banii se puteau socoti pierduți. Creanța atinsese acum suma de 20.300 piastrii!

Ceeace încheiă conflictul definitiv fu iarăși moartea.

În Ianuarie 1807, după ce 29 de zile Turcii supuseser pe I p s i l a n t i la chinuri grozave, spre a află dela el unde își ascunsese averea, sfârșiau prin a-i tăia capul ²⁾. De acum el și cu medicul francez se puteau răfui pe cealaltă lume...

1) Hurmuzaki, *loco cit.* pag. 265 și 273.

2) Ibid. Supl. I pag. 135.

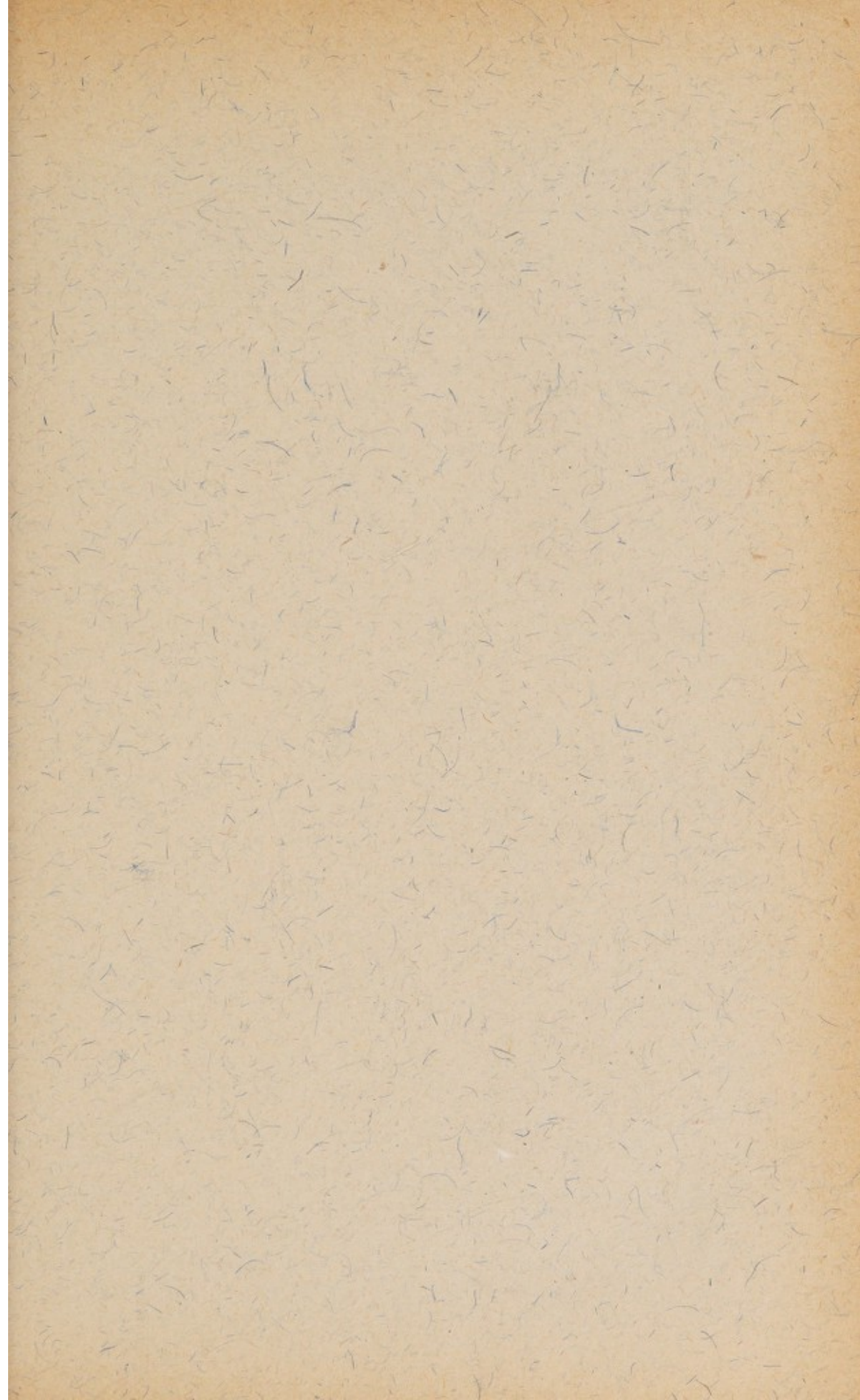
...si se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele

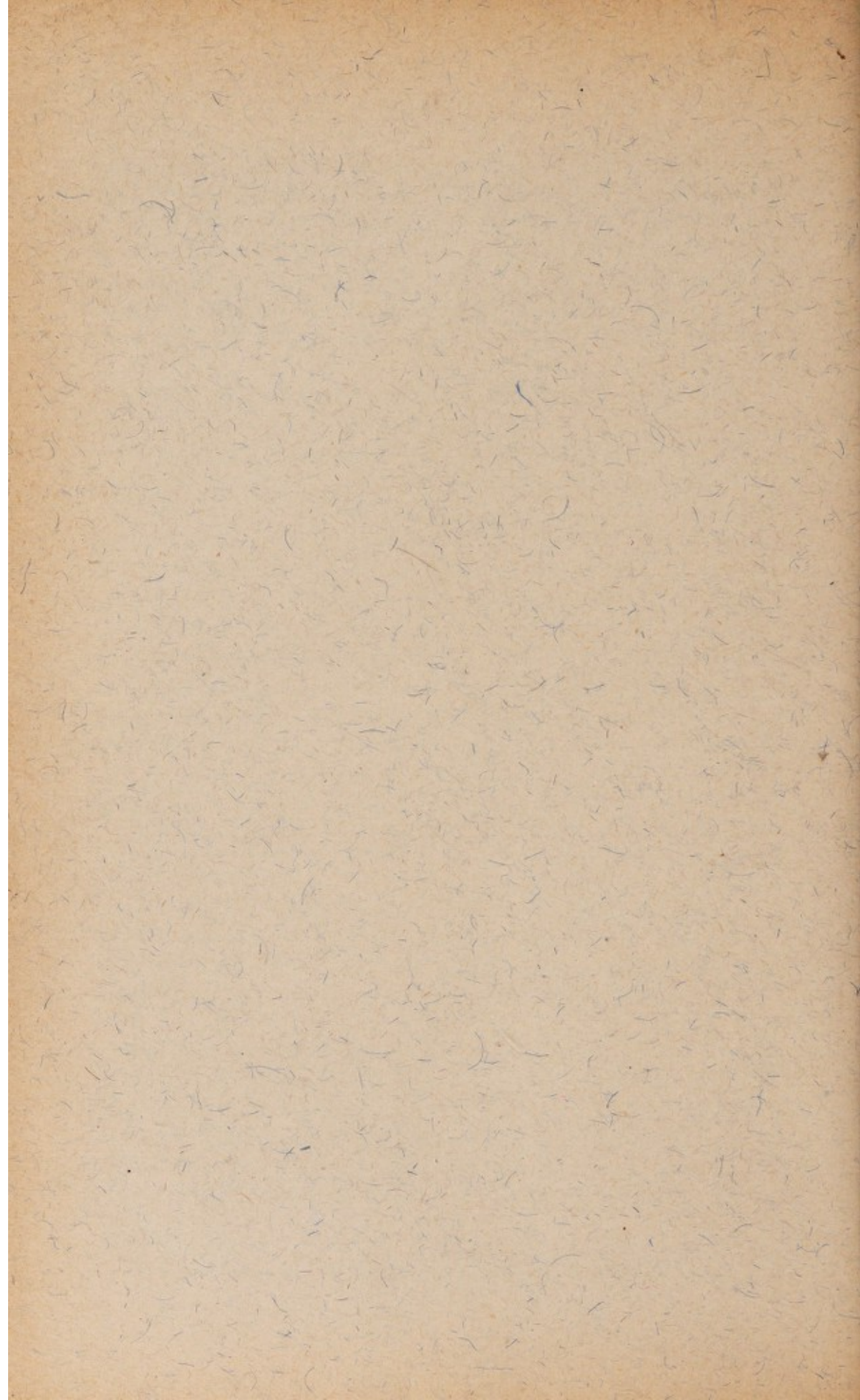
...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele

...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele

...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele

...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele
 ...și se poate să se găsească în unele

**REVISTA
ȘTIINȚELOR MEDICALE**

EXTRAS

Nr. 4. — Aprilie 1929

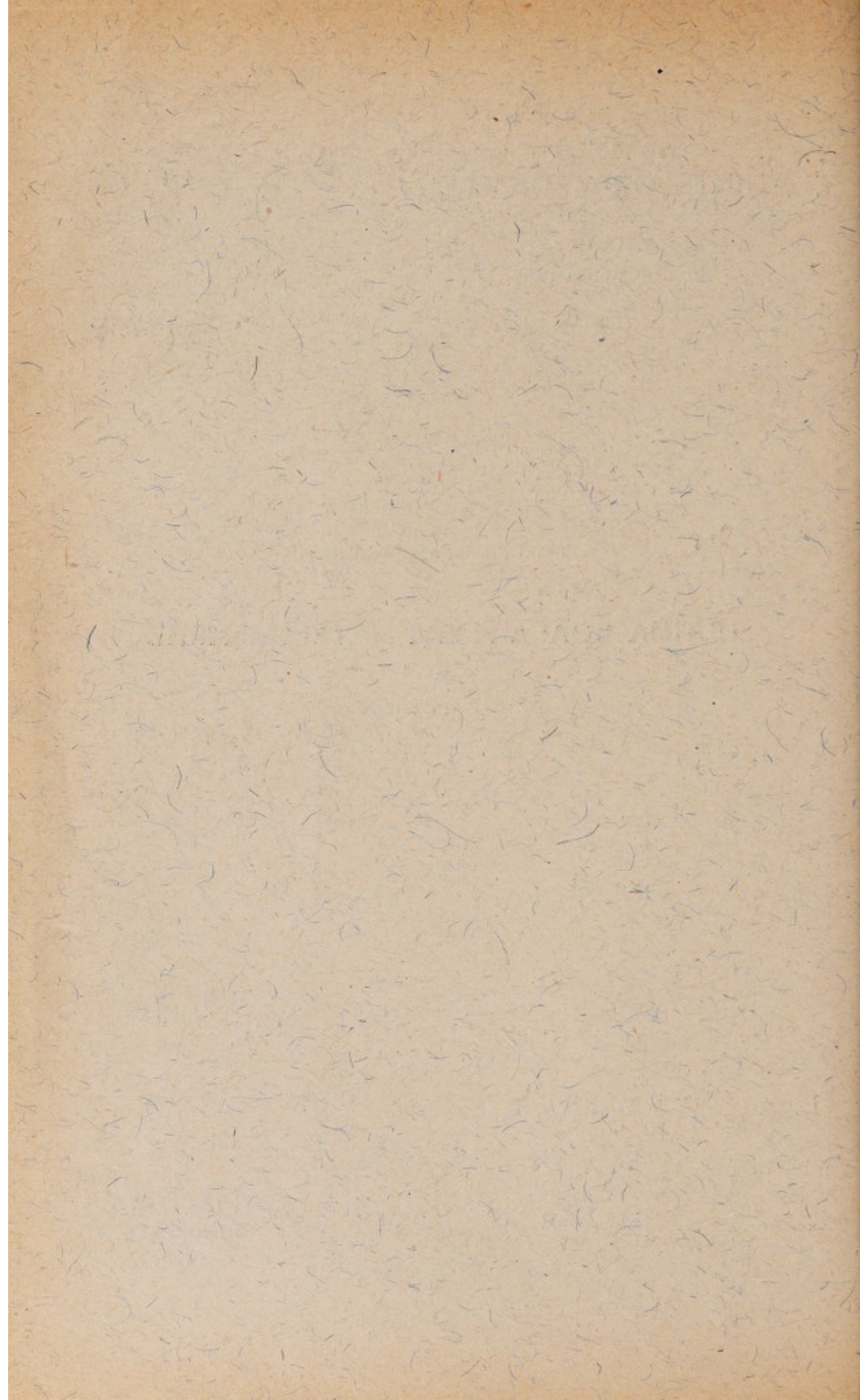
Pagini din Istoria Medicinii

ULTIMA BOALĂ A LUI MATEI BASARAB

de

Dr. G. Z. PETRESCU

**TIP. „CULTURA“
BUCUREȘTI
1929**

ULTIMA BOALĂ A LUI MATEI BASARAB

de

Dr. G. Z. PETRESCU

În Mai 1653, Vasile Lupul, Domnul Moldovei, cu ajutorul Cazacilor, venea de zor, tot urmărind pe Gheorghiță Ștefan care-i luase Tronul, să se războiască 'n Muntenia, având de-altfel a'și răzbuna și asupra Domnului acestei țări, de coaliția ce cu Gheorghe Răkoczi al Ardealului 'o făcuse pentru a'l înlătura din domnie.

„Matei Vodă — scrie Șincai — a fost trimis pe Zikul Spătariul cu oști ca să oprească pe Vasilie Vodă la Focșani și la Șoplea dară n'au putut. Deci Matei Vodă 'ș'au strâns oștile toate și au eșit înaintea lui Vasilie și a lui Timuș la Finta și s'au lovit oștile foarte tare... Matei Vodă cu inimă tare fiind în fruntea bătăii și îndemnând pe slugitorii săi... Muntenii înbărbătându-se au spart toată tabăra Moldovenilor și a Cazacilor... Atunci o ghindă (*un glonte*) au stricat pe Matei în picior însă cu biruință s'au întors în Târgoviște la scaunul său încărcat de șerbi Moldovenеști și Kozăcești”¹⁾.

„Eu, ce este partea me, — grăește sfătosul Miron Costin — toată izbânda aceasta a lui Matei Vodă de la Hinta, alegând deosebi voia și orânduiala lui Dumnezeu, numai pe socoteala omenească grăesc, este den nebunia lui Timuș, ântâi, și den bărbăția lui Matei Vodă, a doua...

1) Gheorghe Șincai. *Hronica Românilor și a mai multor neamuri. Iași 1853, T. III, pag. 57.*

„Dau seimenii lui Matei Vodă în Moldoveni cu foc... pân s'au scornit chiotul între Căzaci cei den frunte și au slobozit focul; den care foc au nemerit un glonț den sineță pre Matei Vodă aproape de încheiătura genuchiului”²⁾.

Precizia aci, în cea-ce privește amănuntul ce ne interesează, sediul rănii Domnului Munteniei, este ceva mai mare decât în cronica lui Șincai. Mai este însă alt autor care sub raportul acesta ne luminează deplin:

„Matei Vodă era numai cu Curtea lui, ca la 7000. Și așa se lovire iute unii cu alții, cât se sperie Matei Vodă că'l va birui și... năvăli asupra vrăjmașilor foarte tare, cătu'l și rănire cu un glonț la piciorul stâng din josul genuchiului”¹⁾...

Cât de grea a fost acea luptă, reese dintr'un document în care citim că din partea Domnului Moldovei ar fi căzut 7000 de Cazaci și Tatars, iar Vasilie Vodă cu ginerele său Timuș Chmelnicki s'au refugiat la granița Poloniei spre a căuta să adune altă oaste în locul celei distruse²⁾. În alt act citim că, bătălia urmând cu mare îndârjire șapte ore, această zi sângeroasă costă peste tot mai mult de 25000 morți³⁾.

Dar de nicăieri nu aflăm cât de grea era plaga căpătată de Matei Vodă și trebuie să ne mărginim a deduce însemnătatea ei din faptele cari, în directă legătură cu ea, au intervenit mai curând sau mai târziu după aceea. În această privință și'n prima linie ne'ntâmpină un lucru al cărui înțeles nu poate scăpa nimărui. Chiar de a doua zi după ciocnire, Doamna Țării Românești trimite Sfatului municipiului Sibiu următoarea epistolă, pe care am găsit'o în Arhivele Naționale Săsești:⁴⁾

2) Miron Costin. Letopisețul Țerei Moldovei în *Kogălniceanu*, T. 1, pag. 335.

1) Stoica Ludescu. Istoria țerei Romănesci în *Magazinu Istoric*, T. IV, pag. 324.

2) Docum. Colecția *Hurmuzaki*, Vol. V 2, pag. 3.

3) *Hurmuzaki*. Fragmente, Vol. III. pag. 227.

4) 1653, No. 773, L. 37.

*Helena Dei gratia Principisa Valachiae
Transalpinæ etc. Prudentibus ac Amplissimis
Dominis, nobis optimis vicinis, sincerisque amicis.
Consulo ac Judici regio Amplissimæ Civitatis
Cibiniensis. Salutem ac benevolentiam nostram.*

Dentru prietiniia și voia cea bună, karea în toată vremea avem kătră dumneavoastră vecinii noștri cei buni și kredincioși n'am putut zăbovi a nu face și pre dumneavoastră partaș aceștii vești bune și veasele, karea ne se aduse astăzi miercuri după amiază în 18 zile de mai, aici în satul nostru în rukăr, de la Măriia lui Prea luminatul Domnumieu, kum eri marți să fie avut războiu foarte greu ku pizmașul nostru, Vasile vodă, tokma până în seară, și mila lui Dumnezeu cea mare adusau biruința în partea noastră, alăta kât toată kălărimea lui au kăzul, și rămâind pedestrimea, seau inkis în karăle taberii lor, împreună ku Vasilie vodă și ku gineresău kazakul, și oștile Domnumieu iau inkongiurat de toate părțile, și așa avem nădejde în mila lui Dumnezeu să se surpe semeșia vrăjimașilor noștri și ai dumnilorvoastre, până în sfârșit. Pântru kare și drept kare lukru fie har, laudă și mulțemie, Deo ter optimo Maximo, qui superbis adversatur humilis autem dat gratiam. Lângă aceastea, pohtim dela Dumnilevoastre hoc etiam beneficium, pentru kă întru iușimea războiului kățiva și de în boiarii noștri cei de frunte seau rănit, de va fi în cetatea Dumnilorvoastre vreun hirurgus bun ka acela kare să poată fi de folos, dumneavoastră să nul apărați al slobozi să vie fără zăbavă ku ciastă slugă a noastră, kă aici la noi sânt oameni proști nu sânt meșteri kum ară trebui. Noi drept aceia foarte vom ști har dumnilorvoastre: interim, Divinae Tutelae, vestras Amplitudines vehementer commendamus, datum Rukarum, die 18 mensis maj.

Anno mundi Creationis

7161

Vestrarum Amplissimarum Dominationum

Vicina benevola

Helena m. p.

(Adresa) *Prudentissimis Circumspectis ac Amplissimis
Viris, Dominis, Judici Regio et Consulo
Amplissimae Urbis Cibiniensis Vicinis
nobis benevolis, honeste dentur.*

Iată un act autentic — de sigur unicul ce ni s'a conservat¹⁾ — emanând dela persoana cea mai în măsură de a fi bine informată despre întâmplările relatate. Deși această frumoasă scrisoare nu pomenește pe Domn printre răniți; ne lasă impresia că nu s'a ostenit Doamna ca'n persoană să ceară Sibienilor trimiterea unui „hirurgus”, numai pentru îngrijirea boerilor de frunte și că trebuie să fi fost chiar Cel mai „de frunte” în situația de a necesita intervenția omului artei. Nici nu putem rămâne nedumeriți când citim pe foaia care a servit de copertă, imediat după adresă, următoarea însemnare făcută de o mână străină — de sigur minuta unui tălmaci — și purtând data zilei a doua după cea indicată în scrisoare, însă după stilul nou:

Apportata per Joannem Kemény, 1653 die 29 May.

*Confieret dass Mathiae Wajdae seine frau certifiziret
Einem Ehrsamen Rath die erhaltene victoriam contra
Kosaccos und den Lupul; auch dass Ihr Herr in ein Bein
geschossen worden.*

Siguranța este prin urmare deplină și ne putem menține la textul cronicii lui Stoica Ludescu, căci Iànoș Kemény, aducătorul scrisorii — viteazul ungar care de mai multe ori a avut misiuni de împlinit atât în Muntenia cât și în Moldova și care și acum se luptase de partea lui Matei Vodă¹⁾ — deținea știrea dela însăși Doamna Elena, după cum vedem c'a mărturisit Sfatului Sibian. Căpătăm însă, din faptul cererii formulate

1) Nu există nici-o scrisoare a lui Matei Basarab cerând medici după luptă, cum scriu N. Iorga (Medici și medicină în trecutul românesc) și după acest istoric, Dr. V. Gomoiu (Din Istoria Medicinii și a învățământului medical în România), fără de a fi controlat lucrul. Epistola publicată de revista „Luceafărul” din Sibiu este cea mai de sus, cu erori de citire și omisiuni (1912, No. 22, pag. 406).

1) Docum. Colecția Hurmuzaki, Vol. IV 2, pag. 514 (DXCVIII).

aci, o prezumție că rana lui Matei prezintă destulă gravitate, cu toate că — deși rănit — fiind ucis calul de sub el, încălecaseră pe altul și rămasese la luptă până la sfârșit²⁾.

Domnul Munteniei avea, fără 'ndoială, pe lângă dânsul oare-cari vraci, bărbieri sau alții, destul de buni pentru cazuri curente și se folosise de ei în alte împrejurări, astfel de sigur în boala sa din 1641³⁾. Dacă de astă dată a socotit oportun de a nu se lăsa pe mâna oamenilor *proști dela noi*, ei nefiind „meșteri cum ar trebui”, aceasta însemnează că lucrul îi s'a părut serios dela început.

Toate cele ce au urmat, de altfel, ne dau de bănuiră că glonțul de sineață (*muschet*) produsese Voevodului o plagă complicată, care — vom vedea — nici n'a evoluat în condițiuni firești către vindecare. Vor fi fost leziuni osoase, poate o fractură cominutivă a tibiei, de cele ce erau efectul obicinuit al proiectilelor de calibru mare cu forță de pătrundere slabă, întrebuințate în secolul XVII. Va fi urmat vre-o infecție dăinuitoare, osteomielită; presupunerea ni se va arăta plausibilă.

Mai întâi, cât a mai trăit (zece luni și trei săptămâni), Matei Vodă a fost mai mult un invalid. Toată ultima vară a petrecut-o întins în pat. Când pela finele lui August, Doamna Elena încetă din viață, Domnul încă tot zăcea și de abia mai târziu, după cum ne spun cronicile, începu a eși, făcând o primă primblare afară din oraș, cu care ocazie a izbucnit violentă rezvrătirea seimenilor și a dorobanților. Cum că aceasta s'a întâmplat toamna destul de târziu, ne dovedește faptul că Matei, care nu mai putea spera să potolească spiritele anarhice din oștirea sa altfel decât cu ajutor străin se vedea silit să

2) *Georg Kraus*, notarul din Sighișoara, contemporan (în *Fontes rerum austriac. Script. III*, pag. 206), scrie: „Cu toate că era de atunci un om de 65 ani, Matei Vodă se ținuse foarte cavalierește, după cum i-au făcut toți faima, și admirabil ajutase și'n cap. și'n coadă, apoi când căzuse al treilea cal lovit sub el, iar el primise o înpușcătură în genuchi fără ca totuși să se lupte mai puțin voinicește, izbânda fiind câștigată, s'a întors iarăși la scaunul său și a pus să'i se lege rănilor”.

3) Docum. Colecția *Hurmuzachi*, Vol. IV 2, pag. 514 (DXCVIII).

aștepte primăvara spre a cere intervenția unor trupe ungurești sau tătărești¹⁾.

Apoi, în ce măsură trebuie să credem că era vindecat pe atunci, rămâne să discutăm, căci în această privință izvoarele se contrazic. Pe de o parte Constantin Căpitanul spune că „trecând câtăva vreme (după moartea Elenii) s'au tămăduit Matei Vodă la picior”. Atunci eșind la primblare către Argeș, fu împiedecat de către ostașii zurbagii d'a reîntra în oraș timp de trei zile²⁾. Aceasta — este drept — nu dovedește că Domnul se putea ține pe picioare și mai puțin că rana sa ar fi fost închisă. De o cam dată să admitem o ameliorare.

De altă parte, Miron Costin afirmă că rana lui Matei „i-au scurtat rămășița zilelor; că până la anul, netămăduit de acea rană au murit”³⁾.

Această a doua versiune schimbă fața lucrurilor și cată să aflăm întru cât este coroborată de alte noțiuni mai precise.

Amănunte interesante pentru tema ce tratăm, din ziarul de călătorie al lui Paul de Alep, însoțitorul Patriarhului Macarie de Antiochia în trecerea sa prin Țara Românească, redau destul de explicit evoluția invalidității Domnului:

La Crăciun era atât de slab încât nu avu puterea să stea în biserică până la sfârșitul liturghiei, iar de Bobotează nu poate eși să asiste la sfințirea apei, care se făcea de obicei în curtea palatului. Slujba avu loc în prezența sa în biserică domnească alăturată.

După aceea pare a se 'ntremă. Astfel în Martie, de Joia Mare, se arată 'n biserică și stă pe tron. Apoi se coboară ca să sărute icoanele, fiind purtat de subsuori. La Paști (26 Martie), la fel. Se face o ceremonie afară, la care Matei asistă. Poate chiar să îngenuchieze. În Joia de după Paști primește pe Macarie, care-și luă adio

1) Stoica Ludescu. Loco cit., pag. 329.

2) În Laurian și Bălcescu. Magazinul Istoric, Tom I, pag. 304.

3) Miron Costin. Loco cit., pag. 337.

voind să plece în călătorie prin țară. Era deci destul de sănătos, cel puțin în aparență.

Dar săptămâna următoare „pătimî foarte rău de boală mortală și devenind foarte slab, se duse”¹⁾. În Dumineca Mironosițelor (9 Aprilie 1654), dimineața, Matei Basarab își da ultima suflare. Vedem dar că sfârșitul Domnului a fost mai mult neașteptat. În acelaș chip ni-l înfățișează cronicarul, scriind: „Puține zile s'a resbolit”²⁾,... deci mai puțin decât o săptămână.

Această moarte grabnică, după o nouă suferință mai grea, se poate interpreta în cel puțin două feluri deosebite: Dacă ar fi cert că încă din toamnă — cum scrie Constantin Căpitanul — Matei fusese tămăduit de rana sa, ar fi admisibil că o boală acută cu totul întâmplătoare, bunioară o pneumonie, să fi fost, în halul de slăbiciune și bătrânețe a Voevodului, cauza morții sale așa de repezi. Dar mai probabil este că tocmai acea slăbiciune și neputință de care pomenește Paul de Alep, provenea numai din necomplecta vindecare a rănii Domnului, căci nu s'ar înțelege altfel cum, acela care la Finta făcuse minuni de cerbicie și bravură, ar fi ajuns după șapte sau opt luni atât de bicisnic, numai din cauza vârstei.

Inclinăm deci neapărat spre altă ipoteză care, dând crezare vorbelor lui Miron Costin, ne înfățișează pe Domnul Munteniei betegit fără putință de îndreptare, chinuit și debilitat, până ce o ultimă consecință a plăgii dela gambă îi încheie suferințele, după o nouă zăcere de foarte scurtă durată.

Pentru deslegarea problemei ce ne o dau textele de altfel laconice ale cronicelor, ne rămâne ca să cercetăm câteva știri culese din altă parte, în privința căutării la care s'a supus Matei Vodă la diferite epoce, în cele câteva luni d'între rănirea și moartea sa.

Nu 'ncepe îndoială că bunii prieteni Sibieni n'au întârziat de a'i trimite ajutorul cerut de Doamna Elena.

1) Călătoria Patriarchului Macarie de Antiochia în Țările Române 1653-1658. Ed. Emilia Cioran, București 1900, pag. 84 108.

2) Stoica Ludescu. Loco cit., 330.

Chirurgii nu le lipseau; documentele timpului ne-au păstrat numele a nu mai puțin decât zece maeștrii bărbieri cari practicau pe atunci în Sibiu¹⁾. Dar cine a fost cel venit în Târgoviște, nu știm. Se pare că chiar Principele Transilvaniei (G. Ràkoczi) a ales anume și a trimis pe unul renumit²⁾.

Ajuns la Curtea Românească, Sasul află pe Domn în stare destul de proastă. Glonteile rămăsese în rană, iar bărbierul lui Vodă, Polon (de bună seamă Evreu, cum erau și mai târziu aproape toți medicii ce ne veneau din Cracovia și Liov), pentru a provoca eșirea lui din țesuturi, aplica pe plagă așa numitul „emplastru atractiv” (Zug-Pflaster), cu care nu izbutise decât să producă sfacelul cărnurilor din jurul proiectilului. Durerile erau mari și viața rănitului în pericol.

După ce extrase glonteile, chirurgul Sibiian curăță bine rana și o încredință iarăși bărbierului polonez, care d’acuma n’ar mai fi avut decât să’i favorizeze cicatrizarea¹⁾, apoi plecă cu o bună recompensă în pungă.

Puțin mai târziu câțiva boeri haini cumpără pe băr-

1) Cf. Archiv. f. Siebenbürgische Landeskunde, Bd. XVII, 2, pag. 283.

2) G. Kraus. Loco cit., pag. 208.

1) Tratamentul ce pe atunci, ca și până’n primele decenii ale Sec. XIX, se aplică rănilor se poate schița astfel: Era regula ca să nu se favorizeze cicatrizarea unei plăgi dacă nu’i se vedea fundul sau dacă aspectul cărnurilor nu era frumos. Supurația era socotită necesară și chiar se provoca, mai ales în plăgile contuze și rupte. Ea trebuia să apară cam în ziua a patra, Tòpicile preconizate spre a o favoriza erau: Terebentină, gălbenuș de ou, oleu de sunătoare (*Hypericum perforatum* L.), unguente diferite etc. la cari după împrejurări se adăogau substanțe deterșive și antiputride, ca mierea, gumele, balsamurile (*Peru*), smirna, aloes și altele, apoi și stîptice spre a opri sângele, așa ca apa de plumb, alumen calcinat, praf de simpatie (sulfat de cupru calcinat) etc. Pentru emoragii mai mari se întrebuița *agaricul* din care se face iască.

În plăgile articulațiilor se făcea uz de astringente și dessicative. Din cele produse de proiectile de arme de foc se scoteau mai întâi, pe cât era cu putință corpurile străine, se oprea emoragia dacă era vreuna și se făcea primul pansament uscat. Mai pe urmă începea aplicația de digestive, emoliente și cicatrizante.

În cea-ce privește emplastrul atractiv, care lui Matei Basarab i-a făcut atât rău, el conținea ca părți active, deosebit de terebentină, muștar, piper, stafisagria (*Delphinium*) și o bună doză de praf de cantaride. Pansamente cicatrizante, când le venea rândul, se făceau cu emplastre adhesive mai simple (*Hefft-Pflaster*), în a căror compoziție în genere intra miniu, litarge sau oxid de antimoniu.

bier, pentru ca prin mijloace oculte să ducă pe Matei Vodă la un sfârșit nu prea repede dar sigur. Atunci străinul aplică pe rană un pansament otrăvicios care stârni noi dureri bolnavului. Intreg corpul acestuia se umflă și el nu se mai putea odihni nici zi nici noapte. În stare de mare slăbiciune se 'nvoește ca să se ceară din nou ajutor de la Ràkoczi, iar acesta trimite pe un bărbier sas din Făgăraș anume Iacob.

Neștiind cui să se adreseze, noul-venit în Târgoviște trage la confratele său polonez, care simulează că-i pare bine de sosirea unui consultant, dar îl asigură că rana Domnului merge bine și-l roagă să aștepte deocamdată până ce va 'nștiința pe Matei. Aleargă apoi de previne pe conspiratori că sunt în pericol atât ei cât și el. Boerii strâng în grabă 80 florini și-i dau ca să-l cumpere pe Iacob. Bărbierul spune atunci colegului sas că Domnul îi mulțumește de venire și-i trimite acești bani ca plată, ne mai având nevoie de ajutorul său. Iacob pleacă, dar se resgândește după jumătate poștie de drum, fiindu-i teamă de a se 'ntoarce la Ràkoczi fără ca să fi dat măcar ochii cu Matei. Vine deci înapoi și găsește de astă-dată mijloc de a intra drept la Domn.

Primit cu mare bucurie, Iacob înlătură plastorul otrăvit, curăță rana bine și-i aplică un pansament anodin, datorite căruia reapar în curând somnul și pofta de mâncare.

Ca să dovedească Domnului și celor din jurul său încercarea criminală a Polonului, Sasul, care a ghicit-o, pune să se tundă un câne pe un loc cât plastorul de mare și, aplicând acesta pe animal, văd cu toții cum îi roade cărnurile(!?). O anchetă poruncită de Vodă, descoperă conspirația. Se arestează imediat bărbierul și unsprezece boeri vinovați, căroră li se și aplică pedeapsa descapitării. Matei Vodă, vindecat, congediază pe salvatorul său dăruindu-i o mare sumă de bani.

Iacă 'n rezumat tot ce povestește notarul G. Kraus despre rana lui Matei Basarab și modul cum a fost tratată. Se poate prea bine ca multe din amănunte să fie imagine, dar este de reținut că după urma îngrijirii

bărbierului polonez, i-a mers Domnului un timp foarte rău. Nici nu este de mirare, dacă examinăm de aproape formula emplastrului atractiv cu care a fost pansat. Să se ție seamă că 'n compoziția acestuia intră praf de cantaride. Umflarea corpului pacientului (anasarca), agitația și anorexia sa — accidente cari odată cu desființarea emplastrului, după cum văzurăm, au dispărut — sunt dovezi că el pricinuisese o nefrită acută. De și aceasta, deocamdată, s'a putut amenda, n'a fost fără consecințe, de sigur, după scurt timp; voi arăta îndată cum. Intru cât privește realitatea intențiunii criminale a Polonului, nici nu este trebuință de o asemenea învinuire pentru ca să judecăm că metoda celui bărbier ducea pe Stăpânul său la o moarte sigură.

Că starea generală a lui Matei nu se îmbunătățise încă nici în Ianuarie, am aflat din cele însemnate în ziarul lui Paul de Alep, dar se mai poate deduce cu destulă certitudine și din faptul că din nou Domnul Munteniei simțise nevoea de a face apel la un medic mai iscusit. Intr'adevăr, citim într'un raport din 2/I/1654 al Secretarului Ambasadei venețiane din Turcia, G. B. Ballarino, către Dogele, că medicul acestei Ambasade a plecat în Valachia, unde'i se oferă la Curte mari avantagii¹⁾.

Massellini — așa se numea cel chemat — era de sigur mai priceput decât bărbierii, predecessorii săi, căci tratamentul ce'l aplică el Domnului avu destul succes. Numai lui îi se poate atribui îndreptarea ilustrului bolnav, care se observa în Martie și la Paști²⁾. Acuma Matei Vodă pare să fi fost destul de bine îngrijit. Care dar o

1) Docum. Colecția *Hurmuzaki*, Vol. V 2, pag. 7 (X).

2) *Masellini*, originar din Pesaro (pe coasta Adriaticei) era Doctor cu reputație de om foarte talentat. Despre caracterul său însă, *Ballarino* afirmă că este șiret, îndrăgnet, vorbăreț, puțin sincer etc. și mai scria și că părăsise serviciul pe lângă Bailul din Constantinople, cu tot binele ce acest mare demnitar îl făcuse mereu.

Cu asemenea precedente, fură zadarnice stăruințele sale și ale soției sale ca să fie numit archiatru al Dogelui la 1657, când murise titularul funcțiunii, care era chiar socrul său. În schimb, venit în Țara Românească, spre a căuta pe *Matei Basarab*, își creă o situație prea bună, dovadă faptul că, și după moartea acestui Domn, rămase stabilit aci, unde mai juca și rolul de informator al Ambasadei. Chiar în timpul domniei lui *Radu Leon* (1664-1669), se află încă'n țară (Doc. *Hurmuzaki*, loco cit., pag. 33, 76 și 108).

fi fost cauza că totuși înceta din viață după un timp așa de scurt dela această din urmă dată? — Cred că nu este cu neputință să stabilim și aceasta cu verosimilitate suficientă.

Dacă considerăm că'n 1641, Matei suferise o primă dată de idropizie (cel puțin așa se dusesse veste la Constantinopole),¹⁾, dacă ne amintim supurația nesfârșită în care bărbierii întreținuse rana sa, dacă 'n fine ne gândim la consecințele renale ce trebuia să aibă aceasta, precum și la anasarca datorită emplastrului cantaridat, nu ne putem îndoii că funcțiunea rinichilor Domnului era de Paști 1654 într'o stare de echilibru cu totul instabil. A intervenit atunci ceva — puțin mai trebuia peste premisele expuse aci — care'i a dat lovitura de grație. Ce poate să fi fost aceasta?

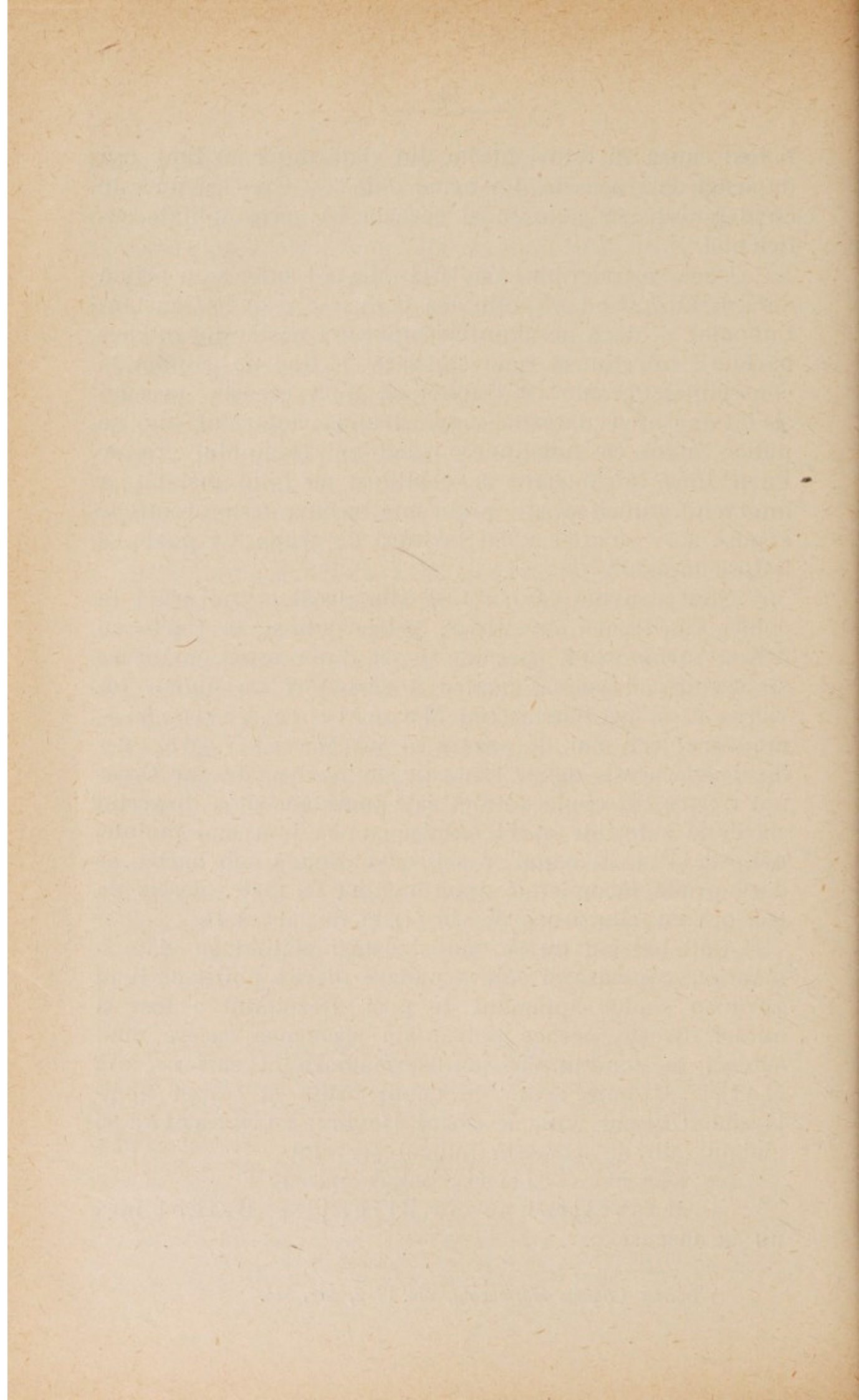
Sunt convins că n'a fost alta decât ce ne arată în colori vii, Paul de Alep, petrecându-se la Curte cu ocazia sărbătorilor pascale: Ospăț după ospăț; mâncare și băutură strașnică, pentru a sărbători nu numai Învierea ci și pe Patriarchul Macarie de Antiochia, mosafirul cel mai de seamă al lui Matei Vodă, nelipsit dela aceste agape fantastic de 'nbelșugate. Iar Domnul nostru, în ciuda vârstei sale înaintate și 'n disprețul stării de suferințe cari'l căznise atâtea luni mai înainte, nelipsit și el, în capul mesei, cu basmaoa sub barbă, se dase pradă lăcomiei și apoi închina la toate mesele de trei ori, cu câte o oca de vin (!) la fie-care dată...

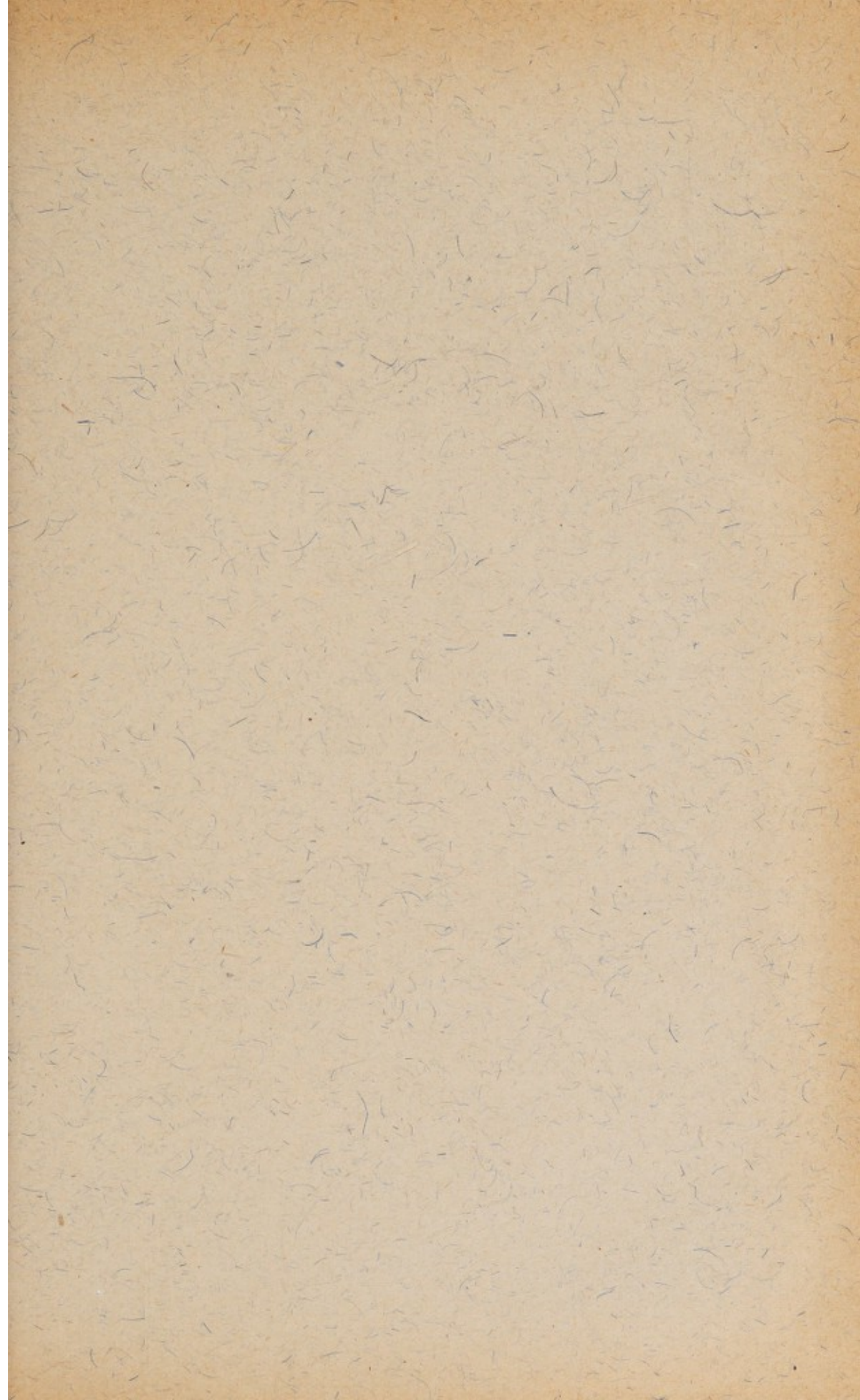
Câți bătrâni nu se văd și astăzi plătind cu viața o mâncare copioasă și câteva pahare oferite poftelor ce li-au aprins-o șapte săptămâni de post. Rezultatul a fost și atunci, firește, ceea ce puteau da asemenea excese unui subiect în condițiunile predispunătoare în cari se află Matei: Uremia acută cu debut brusc și sfârșit neîntârziat. Ultimul potir îl ciocni Domnul cu Moartea și giulgiul alb de astădată înlocuî șervetul.

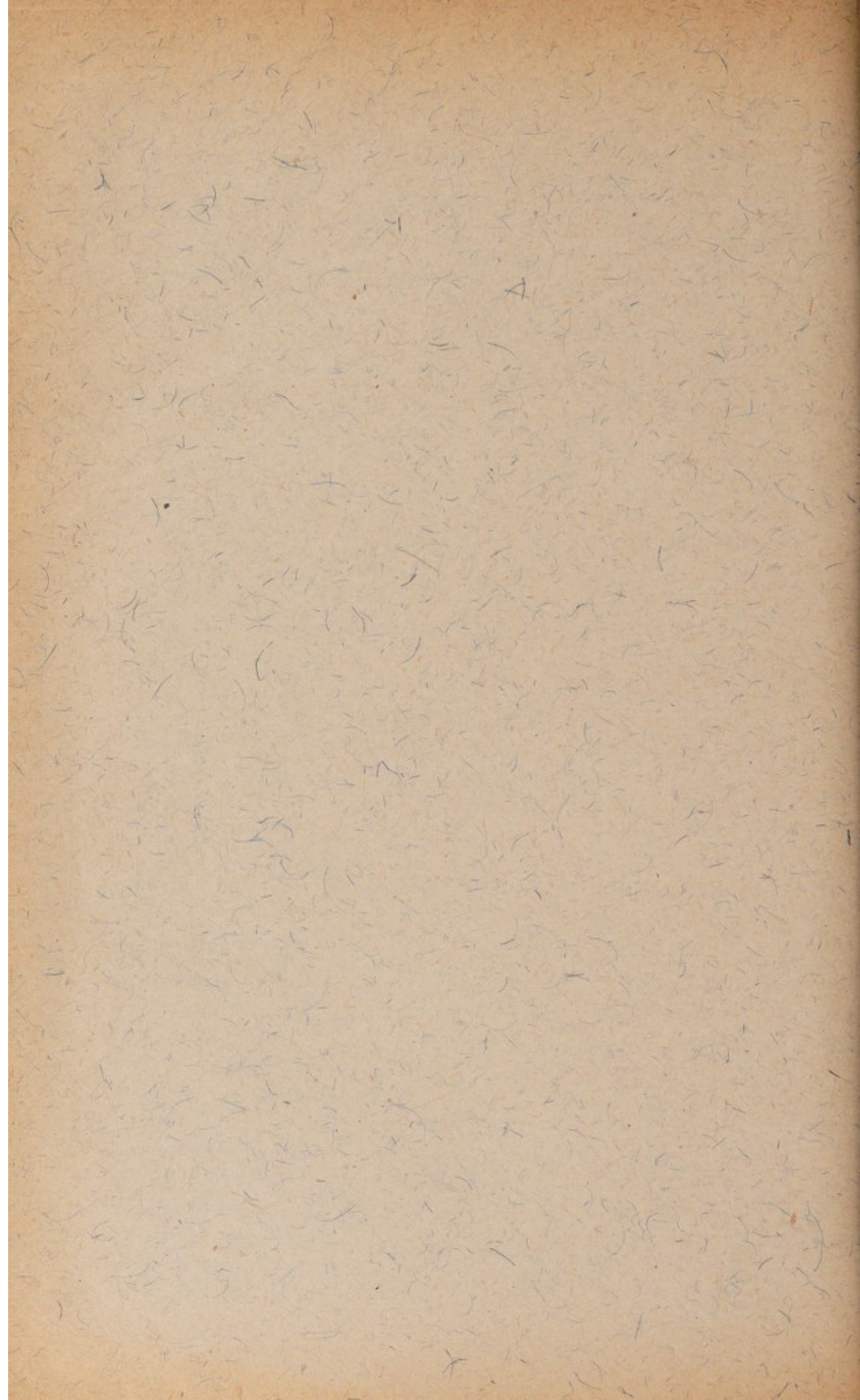
— Dar Massellini,... el ce păzea?

— Massellini nu era Bright! — Bright încă nu se născuse.

1) Docum. Colecția Hurmuzaki, Vol. IV 2, pag. 514.

**REVISTA
ȘTIINȚELOR MEDICALE**

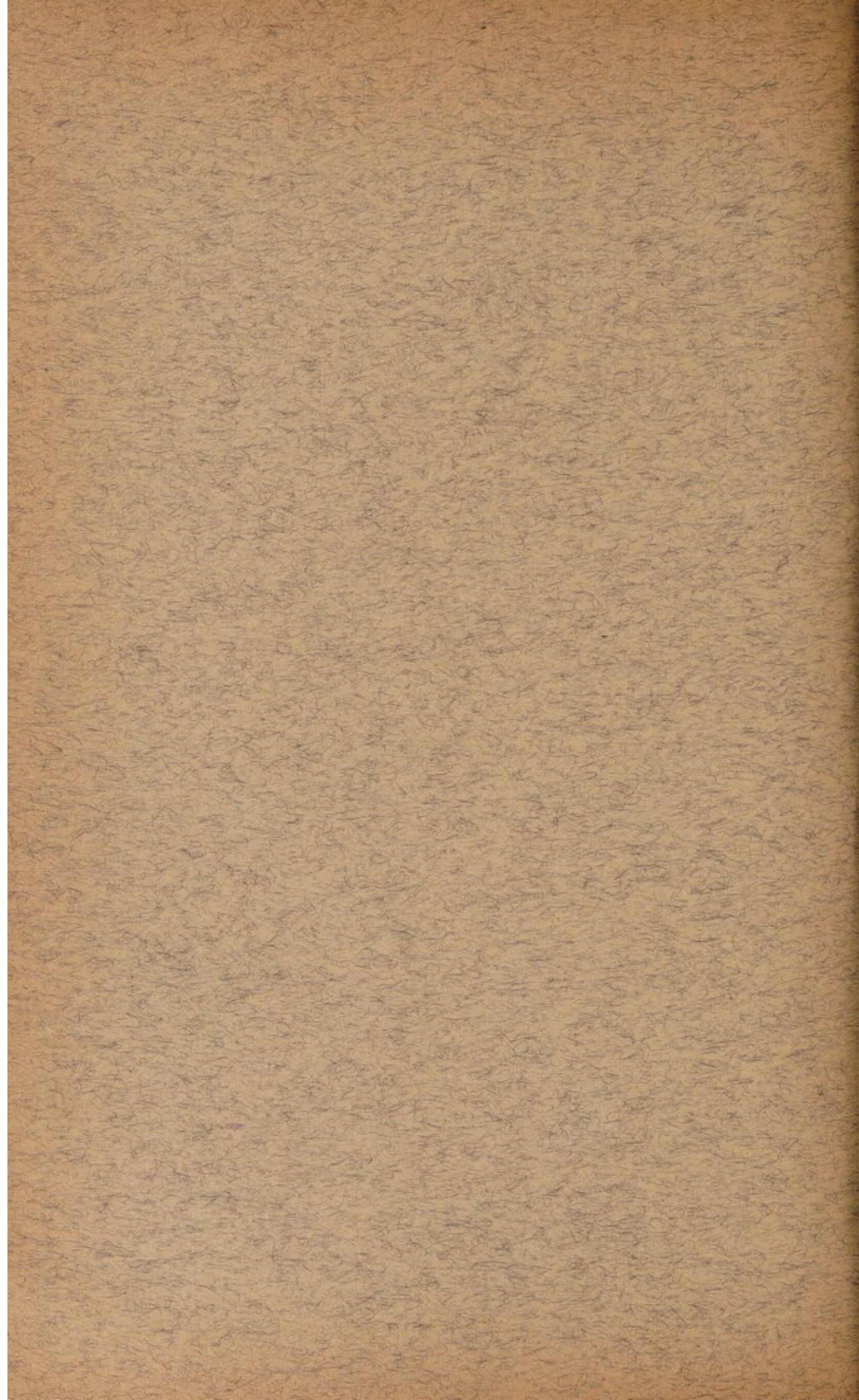
EXTRAS

No. 9. — Septembrie 1929

Dr. G. Z. PETRESCU

**CINE A FOST Dr. SCULTET UCIS ȘI ARUNCAT
IN OLT LA 1630**

**TIP. „CULTURA”
BUCUREȘTI
1929**

REVISTA ȘTIINȚELOR MEDICALE

EXTRAS

No. 9. — Septembrie 1929

De la Istoria Medicinii.

CINE A FOST Dr. SCULTET UCIS ȘI ARUNCAT IN OLT LA 1630

Dr. G. Z. PETRESCU

Dr. G. Z. PETRESCU

CINE A FOST Dr. SCULTET UCIS ȘI ARUNCAT IN OLT LA 1630

Boala de un W. Schullitz, care a fost ucis și aruncat în Olt la 1630, este un caz de interes pentru istoria medicinei. Într-un studiu publicat în 1874, Dr. Klein reproduce afirmația lui W. Schullitz, care a fost ucis și aruncat în Olt la 1630. W. Schullitz n'a fost altul decât Scultet, medicul personal al principesei Catalina de Brandenburg, sora a doua a lui Gabriel Bethlen.

Tuile bune! Dar Istoria Medicinii nu cunoaște nici un Scultet care să fi ocupat înaltul post sus-zis și deci faptul că Dr. Klein numește pe acesta al D-sale „bekannt“ (cunoscut), că se bânțuie că-l confundă cu un medic cunoscut într-adevăr, cel puțin ca medic, dară nu ca demnitar al Curții Transilvane.

TIP. „CULTURA“
BUCUREȘTI

1929

1) Korrespondenzblatt d. Vereins f. Siebenbürg. Landesk. Bd. 7, Nr. 7-8.
2) Wessely, Medicin. Biograph. Lipsa 1874.

REVISTA
STINTELOR MEDICALE

EXTRAS
No. 6 - Septembrie 1934

DR. G. A. PETRESCU

CINE A FOST DE SCULTET UCIS SI ARUNCAT
IN OLT LA 1830

TR. CULTURAI
BUCURESTI
1934

Din Istoria Medicinii.

CINE A FOST Dr. SCULTET UCIS ȘI ARUNCAT IN OLT LA 1630

de

Dr. G. Z. PETRESCU

Într'un studiu foarte interesant și bine făcut asupra scrierilor poetului german Martin Opitz (1597—1639) cu privire la poporul Român și în special la originea lui¹⁾, D. Carol Klein, docent la Universitatea din Iași, vorbește de un Weickard Schulitz de Schulitzau, *vir ad praeclara quaeque natus*, cu care poetul, în petrecerea sa de peste un an în Alba Iulia, ca dascăl la școala înființată de principele Gabriel Bethlen, legase prietenie și căruia la plecarea sa din Transilvania îi lăsa — „ob plurima erga se merita” — ediția lui J. Lipsius a operilor lui Tacit. Relativ la acest amic al lui Opitz, D. Klein reproduce afirmația lui Weszprémi²⁾, cum că W. Schulitz n'ar fi fost altul decât Scultet, „cunoscutul medic personal al principesei Caterina de Brandenburg, soția a doua a lui Gabriel Bethlen”.

Toate bune! Dar Istoria Medicinii nu cunoaște nici un Scultet care să fi ocupat înaltul post sus-zis și deci faptul că D. Klein numește pe acesta al D-sale „bekannt” (cunoscut), dă de bănuiră că-l confundă cu un omonim cunoscut într'adevăr, cel puțin ca medic dacă nu ca demnitar al Curții transilvane.

1) Korrespondenzblatt d. Vereins f. Siebenbürg. Landeskunde, 1927 No 7-8

2) Weszprémi. Medicorum Biographia. Lipsiae 1774.

Confuzia în sine n'ar avea nici o însemnătate, fiindcă atinge o chestiune de amănunt și nu reduce întru nimic valoarea studiului. Putând însă să acrediteze o eroare, este bine ca lucrul să fie cercetat mai de aproape, ca să stabilim temeinic ce este de crezut.

În primul rând trebuie să ne întoarcem la *Wes-z-prémi*.

Acest autor povestește că *Scultet*, doctor în medicină, „*vir eruditione non minus quam eloquentia et pietate clarissimus*”, fiind arhiatrul lui *G. Bethlen*, fu unul din cei trei delegați aulici cari în 1625 au dus *Caterinei*, sora Electorului de Brandenburg *George Wilhelm*, inelul de logodnă al Principelui, după ce mai întâi pețise pe fiica mezină a împăratului *Ferdinand II*, fără a căpăta consimțământul acestuia etc. Murind *G. Bethlen* la 1629, *Scultet* devine medicul Curții și Consilier intim al lui *Ștefan Bethlen*, fratele și succesorul defunctului.

Noul ales la tron trimise pe *Scultet* la Poarta Otomană spre a cere firman de întărire a sa în domnie și, pe când — „*re feliciter confecta*” — solul se întorcea din Constantinopol, îl întâmpină la Alba Iulia comitele *Ioan Kemény* care lupta pentru partidele opuse lui *St. Bethlen*, acela al văduvei *Caterina* unit cu al lui *G. Rakotzi*, îl duse drept la Porumbac, la Principesa, îi luă scrisorile și, din ordinul stăpânii sale, încătușându-l zdăvăn îl porni spre închisoare la Făgăraș. În drum însă, nu departe de Porumbac, tâlhari orânduți îl străpunseră cu pumnalul, tăiară corpul său în mici bucăți și-l aruncară în apele Oltului.

Restul deocamdată nu ne privește. De notat avem mai departe numai că *Wes-z-prémi* atribue nenorocitului curtean al lui *G. Bethlen* o lucrare cu subiect medical: „*Discursus de acidularum et thermarum usu in hydrope*”. Era aceasta, scrie el, un manuscris vorbăreț („*prolixum*”), în care *Scultet* încerca să dovedească, în contra părerii unui medic împărătesc chemat din Moravia la *Gabriel Bethlen* bolnav (probabil de scleroză cardio-renală), că Principele nu putea să tragă nici un folos

din băi acidulate. Întru aceasta însă se sprijinea pe afirmația doctorului de origine evreiască Ribezius și a celorlalți medici ai Curții.

Așa dar, la curtea lui Gabriel Bethlen a fost, înainte de 1625, un Scultet pe al cărui nume vedem că nu-l știe W eszprémi. Acest autor, ale cărui biografii, reproduse după scriitori mai vechi, sunt în genere lipsite de o documentație suficientă, ne dă în notă o dublă informație luată dela medicul biograf Caspar Conrad³⁾, după care: 1) Scultet nu este decât Weighard Schultz, doctor în filosofie și medicină și archiatru al lui Gabriel Bethlen (nu al Caterinei, ceeace nici nu s'ar potrivi cu aventurile sale) și 2) Erà — bănuiește autorul — înrudit de aproape (Cât de aproape?) cu J. Schulz „alias Scultetus”, predicator reformat distins, care după sfatul lui Melanchton venise în Ungaria pe la sfârșitul secolului al XVI-lea, ca o podoabă a anvonului din Bartfa.

Iată deci încă un Scultet, pe care alții îl așează tot în lumea dela Curte. Vom cercă să-l identificăm, ceeace poate aruncă oarecare lumină asupra confuziilor în aparență inextricabile ce sunt legate de acest nume.

Scholtz, Schultz, Schulitz, Schulze, Schultes, sunt toate derivate din Schultheis, nume însemnând o funcțiune: a- ceea de jude sătesc (vechiul nostru șoltuz)⁴⁾. Scultetus este echivalentul latinesc al lui Schultheis și, unii din cei cari purtau nume ca cele de mai sus, le-au latinizat astfel, dar nu oricine ci aproape numai aceia cari scriau și publicau ceva în limba latină. Acest obicei era comun încă dela sfârșitul evului mediu. În asemenea caz, ca în mulțime de altele, se întâmplă o omonimie care nu implică nici de cum o legătură de rudenie. Bănuiala lui W eszprémi ar putea fi deci neîntemeiată.

3) *Caspatis Cunradi. Theatri symbolici*, Centuria IX, pag. 408.

4) *Scultetus*, iudex pagi; nomen fere synonymum Scabino. Caroli M. aevo Sculteti Regii erant minorum locorum Praefecti, qui Regios census et vectigalia accurabant, dicti tunc Sculdais, Sculdahais, hodie Schultheiss; unde illud latino-barbarum Scultetus (*Carolus Wagner. Analecta Scepussii sacri et profani*, P. I. Viennae 1773). — Cf. și *Schwartner Martinus. De scultetiis per Hungariam quondam obviis*. Budae 1815.

Dar J. Schulz predicatorul, fiind „alias Scultetus”, se poate crede că era scriitor și urmele autorilor sunt de acelea cari pentru istorici, prea rar dispar cu totul. Cu Weickard Schulitz cazul este analog. Totuși cum am mai zis, Istoria Medicinii nuși l'a însușit până acum, singura condiție valabilă pentru a'i se putea zice „cunoscutul medic”; chiar faptul dacă 'n realitate a fost un medic cu acest nume, rămâne încă îndoelnic.

Sculteți cunoscuți în medicină au fost în secolul al XVII-lea cinci cu toții:

1) Johann Schultes din Ulm (1595—1645) care a luat doctoratul la Padua, a practicat exclusiv în orașul său natal și a murit de apoplexie în Stuttgart, unde l' chemase un nobil bolnav. Chirurg vestit al timpului său, acest Scultetus este autorul unui mare tratat *in folio*: „Armamentarium chirurgicum”, apărut prima oară în Ulm la 1653, apoi la Amsterdam 1671 în 8° și în cincisprezece alte ediții și traduceri. Lui îi s'a zis și i se poate zice încă „marele” Scultet, dacă n'ar fi decât spre a'l deosebi de nepotul său:

2) Johannes Schultes, fost Medic al orașului Ulm, mort acolo la 1663 de tifus exantematic. S'a făcut cunoscut prin corectarea și mărirea tratatului unchiului său, înfrumusețat de el cu 56 gravuri noi.

3) Stephan Schulz din Osterburg (1602—1654), studiasse în Rostock, Frankfurt a. O. și Leyda. A fost profesor la Rostock până la moartea sa. A lăsat un număr de „Disputații” publicate între 1624 și 1650.

4) Johann Scholz din Nürnberg și 5) Bernhard Schultes se pot menționa numai în treacăt, de oarece s'au manifestat după 1630.

Niciunul din acești medici însemnați n'a avut vreo legătură cu vreun principe al Transilvaniei. Ceva mai mult: niciunul n'a scris despre uzul apelor acidulate și termale în idropizie. Confuzia totuși nu s'ar putea face decât cu unul din ei.

Dar înainte de toate, ne poate miră alăturarea numelor Weickard și Schulitz, de oarece primul este inuzitat ca pronume și vedem că al doilea mai eră urmat și de

unul cu particulă nobiliară. Ar fi fost deci o asociație de trei nume de familie la una și aceeași persoană, lucru iarăși neobicinuit cel puțin în secolul al XVII-lea în Germania⁵⁾. Apoi mai ales fiindcă au existat medici cu numele de familie simplu Weickard, unul chiar contemporan cu Opitz. Este vorba de Arnold Weickard din Bacherach pe Rin (1578—1645), care merită să ne ocupăm puțin de el.

Erà vestit nu numai prin publicațiile sale, dar și prin faptul c'a fost medicul de curte al mai multor principii⁶⁾; nu știm exact cari. Dacă însă alăturăm de acestea considerația că, în Frankfurt a. M., unde a fost *Physicus* (Medicul orașului) și *Senior* în Colegiul Medical, el pare a se fi stabilit târziu, publicând abia după 1626 mai multe lucrări, că — de altă parte — la 1630 Martin Opitz, întors în patrie, ură după cum arată D. Dr. Klein „incolumitatem omnem” etc. amicului său Weickard Schultz și deci acesta nu putea să fie mort, după cum citim în Wessprémi, nu este exclus ca Weickard din Bacherach să fi petrecut o parte din tinerețea sa — înainte de 1626 — la curtea lui Gab. Bethlen și să fie el *leib-medicus* care ne interesează, adică amicul lui Opitz. Nu afirm nimic dar se va vedea mai departe că lucrul este verosimil. Rămâne de lămurit povestea înnecului.

Dacă nu punem la îndoială prezumția că, între Weickard și Schultz „alias Scultetus” al lui Wessprémi, ar fi existat o legătură de rudenie („proxima cognatio”), putem admite prea bine că, tocmai pe acest temei, s'a dat medicului porecla latinească, traducere a numelui predicatorului, prilej mai târziu de nesfârșite confuziuni⁷⁾. Ori-cum ar fi adevărul asupra chestiunii, certe sunt tocmai acele confuziuni și cu atât mai evidente cu cât încearcă cineva a se documenta mai din belșug în autorii cari au redat pe larg acest capitol de istorie.

5) Alois Hruschka. Die deutschen Personen u. Familiennamen. Prag 1882.

6) Christian Wilhelm Kestner. Medicinisches Gelehrten Lexicon. Iena 1740.

Asupra unui punct cel puțin narațiunile fac oare-care lumină. Toate lasă a se înțelege că la curtea lui Gab. Bethlen s'au succedat doi Germani omonimi, un medic și un confesor, dar nici chiar asupra numelor acestora nu există un acord perfect. Intru cât privește atributele, rolurile și întâmplările unuia, ele par a se atribui cu ușurință celuilalt, când în parte, când în totul, lăsându-ne în cea mai mare nedumerire. Cu cât autorii sunt mai moderni, cu atât confuziile și dubiul sunt mai mari.

Am văzut că W e s z p r é m i nu cunoaște numele personal al lui S c u l t e t medicul. De sigur a copiat pe K e m é n y, principalul actor al dramei relatate, cel ce a pus la cale crima, care în memoriile sale, nu pomeneste nici el vreun alt nume decât cel latinesc. Spre a se vedea întru cât totuși diferă cele două texte și a putea formulă deducțiile ce comportă acest fapt, trebuie să reproduc aci câte ceva din cel de al doilea⁸⁾:

S c u l t e t era „un bărbat foarte instruit și înțelept, doctor, om de încredere al *Principesei* din cauza limbei și evanghelice habotnic” (pag. 165).

„S c u l t e t doctorul, care căzuse în discredit pe lângă Principesa, fiind bănuie că s'ar fi dat de partea lui Ș t e f a n B e t h l e n, pleacă la Poartă în *afacerea predicanților creștini*. La întoarcerea sa în Transilvania, K e m é n y îl întâmpină și-l sfătuiește să se prezinte neîntârziat C a t h e r i n e i care era la Porumbac”. Relatând mai departe întâlnirea cu presupusul trădător S c u l t e t, K e m é n y caută să se disculpe de peirea acestuia, aruncând vina pe adeptii lui Ș t e f a n C s á k i (partid catolic) și chiar acuzând pe Principesa că ea ar fi fost instigatoarea uciderii lui S c u l t e t „nevoiașul”, cum îl numește el (pag. 206—209).

Să se constate că'n nici un loc aici nu apare precis caracterul medical al nefericitului sol. Doctor putea fi în *theologie*, cum era predicatorul I. S c h u l z și ar putea fi

7) Toate dedicațiile din „Memorialul” de care vorbește W e s z p r é m i (p. 425. nu pot dovedi contrariul.

8) K e m é n y J á n o s. Erdélyi fejedelem önéletirása, kiadtá Szalay László) Pest 1856.

vorba chiar de acesta. În acelaș sens vorbește categorisirea și de „evangelic habotnic”, precum și misiunea de ordine bisericească pe care o avea de îndeplinit la Poartă. În privința acestei misiuni s'a mai scris și în alt fel: Scultet ar fi fost trimis la Constantinopole pentru a obține firman de întărire a Caterinei în scaunul Transilvaniei. El însă, trădând cauza stăpânei sale, ar fi lucrat în favoarea lui Ștefan Bethlen⁹). Această aserțiune se potrivește atât cu cuvintele lui Kemény cât și cu autorii pe cari îi cităm mai jos. Ori-cum ar fi, este cu putință ca să fi avut o misiune dublă, adică și politică și în afaceri de biserică.

Să vedem acuma versiunea altui contemporan. Iată ce scrie cronicarul G. Kraus¹⁰):

„În Ianuarie (1626) fu adusă mireasa lui G. Bethlen, Catherina, din Casa de Brandenburg din Berlin.... însoțită fiind de Dr. Czellius, Profesor la Heidelberg și de Dr. Scultetus, care a rămas pe lângă ea în țară” (pag. 11).

Vorbind mai pe urmă de boala Principelui, zice că „trebuie știut că și târă zilele cu idropică, fiind tratat de mulți medici diferiți ce'i avea în jurul său, unii Germani, alții Italieni, Francezi, Poloni, cât și un Evreu numit Dr. Hyberius” (pag. 82). Pe Scultet nu-l aflăm menționat aci. Il regăsim însă când este vorba de Caterina, cronicarul socotind că ea și-ar fi putut păstră tronul „dacă s'ar fi purtat cum se cuvine unei principese, guvernând ea cu sfetnicii ei și n'ar fi lăsat să guverneze pe Ștefan Cziaki și pe Scultet, un German, cari amândouă se zicea c'au fost amanții ei, încă de pe când trăia Gabriel Bethlen”.... (pag. 84). Rivalitatea celor doi avu'n curând prilej de a se exaspera, căci Principesa „se depărtă de Cziaki, păstră pe lângă dânsa numai pe Scultet care era calvinist și îndemnată de el și alți calviniști și

9) *Hieronimus Ortel. Chronologia* (Ortelius redivivus et continuatus) Frankfurt 1665.

10) *Georg Kraus. Siebenbürgische Chronik. in Fontes rerum austriacarum* (Scriptores). Wien 1862.

preoți, puse în semn de conversiune, ca să se doboare chipurile sculptate și poleite ale celor 12 apostoli, pe cari Gabriel Bethlen îi așezase pe anvonul de lemn de nuc săpat din biserica mare, apoi să se ardă în public, spre marea plăcere a calviniștilor dar spre indignarea și mânia lui Cziaki.... De aceea când în Iunie, Caterina, fiind în drum dela Făgăraș spre Alba Iulia, înoptă odată la Porumbac, a doua zi de vreme, înainte ca ea să fie sculată, Ștefan Cziaki cu complicității sei se află în picioare așteptând pe Scultet ce venea la slujbă. Acesta se sculase și el spre a fi printre cei d'întâi ce treceau Oltul cu luntrea. Dar când sosea la râu, la o depărtare mică de Curte, câțiva servi puși de Ștefan Cziaki îl doborîră pe neașteptate, aruncându-l apoi în Olt ca și cum ar fi căzut accidental din luntre, ceeace și anunțară Principesei d'abia eșită din pat, ca să poruncească să se scoale toată lumea și să caute corpul mai înainte de a-l duce apa prea departe. Principesa sdruncinată de această știre dar pricepând pe loc vicleșugul, nu știa de fel ce să răspundă, de teamă că se ascunde ceva și mai rău sub aceasta. Totuși dăte ordin ca pescarii și luntrașii să caute cadavrul, care după câteva zile se și găsi și se înmormântă de către soție în claustrul din Sibiu" (pag. 85).

O nepotrivire esențială cu textul lui W e s z p r é m i, care ne izbește dela începutul povestirii lui K r a u s, este că aci nenorocitul Scultet nu ni se arată ca vechi sfetnic al lui Gabriel Bethlen, aflat la Curtea acestuia înainte de căsătoria sa, ci ca unul ce a venit din Berlin odată cu Principesa de Brandenburg și făcea parte din personalul ei privat. Apoi reese mai vădit caracterul clerical al individului, din faptul că numai prin mijloacele Bisericeii putea căpăta atât ascendent asupra Caterinei încât să guverneze în locul ei și mai ales să îndrăznească un gest ca acela al arderii chipurilor apostolilor. Bănuim imediat după aceasta că tot ce atribue W e s z p r é m i medicului Weickard Schulitz, după a doua căsătorie a lui Bethlen, se cade a fi pus în seama predicatorului Schulz zis Scultetus, diferitele misiuni ce a avut, până și sfârșitul tragic al curteanului. Bănuiala noastră

o mai întărește, ba o poate transforma în certitudine următorul text dintr'un codice redactat la începutul secolului al XVIII-lea ¹¹⁾:

„Scullet Abraham era predicator aulic la Gabriel Bethlen și când muri acesta, el rămase mai departe la curtea Caterinei, Principesa de Brandenburg, pe care chiar o îndemnă ca să poruncească să se scoată îngerii de pe orgă pe care i așezase Bethlen și să se ardă, ceea ce într'atâta necăji pe Csáki Ștefan încât comandă uciderea acelui bărbat, într'o dimineață când trebuia să treacă Oltul cu luntrea, și aruncarea sa în apă sub ghiață, asigurând tot de odată pe Principesa că el ar fi căzut din greșeală din luntre și s'ar fi înecat, cu toate că ea și-a dat seamă bine de afacere”.

Apoi și „Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum” ¹²⁾ expune înecarea lui Scultet — numindu-l doctor dar nu medic — întocmai ca autorul precedent. Dacă însă s'au precizat oarecum rolurile și n'ar trebui să mai credem că cel înecat în Olt a fost medicul, nu suntem încă de loc lămurii asupra persoanei acestuia. Nici din texte mai recente nu căpătăm vre-o lumină, întrucât toți autorii moderni se mulțumesc a reproduce una din narațiunile de mai sus, omițând când unul când altul din amănunte și lasă să persiste dubiul asupra caracterului persoanelor de cari este vorba. Astfel istoricul Szilagyi într'o lucrare a sa ¹³⁾ ne vorbește de „neamțul Schultetus” care împreună cu „jidovul Riborius” lecuia pe Gab. Bethlen, fără a-i da alt nume nici titlul de doctor. În altă lucrare ¹⁴⁾ pomeneste pe solul Scultet, agentul Principelui, care tratează cu Electorul de Brandenburg, apoi cu diplomați suedezi. (Era în perioada suedeză a războiului de treizeci de ani). Aici nici nu putem ști pe care din cei

11) *Georgii Soterii. Transylvania celebris seu Nomenclator Nationum, Familiarum et Personarum. Auxit et titulum posuit Martinus Felmer, Pastor Cibin. (circa) 1764. (Biblioteca Brukenthal, Sibiu).*

12) *Editia Joseph Trausch. Brașov 1848.*

13) *Szilágyi Sándor. Bethlen Gábor utolsó tervei és halála (Budapesti Szemle, VII). Pesta 1867.*

14) *Szilágyi Al. Gabriel Bethlen und die Schwedische Diplomatie. Budapest 1882.*

doi îl are în vedere, pe medic sau pe predicator. Alți autori scriu despre medicul Curții lui Bethlen, ca și cum s'ar fi numit Schulz¹⁵⁾, nume pe care Weszprémi îl atribuia predicatorului. Se vede așa dar o dificultate de a'i distinge pe unul de altul, datorită de sigur atât nepreciziei scrierilor mai vechi cât și lipsei unor documente hotărâtoare. Suntem până la un punct îndreptățiți să presupunem că medicul și predicatorul au fost una și aceeași persoană, ba chiar că autori ca Ioan Kemény și Georg Kraus lasă a se înțelege faptul în deplină cunoștință de cauză.

Considerând de aproape toate confuziile și nepotrivirile ce apar la confruntarea diferitelor scrieri, ne dăm seamă că identitatea aceasta nu mai este, dela o vreme, deloc improbabilă. Într'adevăr, dacă persoana medicului Scultet (Weickard) apare bine determinată și existența sa la Curtea lui Bethlen, înainte de căsătoria acestuia cu Caterina de Brandenburg (1626), nu poate fi pusă la îndoială, altfel se prezintă lucrurile după aceea dată. În primul plan se ivește de acum omul adus de Principesă — un Scultet care înainte de toate era theolog, predicator — și în cele ce în urmă se povestesc de Weszprémi sau alții, fie faptă fie întâmplare a celui alt Scultet, nu este nimic ce nu poate fi pus în socoteala preotului, ba — mai mult — este evident că nu mai avem aface decât cu acesta pe când cellalt trebuie să fi dispărut. Confundarea lor în ceea ce privește împrejurări din această a doua epocă, vom încerca a o explica numai decât.

Iată deocamdată un document foarte sugestiv care vine în sprijinul felului nostru de a vedea chestiunea:

În primăvara anului ce precede pe acela al căsătoriei lui Bethlen, medicul municipiului Sibiu, care semnează „*Mathias Erbinaeus a Brandau, philosophiae et medicinae doctor, regni Bohemiae et Hungariae nobilis*” etc., scrie Sfatului cetății Cassovia (Kaschau) că nu va putea până la Rusalii să intre în serviciul ce i a oferit, fiindcă s'a îndatorat, a funcționa la Curtea Principelui timp de șase săptămâni cu începere dela 1 Mai, adică până se va întoarce

din Silezia medicul Curții Scultet¹⁶⁾. Așa dar, la 10 Aprilie 1625, data pe care o poartă epistola lui Erbi-naeus, doctorul Scultet (Weickard Schulitz) pleacă dela Curtea lui Gab. Bethlen, dacă nu era chiar de atunci plecat. Apoi nimeni nu ne spune că el s'ar mai fi întors cândva!... Când în Ianuarie următor sosi din Berlin mireasa princiară, ea își aducea, cum am văzut, atât medicul personal, pe Dr. Czellius (recte Chellius), Profesor la Heidelberg, cât și confesorul, pe Dr. Scultetus (J. Schulz). — Cine era acesta?

Kraus nu-l determină deajuns, poate fiindcă nu cunoaște altul și socotește lucrul de prisos. În schimb este sigur că n'a fost Abraham Scultet, confesorul regelui Bohemiei Frideric al V-lea, cu care-l confundă Soterius fiindcă și unul și altul erau reformați și au propagat iconoclazia prin grai și prin faptă. Dar toată viața acestui Abraham Scultet din Grüneberg (Silezia), mort în 1624, este bine cunoscută. N'a fost nici predicatorul bisericii reformate din Bartfa, cum scrie Weszprémi, acela fiind la epoca corespondentă un Gregorius Scultetus, probabil de origină ungurească¹⁷⁾, nici Severin Scultetus¹⁸⁾ și nici nu putem ști care a fost numele său de botez. Nu ne putem mulțumi cu indicația lui Pantke (apud Weszprémi) ca să admitem că se numea numai Ioan, de oarece numele acesta, al apostolului preferat de Christos, s'a uzitat întotdeauna de clerici și de mulți alți credincioși, ca un prepozit al numelui lor personal, fiind privit ca de bun auspiciu și pază, întocmai ca Iō al bizantinilor și al voevozilor noștri, sau ca numele Maria precedând pe cele de femei. Dacă un autor contemporan, Pokoly¹⁹⁾, îl numește Weichard, evi-

15) Gindely Antal és Acsády Ignác. Bethlen Gábor és Udvara (1580-1629). Budapest 1890.

16) Scrisoare publicată de Al. Szilágyi în Korrespondenzblatt d. Vereins f. siebenbürg. Landeskunde, 1885 No. 11.

17) Frid. Adolf Lampe. Historia Ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylv. Utrecht 1728.

18) J. S. Klein. Evangelische Prediger. Leipzig 1789. — Baselisches allgem. Hist. Lexico, Basel 1744.

19) Cf. și Szinnyi József, Magyar Irók, Elete és munkái Budapest 1908.

20) Pokoly József. Az erdélyi reformatus egyház történte. Budapest 1904.

dent aceasta este iarăși o confuzie cu Scultet cel dintâi, fiindcă după cum am mai observat, dacă în 1630 Opitz mai trimitea acestuia din urmă urări de sănătate, apoi nu este cu puțință ca cel ucis la acea dată să fi fost el.

Un lucru însă merită atenție: Pokoly alături de numele predicatorului Scultet titlul de „orvos” (medic), ceea ce ne dă de gândit, căci poate corespunde realității. Într’adevăr, dacă acest cleric nu era Weickard, nu va să zică de loc că n’a fost și el medic. Sunt chiar destule precedente pe cari se poate întemeia o soluție pozitivă a acestui punct de întrebare. Să ne amintim că, încă dela fundarea primelor universități, ca o urmare a tradiției practicei medicale rezervate clericilor, se unea adesea studiul teologiei cu al medicinei și absolvenți ai ambelor învățăminte practica pe rând preoția și lecăria, când nu le profesau pe amândouă în acelaș timp. Doctori în teologie și medicină sau medici-preoți au fost, până în secolul XIX, numeroși. Astfel în Transylvania, încă din 1440, parochul comunei Villa Humperti (Gușterița) era doctorul în medicină Ioan Megerlin, care desigur găsisese în slujba bisericii, avantajii mai mari decât cele ce-i putea procura în localitate, a doua profesiune a sa. Apoi tot astfel, Bartholomeu Bausner, care la 1679 a ajuns Superintendent (Episcop) al bisericii evanghelice din Ardeal, studiasse medicina și a publicat la Amsterdam în anul 1656 o carte: „De consensu partium humani corporis libri III”. Daniel Roth care pe vremea Domnitorului Ioniță Sturdza a fost preot în Iași și pe urmă în Sibiu, ca unul ce studiasse theologia în Viena, vine după 1848 ca doctor în medicină din München și practică întâi în Muntenia, apoi în Moldova ca medic militar, murind în Iași la 1859.

Au mai fost și alții, dar nu numai în Transylvania ci și în alte țări. Marele anatomist Caspar Bartholin (1585—1629) a început prin a fi profesor de medicină la Copenhaga și a sfârșit tot aci ca profesor de teologie. În Franța, Pierre Chirac, vestitul medic al Regentului și al lui Ludovic al XV-lea, era și el theolog și fost predicator din Montpellier. De ce prin urmare n’am crede

că și capelanul Caterinei de Brandenburg studiasse medicina, pe care însă n'o practica decât în împrejurări excepționale ?

Să observăm că rolul jucat de Scultet în timpul bolii de care se sfârșește G. Bethlen, este destul de șters, nu acela al unui medic curant; de fapt se reduce la ceea ce povestește Weszprémi, contrazicerea medicului împărătesc chemat din Moravia, pe baza părerii „doctorului în medicină evreu Ribezius și a celorlalți ai Curții”.

Ribezius al lui Weszprémi, „Riberius” la Szilagyi, „Hyberius” la Kraus, nu poate fi decât Rietius (Thoma), fost un timp medic particular al episcopului de Liège, cunoscut prin publicații asupra apelor minerale acidulate²¹⁾ și ar fi de sigur mai nemerit să-i atribuim lui opera cu acelaș subiect rămasă nepublicată pe care Weszprémi o atribuie lui Scultet, cu atât mai vârtos că-l și pomenește ca protagonistul părerii ce se opunea medicului Morav. Despre ceilalți medici aflăm dela Kraus că erau mulți și de diferite naționalități. De Weickard Schultz nu este vorba. Evident, el plecase dela Curte — cum scria Erbinæus — și nu mai venise înapoi.

Dacă un Scultet totuși apare și mai departe, cu aspect de maestru lecuitor, apoi acesta cum am arătat mai sus, nu este amicul lui Martin Opitz ci acela al Caterinei Bethlen, care pe lângă diferitele atribuții ale sarcinei sale de duhovnic și sfetnic, pare a'și fi însușit ocazional (când Bethlen fu pe moarte), și pe aceea de medic consultant. Era de sigur și el trecut printr'o Facultate de medicină, de o fi fost titrat sau nu; un tip de ambițios deprins a fi amestecat în toate, cum s'a văzut, și care priu veleitățile sale de a dovedi cunoștințe multiple, apoi de a'și impune cuvântul, a intrat în scenă și cu prilejul bolii ce a răpus pe stăpânul său princiar.

În cazul că el cu adevărat a fost autorul „Discursului

21) C. W. Kestner. Loco cit.

despre apele thermale acidulate", se înțelege prea bine că n'avea — ca unul ce obicinuit nu practică — nici un interes de a-și publica opera. Aceasta însă poate să fi contribuit într-o largă măsură, la confuzia ce foarte curând s'a făcut între el și predecesorul său omonim, întru cât îi s'a cunoscut subiectul.

Numai în acest caz iarăși, s'ar coroboră presupunerea ce o făceam mai sus că va fi fost și el scriitor, de oarece nu pare a exista nici o lucrare *cu conținut religios*, care să poată fi pusă în socoteala acestui Scultet enigmatic.

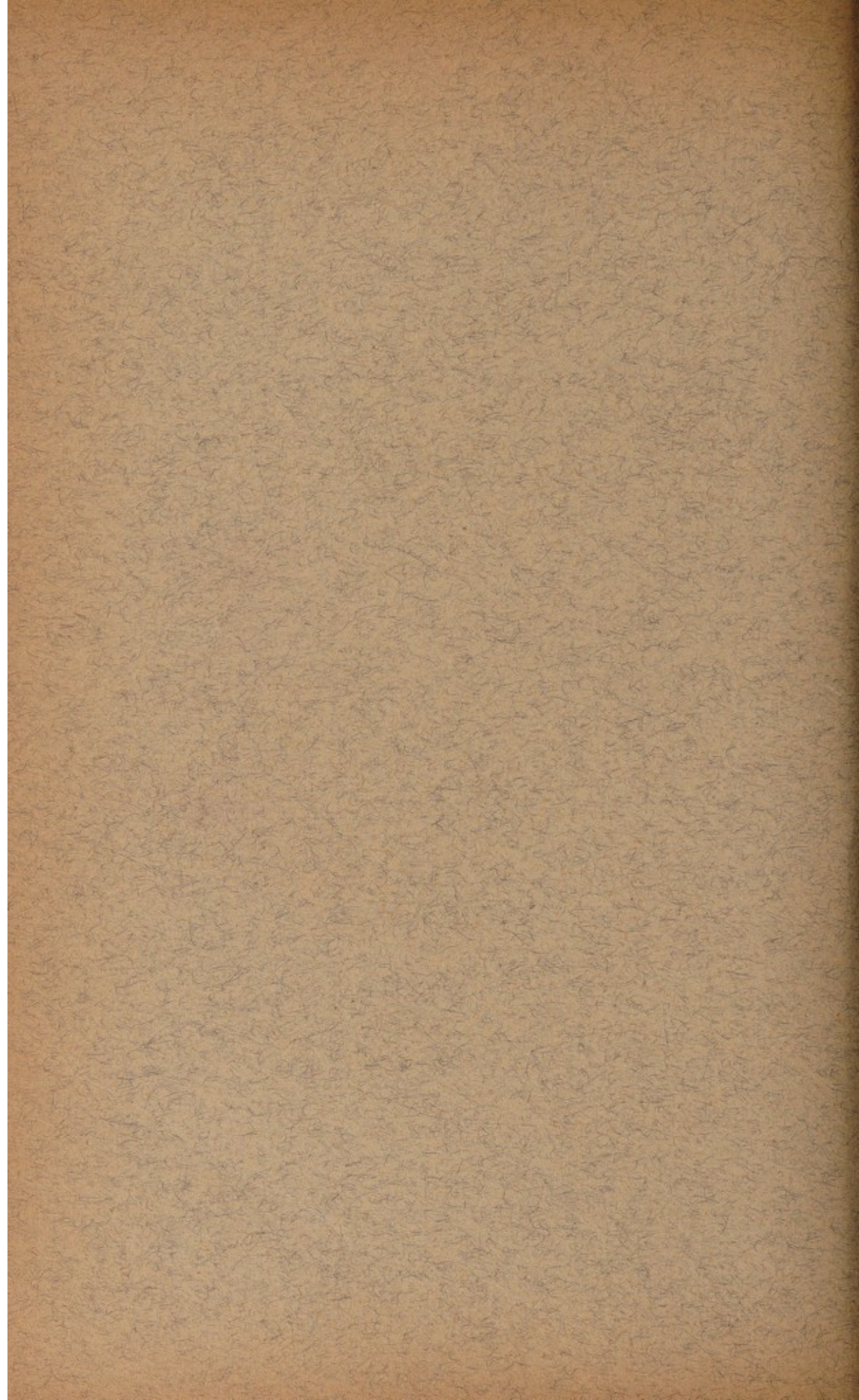
* * *

Mai mult despre J. Schulz, doctor în theologie și poate și 'n medicină, nu este posibil a spune deocamdată. Cert cred, în tot cazul, că cel ucis a fost el.

Bazat pe informația ce o dă Kraus că corpul scos din Olt fusese înmormântat în claustrul din Sibiu, am socotit că s'ar putea găsi mormântul victimei lui Cziaki, pe care speram să aflu vre-o inscripție. Ar fi fost fără îndoială un mijloc bun pentru a identifica persoana. Cercetând însă în acel oraș, cu afabilul ajutor al Reverendului Paroch catolic D. Adolf Vorbuchner, am aflat că'n cripta Institutului călugărițelor Ursuline cari stăpânesc astăzi mănăstirea de Dominicani, unde s'au îngropat după Reformă mulți luterani și calviniști — singura ce poate fi în chestiune — nu mai există nici un mormânt din secolul al XVII-lea, toate fiind distruse de unele lucrări de edilitate făcute de Comună pe locul mănăstirii, acum vre-o sută de ani. Cât despre condica morților din acele sepulcure, a dispărut și ea de mult. Un singur registru ce s'a conservat, începe cu anul 1710. Aci nu mai avem ce căta!

Sunt morminte vechi în cari se închid mistere. Câte unul și-ar spune poate taina singur. Dar când mormântul nu mai este, misterul rămâne.... de nepătruns.... pe vecie.

**REVISTA
ȘTIINȚELOR MEDICALE**

EXTRAS

No. 1. — Ianuarie 1931

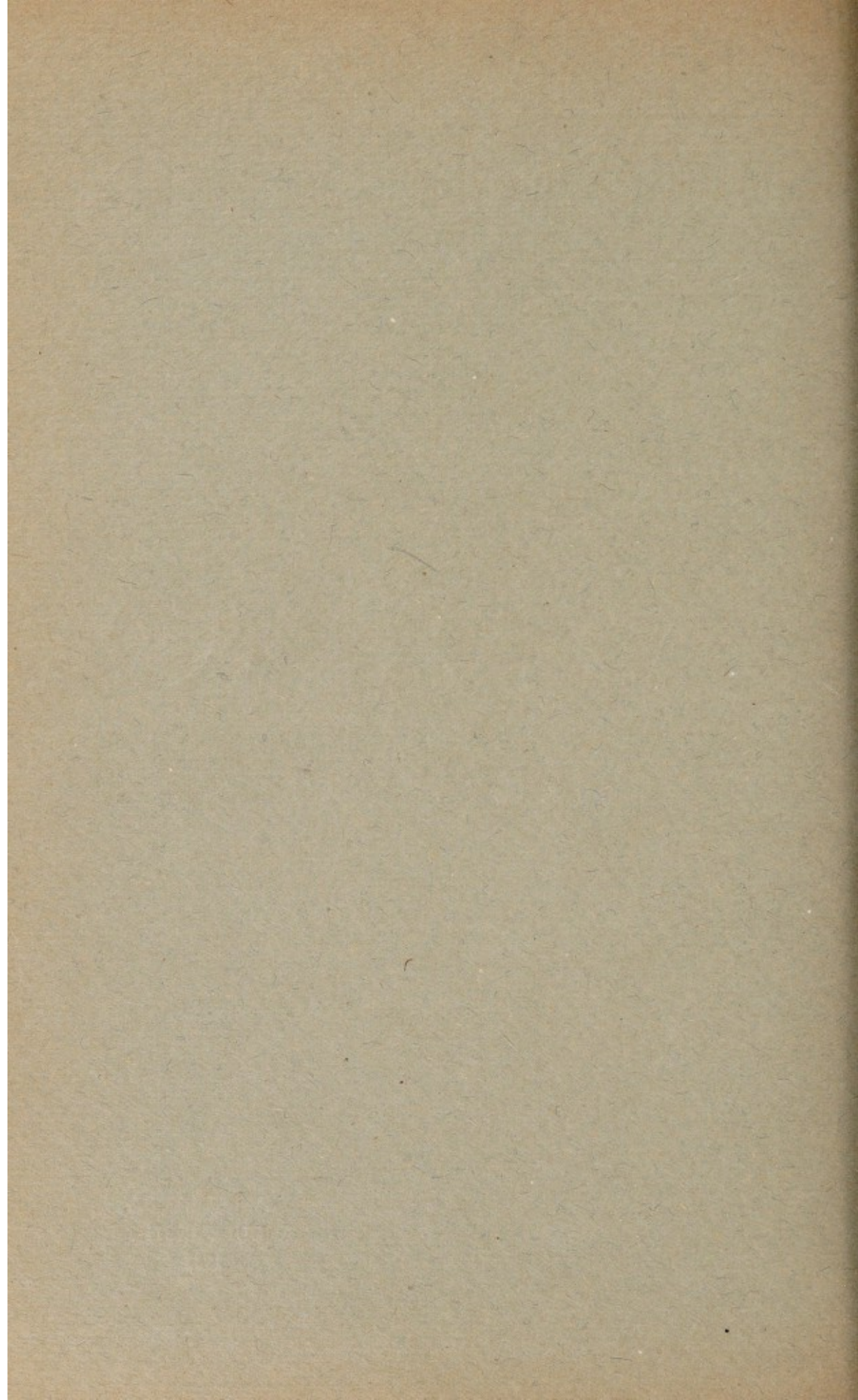
DIN ISTORIA MEDICINEI

**MEDICINA PUBLICĂ ÎN MOLDOVA
ACUM O SUTĂ DE ANI**

de

Dr. G. Z. PETRESCU

**TIP. „CULTURĂ”
BUCUREȘTI
1931**

DIN ISTORIA MEDICINEI

MEDICINA PUBLICA IN MOLDOVA ACUM O SUTA DE ANI

de

Dr. G. Z. PETRESCU

Reorganizarea „ramului medeșinal”, prevăzută de Regulamentul Organic în ambele Principate, a fost urmarea imediată a stăruinței Puterii Protectoare de a împinge cât mai departe apărarea sanitară a teritoriului ei propriu, măsură pornită, de bună seamă, din gândul ascuns de a muta chiar granițele sale politice, puțin mai târziu la aceiaș depărtare. Guvernul rusesc, de alt-fel, își îndreptăța hotărârea, între altele, și prin următoarele considerații:

„Les Moldaves et les Valaques, plus intéressés que nous à l'établissement d'un cordon sanitaire sur le Danube, doivent le désirer encore d'avantage sous un autre point de vue très important, celui de compléter l'évacuation de leur territoire en opposant une barrière solide aux incursions partielles des Turcs riverains”.

Reorganizarea a fost în tot cazul o măsură, netăgăduit, bine-venită, datorită căreia, dela 1830, Țările Românești au scăpat de groaza epidemiilor de ciumă, cari de un secol se succedau la scurte intervale de timp.

Ultima ciumă fusese adusă în 1824 din Anatolia și — încuibată în Muntenia — bântuise în chip sporadic

ambele Principate, până'n primăvară 1828, când le ocupară armatele rusești.

Spre apărarea țării lor de boală, Rușii aveau două cordoane sanitare, unul la Prut, altul la Nistru, peste cari nu putea trece nici un călător fără o contumace de șase zile (mai târziu, mai mult) și a fi desinfectat atât el cât și efectele sale. În Muntenia însă, unde, cu toate încercările de înăbușire din timpul lui Grigore D. Ghica, existau diferite focare de infecție, soldații imperiali se infectară încă din Mai și contribuiră la lățirea epidemiei în tot cuprinsul țării, iar în iarna următoare ciuma invadează și'n Moldova. În decursul primăverii și verei anului 1829 ravagiile bolii fură înspăimântătoare. La acea epocă toate măsurile de pază păreau a fi absolut lipsite de folos; ba încă din Iunie, un curier, care nesocotise regulile carantinei, introduse contagiunea în Basarabia¹⁾.

De abia în luna Noembrie, sub conducerea energică a Consilierului de Stat Ch o l o d o w i t s c h, Corpul sanitar rusesc începe o campanie serioasă în contra epidemiei din Principate. În Decembrie se stabilește o linie de carantine pe malul stâng al Dumării și'n primăvara 1830, după o „curățire” radicală a Munteniei și a Moldovei, ciuma se poate considera în fine stinsă pe deplin, ne mai ivindu--se nici--un caz. La 15 Iunie se hotără desființarea carantinelor depe Prut.

Experiența servi pentru viitor și măsurile dovedite eficace rămaseră în picioare câtva timp, cu titlul, preventiv. Ele formară fondul nouilor instrucțiuni de pază în caz de amenințări ulterioare ale „năprasniciei molimi”.

Deosebit de acest avantaj considerabil, alte foloase obștești, destul de mari și ele, au decurs din nouile instituții create atunci „spre îmbunătățirea sănătății în Principate”. Printre acele instituții, cea d'întâi și mai de seamă a fost Comitetul Carantinelor de sub președinția Marelui

1) E. Flato w. Die Pest in der russischen Armee im russ. — türk Kriege 1928—29. *Südhofts Archiv*, Bd. 22, S. 154.

Vornic asistat de Inspectorul G-ral Mavros²⁾, comun ambelor Principate, dar cu sediul în București. De resortul său erau toate chestiunile privitoare la poliția sanitară în schelele Dunării, pe lângă cari îi incumbă și sarcina privigherei întregului aparat igienic și medical al Munteniei.

În plus de această instanță superioară, Moldova a fost dotată cu un „Comitet al Sănătății”, pe deplin independent în tot ce privea îngrijirea sănătății poporului. Comitetul Sănătății, compus din doi boeri mari și Proto-medical Principatului, întruchipă adevărata administrațiune centrală a serviciului sanitar pentru întregul Principat. Totuși deocamdată continua de a ființa și vechea instituție „Epitropia Kasii Doftorilor” ce funcționase încă din timpul lui Alexandru C. Mavrocordat (1782—1785), ale cărei atribuțiuni rămaseră de acum exclusiv de ordin financiar și registrativ, toată corespondența medicilor în funcțiuni publice, făcându-se prin intermediul acelei Epitropii. În chipul acesta rezolvirea afacerilor curente era firește considerabil îngreuiată și se făcea cu destulă lentoare, după cum se poate constata din acte. Epitropia dispare de abia în 1833.

Mecanismul cel nou în materie sanitară nu constituia de fapt o mare schimbare, căci Comitetul nu era decât

2) Nicolae Mavros, descendent al unei familii grecești din Odessa, unde fusese educat sub îngrijirea nobilului francez emigrat, Brassier de St. Simon, era un mare iubitor de cultură. Venit în Muntenia cu Rușii în timpul ocupației din anii 1806—1812, fu numit de către Generalul Steter, Președintele Divanului (Predlojenie din 31 Mai 1811), „cilen la departamentul cremenal al Kraiovei” cu rang de pitar. Înaintă repede în demnități, mai ales după căsătoria sa cu fiica lui Gr. Ghica Vodă (1821—28), al cărui secretar era și sub care ajunsese la rangul de hatman. Fiind numit tot de Ruși, Inspectorul Carantinelor, cu rangul de General a rămas cunoscut sub acest titlu, deși n'a fost niciodată militar. Era investit și cu demnitatea de Consilier al Curții Împărătești. Născut pe la 1786, a murit la 1868.

În ședința de la 23 Martie 1833, Obicinuita obștească Adunare a Moldovei hotărî ca leafa sa, să fie egală cu a membrilor Sfatului Administrativ.

substitutul Divanului, și protomedicul, vechiul *arhiiatros*, singurul organ al său competente, nu și vedea atribuțiunile de altă-dată întru nimic lărgite, ba poate din contra. Dar partea reformei care era nu numai o inovație, ci și o ameliorare simțitoare, era raportul de dependență ce se stabilea între Epitropia Casei Doctorilor și o Visterie a Statului cu un buget fix, apoi și corpul de regulamente chibzuite, pe baza cărora aveau să funcționeze noile instanțe, ambele dispozițiuni conferind acestora un oarecare grad de autonomie.

Este drept că înjghebarea noului serviciu sanitar în Moldova, s'a făcut mai încet și mai anevoe decât în Muntenia, din cauza sărăciei de atunci a acelei țări, mult mai cumplit săcătuită de un secol de invazii și alte calamități repetate. În schimb, ea a fost dela început mai rodnică, datorită particularității că s'a folosit de un personal — deși redus — mai destoinic de a răspunde chemării sale, întrucât era'n general superior celui din Muntenia și ca unul ce se afla d'inainte în țară — în parte, de mult timp — cunoștea bine împrejurările și nevoile ei. Tot astfel se explică și stabilitatea pe care a avut-o mai tot acest personal, în noile funcțiuni pe cari a fost însărcinat a le îndeplini.

Greșit s'a scris că numărul medicilor aflați în țară nu era suficient pentru a se așeza câte unul în fiecare județ³⁾. Acest lucru nu'l permiteau finanțele și apoi nici nu părea indispensabil ca județe mici cum sunt unele din Moldova, să și aibă fiecare medicul propriu, când, în Muntenia județe mari erau întrunate câte două sub îngrijirea unui singur medic. Medici erau destui, dacă nu doctori, cel puțin magistrii (licențiați), întru nimic mai prejos decât aceia cu cari, după 1847, s'au complectat serviciile publice.

3) I. Felix. Istoria Igienii în România. *Analele Acad. Rom. Serie II, T. XXIV, p. 33.*

La data încheiării păcii din Adrianopole (14 Sept. 1829), se aflau în Moldova următorii medici mai în vază:

Rolla Eustațiu, Fotaki Vartolomei, Bürger Vasile, Zotta Mihail, Hubert, Viola Iosif, Czihak Stanislau, Kiriakopol Nicolae, Neumann Filip, Fotino Al. Ant., toți aceștia în Iași.

Apoi: Ieschke Christian (Focșani), Citadino Narcis (Tecuci), Condos Gheorghe (Galați), Lafari Nicolae (Bârlad), Lieb Petre (Bacău), Theodori Alex. (Roman), Samurcaș Dimitrie (Botoșani), Caruso Anton (Dorohoi), Metz Gheorghe (Hârlău), Schmidt Iosif (Fălticeni), Eperies Sigmund (Tg.-Ocna) etc. Mai erau câțiva patroni chirurgi cari se văd în actele de mai jos.

Până'n 1832 și'nainte de a intra în aplicare toate reformele introduse de Regulamentul Organic, la cei înșirați aci se adăogase câțiva noui-veniți ca:

Illașciuc, Lochmann, Jumette, Wichmann, Winkler, Blaustein și alții.

Elementele deci nu lipseau pentru a se împlini locuri mai numeroase, dacă s'ar fi putut creă. Nici n'au lipsit jalbele cerând locuri oficiale, dela unii cari altădată mai ocupase funcțiuni cel puțin temporar, sau cari de bună voe prestase serviciile lor cu ocazia vreunei epidemii. Mulți, puțini, însă — câți au fost numiți — își primeau și aceia retribuția destul de anevoe. Salariile se achitau de regulă la sfârșitul trimestrelor, pe trei luni expirate, după intervenție specială a Epitropiei Casei Doctorilor la Vistierie. Mai obicinuit întârziau câte 1—2 luni. Comitetul primea uneori reclamații dela medici mai nerăbdători și încercă să acționeze operațiile Casei. Astfel la 3 Mai 1833, face cunoscut Epitropiei că, dela 15 Ianuarie trecut, medicul departamentului IV n'a primit încă nimic din leafa cu care a fost angajat *).

*) Sameșul Epitropiei Casii Doctorilor, Căminarul Kostaki Thomaziki, avea instrucții (Ord. din 31 Mai 1833) de „a nu slobozi nici un ban din kasă fără știrea Epitropului”.

Primul Comitet al Sănătății a fost compus din Hatmanul Alexandru Ghica, Hatmanul Theodor Balș și Protomedicul Dr. Mihail Zotta.

Epitropul Casei Doctorilor era Vistiernicul Iordaki Roset Rosnovanu.

Pentru asigurarea asistenței medicale și igienei rurale, Moldova a fost împărțită în cinci departamente sau „okruguri”, compuse astfel:

Depart. I: Ținuturile Sucevei, Botoșanilor, Dorohoiului și Herții.

Depart. II: Ținuturile Hârlău, Cârliștura, Iași, Vaslui.

Depart. III: Ținuturile Neamțului, Romanului, Bacăului.

Depart. IV: Ținuturile Putnei, Tecuciului, Tutovei, Fălciului.

Depart. V: Ținutul Covurluiului.

În posturile corespondente de medici (șefi), primii numiți au fost.

I. Dr. Gheorghe Metzis, cu reședința în orașul Botosani.

II. Dr. Aloysiu Certz, cu reședința în orașul Iași.

III. Dr. Alexandru Theodori, cu reședința în orașul Roman.

IV. Dr. Nicolae Lafari⁴⁾, cu reședința în orașul Bârlad.

V. Dr. Nicolae Kiriakopol, cu reședința în orașul Galați.

Serviciul sanitar al orașului de reședință era încredințat tot doctorului okrugului respectiv.

Alte orașe își aveau însă și ele medicul oficial, așezat cu contract ca și altădată, pe care-l plăteau cât și când puteau, din veniturile foarte nestatornice ale Eforiei orașului. Astfel funcționau încă d'inaintea reorganizării, medici de oraș în Dorohoi, Piatra, Tg.-Frumos, Tg.-Ocna etc. Iar odată cu noua repartiție a posturilor (1832

4) Înlocuit la 15 Ianuarie 1833 cu Dr. Nicolae Hristodulo.

—1833), vedem apărând câțiva medici de oraș noui, ca Dr. Frideric G. Kornhofer în Focșani⁵⁾, Dr. Stanislau Iasinsky în Huși, Dr. Oswald Dreuttel în Fălticeni. La aceeași dată orașul Botoșani avea un medic suplim. în persoana D-rului Frideric Kron⁶⁾. În Galați, la 7 Iulie 1834, intră'n slujbă Dr. N. Kiriakopol, ca succesor al D-rului G. Condos, care'n Noembrie 1830 fusese angajat cu contract de „obștea boerilor și a negustorilor”. Tot Kiriakopol îndeplinea pe atunci și funcțiunile de medic al carantinei, în locul lui Certz, mutat la departamentul II.

Intrucât privește Iașii, orașul fiind împărțit în opt suburbii (quartaluri), s'a numit un doctor la câte două și'n Iunie 1833, serviciul medical al capitalei era următorul:

Dr. I. Illașciuk	la quartalurile II și III	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Acești patru medici} \\ \text{reuniți sub președinția} \\ \text{protomedicului Dr. M.} \\ \text{Zotta, formau „Komi-} \\ \text{sia doftorilor“} \end{array} \right.$
„ I. Viola	„ „ I „ VI	
„ D. Sakellari	„ „ IV „ V	
„ V. Bürger	„ „ VII „ VIII	

Mai există și un loc de chirurg al orașului, pe care-l ocupa Stab-doctorul (Maior) I. S. Cihak, iar mai târziu (29 Mai 1835) s'a numit un al doilea chirurg⁷⁾, în persoana lui Adolf Blaustein, magistrul dela Universitatea din Viena. Ambii chirurghi erau și mamofi.

Până'n 1832, Dr. Illasciuk îndeplinea și serviciul de medic al temniței. Pe anul următor însă un medic deosebit este chemat a-l înlocui⁸⁾. Acesta era grecul Ma-

5) În locul lui Christian Ieschke, angajat de Focșanii Munteniei. La 15/I/1936 Dr. Anastasie I. Lascar ocupă postul, vacant de câțva timp.

6) Obștea Botoșanilor ceruse voe dela Comitetul Sănătății de „a se spori D-rului Kron oare-kare leafă din aceia ce ia Metz” (!!).

7) Retribuit cu 250 Lei pe lună.

8) În acest an, fiind înaintat protomedic, în locul său a fost numit Dr. Petre Lieb. La 15 Mai 1835 retrăgându-se, i-a succedat ca protomedic Dr. D. Sakellary, în locul acestuia la quartai venind Antonie Fotinoș, medic bătrân dar cu oare-cari merite și renume, pentru care îi s'a și oferit președinția Comisiei medicale.

tei Trisonimos, care se intitula „Iatrohirurgos” și făcea toată corespondența în limba sa maternă. În această privință, trebuie să notăm că, dacă exceptăm rapoartele medicului temniței, nu găsim în actele și lucrările autorităților sanitare din Moldova caracterul străin așa de accentuat pe care-l înfățișau acelea ale autorităților similare din București, unde, mulți ani, rapoartele și procesele-verbale ale „Komisiei doftoricești” s’au redactat în limba grecească. Se găsesc încă și câteva acte în limba franceză, dar acestea erau destinate a fi supuse Președintelui deplin înputernicit, General Kissilef. Tot în limba franceză erau și rapoartele lunare pe cari le înainta Dr. Vasile Bürger, asupra mișcării bolnavilor în departamentul său.

Sunt foarte interesante toate aceste rapoarte, fiindcă ne dau diagnostice și ne permit a afla bolile predominante de pe atunci. Atât medicul grec cât și cel german, arată afluența cazurilor de febre intermitente sau continue, sub felurite forme. Apoi ftizie (destulă), sifilis (mai rar) și o varietate destul de mare de afecțiuni de naturi diverse. Este o dovadă de preocuparea constantă de ași manifesta, atât cunoștințele întinse, pe cât și zelul în îndeplinirea serviciului. Nici n’a rămas lucrul neținut în seamă la ocazie, căci la 4 Iulie 1833, Matei Trisonimos, jăluind către Epitropia Casii Doctorilor că nu’i ajunge leafa de 5000 lei pe an, alergând de două și chiar de trei ori pe zi în căutarea bolnavilor din temniță, Epitropia își dă avisul că „după în faptă dovezi ce primește dela acest doftor din vreme în vreme asupra purtărilor sale ku mare sâlință în acest predmet, kă pe fiește-karile lună aduce epitropiei lămurită relație în skris, de kâți bolnavi au kăutat, kâți au însănătoșit și kâți au rămas întru kăutare, găsind ku kuviință dreptatea numitului, se rekomanda komitetului spre kuviincioasă punere la kale”.

Serviciul pentru toți medicii în slujbe era greu, fără îndoială, și executarea sa trebuie să fi lăsat adesea de dorit, în primul rând în cea ce privește căutarea gratuită la domiciliu. Vedem spre exemplu, jalba din 25 Martie 1833 a fânui „cinovnic” al Comitetului Central, G. Galer,

că de o săptămână zace de răceală și degeaba a chemat doctori să-l vadă. (Roagă să-i se trimită cu poruncă unul din medicii poliției).

Medicii aveau îndatoriri numeroase, printre cari și vaccinarea, dar n'aveau nici-un ajutor. Încă dela 21 Ianuarie 1833, Postelnicia Mare făcuse cunoscut Epitropiei C. D. că Excelenta Sa, deplinul împuternicit, nu aprobă numirea în postul de „doftor vaksinar” al orașului Iași a D-sale Iordaki Gramatiko, fiind cu puțință ca altoirea copiilor să se facă de municipalitate fără o nouă cheltueală. Asemenea și la celelalte târguri, se poate să se scutească obștiile de a recurge la alți medici decât cei oficiali („doftorii de prințipat”), fiind toate foarte mărginite și făcând cu greu față la cele mai neapărate trebuințe ale lor.

Cu toate acestea, probabil după insistențele Comisiunii medicale⁹⁾, același an la 23 Septembrie, Comitetul Sănătății face cunoscut Epitropiei numirea de vaccinator al orașului Iași a D-rului (?) Lukaki Tira, cu leafa de 300 lei pe lună, din economiile (?) Casii Doctorilor, însă cu începere dela 20 August trecut.

Pe de altă parte, spre a se ușura întru câtva sarcina medicilor oficiali, Comitetul făcea apel la serviciile benevole ale tinerilor practiciani începători, cu ocazia în-cunoștiințării că li se acordă dreptul de liberă practică. După recunoașterea validității diplomelor, toate adresele adăogau:

„Komitetul spre îndestularea voinței ce ai arătat, dă D-tali voce de a întrebuița praktika de medițină și hirurghie în Prințipatul Moldaviei, ku aciastă însă îndatorire din partea D-tali ka la întâmplări di a primi vre-o ceriri dila doftorii statorniciți în slujbi atingătoare di hultuiria kopiilor, sau răviduire oarișkărora boali, îndată să li împlinești fără împotrivire”.

9) La 17 Aprilie, ea ridicase din nou chestiunea personalului insuficient.

Medicii ținuturilor erau bine'nțeleși și mai împovărați decât cei din capitală, mai cu seamă în departamentele mari. Cereau deci și ei ajutoare. Astfel, la 23 Martie 1834, Dr. Metz, medicul departamentului I, scrie din Botoșani că slujba se face greu în ocrugul său, compus din patru ținuturi, cu târguri foarte populate. Afară de Botoșani, în nici unul din acestea nu se află nici medici, nici chirurgi. Dorohoi avea până acum un chirurg, dar el voește să se retragă în țara lui. În Dorohoi și Fălticeni sunt farmacii bine înzestrate, dar cari nu pot aduce folos nefiind doctori. Cu altoitul copiilor merge de asemenea greu, din aceeași cauză. El este de părere ca să se numească în fiecare târg câte un chirurg, care s'ar putea plăti cu 150 lei pe lună. Se oferă ca să mijlocească el aducerea unora „din lăuntru”.

În cursul aceluiași an medicii disponibili continuă să dea concursul lor onorific la vaccinare. Iată o tabelă ce ne dă măsura activității lor:

Listă de kopii hultuiți în kursul anului 1834.

Departamentul I	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Ținutul Sucevei} \dots 230 \\ \text{„ Botoșanilor} \dots 719 \\ \text{„ Dorohoiului} \dots 162 \end{array} \right\}$	Personal	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Dr. Gheorghe Metzis} \\ \text{Chirurg Leon Fester} \\ \text{„ Iosif Schmidt} \end{array} \right\}$
Departamentul II	$\left\{ \begin{array}{l} \text{„ Hârlău} \dots 421 \\ \text{„ Kârligătura} \dots 90 \\ \text{„ Eșii} \dots 199 \\ \text{„ Vaslui} \dots 577 \end{array} \right\}$	„	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Dr. Aloysiu Certz} \\ \text{Ipohirurgii Dim. Popovici} \\ \text{și Petzali} \end{array} \right\}$
Departamentul III	$\left\{ \begin{array}{l} \text{„ Neamtu} \dots 191 \\ \text{„ Roman} \dots 297 \\ \text{„ Bacău} \dots 111 \end{array} \right\}$	„	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Dr. Alex. Theodori} \\ \text{Chirurg A. Meiszel} \\ \text{„ Narcis Țitadino} \end{array} \right\}$
Departamentul IV	$\left\{ \begin{array}{l} \text{„ Putna} \dots 202 \\ \text{„ Tecuciu} \dots 281 \\ \text{„ Tutova} \dots 524 \\ \text{„ Fălciu} \dots 58 \end{array} \right\}$	„	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Dr. Nic. Hristodulo} \\ \text{ku chirurgii} \\ \text{Grabscheidt și} \\ \text{Petraki Kovalevski} \end{array} \right\}$
Departamentul V	„ Covurlui . . . 423	„	Dr. N. Kiriakopol
	In Kapitalie . . . 1032	„	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Ipohirurg Lukaki Țira și} \\ \text{patru doftori de kvartaluri} \end{array} \right\}$

Comitetul, în curând, încearcă un început de îndreptare a lucrurilor, cerând medicilor ca să recomande pe chirurgii cari ar putea fi numiți în funcțiuni. Condiții impuse erau ca să aibe atestate și — bine'înțeles — să știe limba țării.

La 22 Ianuarie 1835, Dr. G. Metz de la Depart. I, propune ca chirurg pe „Schmidt din Dorohoi, neamț de Bavaria, de 38 ani, ku știința limbii lokale”.

La aceeași dată, Dr. Hristodulo, dela Depart. IV, arată Comitetului că'n acel Departament se află un singur chirurg cu diplomă, Grabscheidt și'l recomandă spre a fi statornicit. Se află în Tecuci. „Este de nație Neamț dar vorbește bine limba lokală”. Etate, 35 ani.

La 3 Februarie, Dr. Certz dela Depart. II, recomandă pe Dimitrie Popovici, care a fost în slujbă la Spitalul Ostășesc. „Este din țara austriăcească, în vârstă de 25 ani și vorbește nemțește, leșește, și moldovenește”. Are atestate. A slujit ca vaccinator încă din 1833. Alt chirurg nu se află în Departamentul II.

La 20 Februarie, Dr. Theodori, dela Depart. III, face cunoscut că'n departamentul său se găsesce numai trei chirurghi titrați: 1. Andrei Popovici, catolic din Piatra, de 35 ani. Vorbește moldovenește. În vremea holerei (1830) a slujit în armata pământeană. 2. Abraham Maizels, de 33 ani, evreu din Bacău, vorbește moldovenește. A mai raportat în privința lui. 3. Gheorghe Ețetaș de 30 ani, luteran din Tg.-Ocnii. Vorbește moldovenește.

Se mai prezintă și alți candidați, în mod direct, dovadă că informațiile medicilor nu prea erau exacte. Așa, la 4 Martie, Dr. Philip Neumann dă jalbă la Vodă, zicând că de 23 ani se află slujind „obștei orașului Eși, încă și la Spitalul mănăstirii St. Spiridon și de atâta vreme în căutarea vinovaților din temniță; la venirea oștilor turcești, la ciumă și holeră”, cu primejdia vieții, a stat în tot-de-a-una în Iași, dând ajutorul putincios, apoi și'n ținuturi unde a fost trimes. Are adeverință dela Mitropolit și dela Epitropii St. Spiridon. Are un Chrisov de la Domnul Ion Sandu Sturdza, pentru ridicătura

a toate rusumaturilor și câți-va scutelnici. „Toate akum s'au desființat”! Leafa ce a avut la temniță îi s'a tăiat fără a avea el vre-o vină. Are familie grea. Cere o slujbă în politie.

Vodă pune rezoluția: „Komitetul Sănătății va avea în vedere slujbele jăluitorului spre întrebuințare după științele sale”.

La 5 Iulie, chirurgul Ioachim Grabscheit, din Tecuci, face jalbă la Domn cerând o slujbă în despărțirea IV-a a Principatului, în calitate de medic, chirurg și mamoș. A adus servicii însemnate în multe cazuri de boale. Are diplome.

Această jalbă, Grabscheit o înmânase chiar Domnitorului, cu ocazia trecerii acestuia prin Tecuci și alăturase și brevetul ce-l avea dela Comitetul Sănătății din 1833. Nu-i s'a dat nici o slujbă, dar nici brevetul nu și l'a putut redobândi, secretarul Domnului tot amânându-l. A trebuit ca după cereri repetate și inutile, să se ducă la Iași să dea o jalbă nouă la Comitet și stând pe cheltuială — după cum spune — să aștepte ca să-i se libereze actul, care de aproape doi ani zăcea la dosar.

La 15 Mai 1835, chirurgul Petre Kovalevski din Bârlad jăluște că de multe ori s'a devotat în cazuri de primejdie. „A urmat zece porunci ale Divanurilor din trecut, pentru patrie, fără nici o kât de mikă leafă sau altă răsplătire”, iar acum n'are cu ce trăi. Cere slujbă sau pensie. — Deocamdată nu-i se dă nici una nici alta.

Chirurgul Iosif Schmidt, pe care-l recomandase Dr. G. Metz, face și el o cerere la 3 August, arătând că de 15 ani practică în Moldova și a adus foloase atât ca revizor (vaccinator) al ținutului Sucevei, cât și la vreme de epidemie de holeră, când se afla în Iași, fiind însărcinat cu vizitarea mahalalelor. De doi ani este ocupat (benevol) cu altoirea în Dorohoi. Se roagă să-i se facă o leafă potrivită cu ostenele sale.

Apoi la 5 Septembrie, Dr. Al. Theodori, întors dintr'un concediu de 40 de zile petrecut în Viena, intervine iarăși în favoarea lui A. Maizel „kare de trei ani

slujește în târgul Bacăului” și care-l înlocuise în timpul absenței sale.

În fine, și la 12 Noembrie, din Piatra-Neamțu, chirurgul Heinrich Doerr, „aflând că s'a hotărât statornicirea unui Krais-hirurg la ținutul Kârligătura”, trimite jalbă ka să fie numit. Arată că este originar din Lauffen pe Neckar¹⁰⁾, are atestate de la diferiți profesori din Heidelberg, unde și a făcut toate studiile (1829) și dovezi date de medicii Maier Cihak și Abegg, că a servit ca *Bataillons-Chirurgus* la Spitalul Oștirii din Galați (1831—1834).

Vedem așa dar că numirea chirurgilor, deși hotărâtă'n principiu, întârziă de a se face și'n acest timp, bieții oameni continuau să muncească de pomană. Succes mai repede, cel puțin formal, au avut cererile a doi specialiști, Alexe Teșă oculist și Moritz Löffler dentist.

Cel d'întâi, cu studii exclusiv practice, fără nici un titlu academic, era operator ambulant de modă veche, venit din Basarabia în Iunie 1834. Obținuse voie de a practica „operații de katarakturi ce să înkipuești la oki” după rezoluția Comitetului Sănătății cu No. 784 din 18 August și umblând prin ținuturi operase 33 persoane „kari astfel ș-au rekâștigat vederile okilor”. De la aceștia — scrie el în cererea sa (din 7 Februarie 1835 — are dovezi scrise. Nu le a luat nici un ban, „fiind toți fără puteri”. Ba chiar a mai și keltuit el cu doctoriile. Dar fiind-că are casă grea (11 suflete), se roagă să'i se facă și lui o leafă potrivită cu știința meșteșugului și familia sa. A mai dat și altă jalbă și „păr akum nici o îndestulare nu'i s'a făcut”.

Rezoluția Comitetului din 12 Februarie, pusă pe aceeași cerere, zice că „la sporirea ce se va face Kasii doftorilor” se va lua în considerație. Sporirea de alt-fel nu întârziă de a se formulă în detaliu. Prin Jurnalul încheiat de Comitet la 28 Februarie 1835 se hotărăște că, de oare-ce „după osăbită punere la kale, budgeaoa kasii

10) Württemberg.

doftorilor s'au adăogit ku suma de 20000 lei pe an", se pot de acuma „alkătui acei mai de nevoie doftori kari ar fi de folosință obștei, adică:

1. D-sale dantistului L e f l e r alkătuit pentru oraș, 3000 lei pe an.

2. D-sale hirurgului și akușer B l a u ș t e i n spre a fi al doilea hirurg împlinitor îndatoririlor D-rului C i h a k și spre a fi gata pentru vre-o grabnikă trebuință și întâiul hirurg săl va găsi okuparisit". Se află în Principat și practică de 5 ani. A dat dovezi de destoinicie și la holeră și când C i h a k se află dus în Austria. Ii se hotărăște leafă tot de 3000 pe an.

3. D-sa A l e k s e T e ș a, a kărui știință s'au vădit prin operațiile ce au făcut înaintea Comitetului și are dovezi prin dokumenturi de la Kârmuirea Basarabiei kă au praktikarisit știința de okulist în kurgere de mai mulți ani". Se fixează leafa de 1800 lei pe an.

4. Se va numi câte un ipohirurg la fie-care departament „pentru sporirea hultuitului kopiilor și alte grabnice trebuințe" fixându-li-se leafa de 2500 lei pe an.

Chirurgului D u m i t r a k i P o p o v i c i care „până acum au fost rânduit spre hultuirea kopiilor în departamentul II, numai ku 100 lei pe lună, săi se sporească încă 50".

În acel an Comitetul Sănătății se compunea din Marele Logofăt C a n t a, Colonelul P a v l o v și Protomedicul S a c h e l a r i, toți trei animați de cele mai bune intenții. Stăruințele lor de a ameliora starea sanitară dând o mai mare extensiune serviciilor de medicină publică, rămăneau însă în parte sterpe, sărăcia Tezaurului continuând a fi mare. Bugetul întregului serviciu medical, de altfel redus în privința cheltuelilor, aproape numai la lefuri, nu permitea vre-un adaos apreciabil de personal. Iată o dare de seamă din care se aleg prevederile sale amănunțit:

Suma kasii doftorilor de iraturile și keltuelile ei urmate pe două triminii trekute de la 1 Ghenarii pâr la 1 Iulie 1833.

Prisosul ce au rămas din venitul anului trekut 1832 în kasă . Lei 7634 par. 8
 S'au primit din vistierie pe 2 triminii trekute 40000
 47634 8

Keltuelile urmate

Doftorului protomedikos în tot orașul Iași pe șase luni	6000
" Ilașciuk de la kfartalul al 2-lea și 3-lea șese luni	2500
" Viola de la kfartalul întâi și 6-lea " "	2500
" Sakelari de la kfartalul 4-lea și 5-lea " "	2500
" Birghel de la kfartalul 7-lea și 8-lea " "	2500
" Cihak însărcinat ku hirurghie și akușărie " "	3000
Moașii întâi Verojinska de la kfartalul 2, 3, 4 și 5-lea " "	1500
" a 2-lea Süler " " " 1 și al 6-lea " "	900
" a 3-lea Monșain " " " 7-lea și 8-lea " "	600
Doftorulului temniții spre kautarea vinovaților, asemenea	750
" veterinar ¹¹⁾ în oraș aici și afară, "	1500
" Mețiș de la departamentul întâi, "	2500
" Terț " " al doilea, "	2500
" Alex. Theodori de la depart. al treilea, "	2500
" Nekulai Hr'stodor " " al pat.ulea, "	2500
Keltuelile făcute pentru doftoriile vinovaților temniții	2894
Keltuiala kanțilarii kasii pe șase luni	60
Leafa sameșului " " "	2400
" pomojnicului " " "	900
Plata albinii românești ¹²⁾ pe un an	144

Perilipsis.

Veniturile	Lei 47634	Par. 8
Keltuiți	" 40648	
	<u>6986</u>	8

"Adică șase mii nouă sute optzeci și șese lei și opt parale, prisos în kasă".

Vedem dară că disponibilități nu prea erau.

La un buget de optzeci mii lei pe an, un spor de douăzeci mii, ca cel decis prin Jurnalul de mai sus, însemna de sigur ceva. Dar, ori-cât de bine-venită ar fi

11) Theodor Cihak.

12) Gazeta oficioasă.

fost această sumă și câte foloase era cea menită a aduce, acestea apar deocamdată iluzorii, din cauza dificultății de a se realiza fondurile pentru a face față la ori-ce cheltueli. Într'adevăr, ca și altă-dată, medicii nu'și primesc salariul cu lunile. Lui Illasciuk, când a părăsit proto-medicia nu'i se plătitse de vre-un an. La cererea sa, Comitetul Sănătății stărue (cu No. 379 din 5 Iunie 1835) ca să fie achitat și propune pe d'asupra să'i se dea cea recompensă pentru serviciile aduse țării, o sumă egală cu leafa pe șase luni.

La 20 Mai 1835, dentistul Löffler dă o jalbă prin care arată că de îndelungată vreme a fost autorizat a practica și că fiind numit pe lângă Comitetul Sănătății a tot așteptat leafa. N'a primit nici făgăduitul decret. Vodă pune rezoluția ca să'i se dea leafa cu începere de la 1 Ianuarie trecut, dar nu spune *de unde*.

La 26 Mai, Vistieria făcu cunoscut Comitetului, cu No. 2750, că, „ku toată lipsa de bani în kare se găsește akum, s'au slobozit zăci mii lei în priimirea D-sale Sărdar Kostaki Ghika, sekretariul Komitetului, în sokoteala lefii doftorilor pe triminia Ghenar-Martii”.

Cu toate acestea, la 24 Iulie, Comitetul trebuie iarăși să intervină la Vistierie arătând că până acum medicii orașului n'au primit încă nici-un ban pe anul curgător și Comisia amenință că, dacă nici acum nu vor fi achitați, „apoi să vor găsi nevoiți a să jălui pre-înălțatului Domn, kari poate să adukă și Vistieriii nepriincioasă răspundere”.

Dar încă și la 8 Septembrie vine o jalbă de la oculistul Teșă, plângându-se că deși îi s'a făcut leafă, el din Ghenar încă n'a luat un ban.

Vremuri grele! Familie numeroasă, remunerația mică după buget,... ba chiar nesigură, și cu toate acestea slujbele, după cum văzurăm, erau foarte căutate. Fără îndoială, oficialitatea conferea oarecari prerogative. În ori-ce caz da vaza necesară — ca și astăzi — pentru pătrunderea în clientelă. Aceasta era cel mai bun mijloc de a scăpa de nevoi, pentru cei ce știau săși o asigure. Nu mă voi întinde aci asupra acestui subiect; trebuie numai să spun

în treacăt că'n Iași cel puțin, clientela de sigur dă bine, de oare-ce erau opt farmacii și toate făceau afaceri, după cum se vede din marele număr de rețete cari s'au păstrat de atunci.

Numele farmaciștilor proprietari era: I. Lochmann, Iani Vasiliu, Ion Pădure, Iacob Virojinski, Anton Abrahamfi, Ferdinand Klos, Karl Thornburg și Kraus¹³⁾.

Dar, cu sau fără clientelă, medicii în funcțiuni publice își făceau în general datoria, dovadă laudele ce li se aduc de autorități în diferite acte ce privesc pe unul sau altul personal. Au fost excepționale cazurile, când medici și-au atras observații pentru neglijență în serviciu. Astfel odată, lui Illasciuk, cu ocazia retragerii sale și ca răspuns la o cerere de a'i se achită o sumă în restanță. Comitetul îi scria:

„Văzându-se neorânduiala în kare au fost ținute hârțiile Comisiei doftorești, kari abia s'au putut deosebi din asemănarea unor terfeloage ce makar o față partikularnică nu le ar fi putut păstră ku așa neorânduială, iar protokolul Komisiei ...în cea mai mare parte rupt. Nu s'a găsit makar o mikă parte din hârtii înkipuită în ființă de delă... Cea mai mare parte din protokol, făcut după sinforaoa mădularilor Komisiei se vede a fi skris de D-lui Doktorul Cihak'... Așa dar măcar că D-sa „ku stăruință a pretendarisit leafă pentru skriitorul ce zice kă a avut, Komitetul nu sokotește binekuvântată cererea pentru plata lefii skriitorului”.

Și totuși — cum văzurăm — chiar atunci, îi se recunoșteau bătrânului medic, pe de altă parte, destule merite și era judecat demn de o frumoasă gratificație.

Medicii nu puteau lipsi dela postul lor fără autorizație și fără a'și plăti un înlocuitor. Congedii de drept nu existau. — Când, la 20 Iulie 1835, Dr. Al. Theodori

13) La 31 Ghenar 1833, „spițerii din Iași” dase jalbă la Comitetul Sănătății, cerând a nu se mai spori numărul spițerilor peste șase. Cu toate acestea, în Martie acelaș an, s'a deschis a lui Virojinski și în Aprilie a lui Thornburg.

cere și obține un concediu de 40 zile, spre a merge la Viena în interese de familie, face cunoscut Comitetului că a ales înlocuitor pe medicul chirurg Maizel, iar Comitetul înștiințează de aceasta și Epitropia St. Spiridon, de care depinde spitalul din Roman, Theodori fiind medicul acestui așezământ.

Congediu mai lung se obținea cu greutate și întârziere. Așa, când Cihak, bolnav de litiază biliară, ceruse un concediu de patru luni, a trebuit ca afacerea să treacă prin Comitetul Central (prezidat de Mitropolitul Veniamin), care o supuse Sfatului Ocârmuitor spre rezolvire. Chirurgul orașului, dase jalbă către Epitropia Casii Doctorilor încă de la 18 Mai 1833. Arată că, încă din 1829, când era medicul spitalului oștilor rusești și la epidemia de ciumă „din spaimă, nekruțată trudă și în fine și din răceală” s'a îmbolnăvit de friguri, cari au ținut mai bine de doi ani, fiind-că slujbele nu'i au dat răgaz a se căuta cum se cuvine. Deși i-au trecut frigurile, a rămas cu patimă pe care nu o poate vindeca decât cu băi de Karlsbad și fiind-că de zece ani de când slujește patriei n'a avut nici-odată otpuskă (congediu), speră că i se va satisface cererea cu începere de la 15 Iunie, ca să poată merge a se îndreptă și a fi mai departe de folos patriei și familiei, iar în locul său va lăsa un doctor și operator și mamos.

Interesant este certificatul ce'l alătură:

„Les Médecins soussignés certifient que Monsieur le „Docteur Czihak, ayant souffert pendant deux ans et de „mis consécutifs de la fièvre intermittente, en a conservé „des obstructions et des duretés de foie et de rate, et „que les douleurs très vives qu'il ressent de temps en „temps au foie font présumer qu'il a des pierres dans la „vésicule du fiel.

„En conséquence nous croyons que M. Czihak, qui „pour diverses raisons a déjà trop tardé à chercher les „remèdes convenables pour sa maladie, ne peut plus „renvoyer de la faire, de peur de s'exposer à rester infirme „pour le reste de sa vie Nous lui prescrivons donc pour

„cet été, une cure de bains minéraux à Carlsbad ou à Wiesbaden.”

Jassi le 13 Mai 1833.

Mich. de Zotta Dr. en Méd., I. Illaszuk M. Dr.

Basili Bürger, Dr. Sakellari.

De abia la 12 Iulie Comitetul Central comunică Epitropiei C. D. că Sfatul Ocărmuitor a aprobat cererea „ku vadeaoa de patru luni”, iar Comisia Doctorilor raportează Epitropiei că au primit a înlocui pe Dr. Cihak în slujbile oraşului, Dr. Blaustein, cu diplomă de chirurgie, şi mamie, iar la Spitalul oştirii „D-lui Kolečki assesor, doctor şi operator Certz”.

Este evident că Cihak, prin priceperea şi activitatea sa, se făcuse indispensabil. N'a fost poate străină de întârzierea cu care i s'a dat concediu, nevoia ce s'a ivit de prezenţa sa la spitalul militar din Galaţi. În grabă, era trimis acolo la sfârşitul lui Mai, pentru vre-o 5—6 zile, din chiar ordinul Deplinului Inputernicit Kissilef.

De fapt, toţi medicii funcţionari de atunci aduceau, fără îndoială „foloase mari patriei”, cum ziceau, şi au avut, pe lângă meritul de a fi inaugurat medicina publică modernă în Moldova, începând deprinderea poporului cu asistenţa oamenilor de ştiinţă, contribuind ast-fel la cultura sa, şi pe acela de a fi ridicat prestigiul şi consideraţia de care se cădea să se bucure profesiunea. Atât în domeniul practicei cât şi'n acela al ştiinţei pure, aceşti câţi-va străini inimoşi s'au dovedit iubitori de ţară, de muncă demnă şi de progres. Lucrând la olaltă — am putea zice de-a-valma — şi mai mult anonim, în cel d'întâi ogor, urmele ce le-au lăsat nu se găsesc uşor, sspre a fi pomeniţi mai des. În celalt din contră, şi-au dat măsura vădit, prin crearea unui curent sănătos, închevat curând într'o alcătuire de elită, la care mai apoi avea să se adaoage şi elementul naţional cu Vârnăv, Cuciuran, Fătu etc.

Dacă n'ar fi decât pentru această operă frumoasă, ai cărei iniţiatori au fost ei, şi care fiinţează încă spre

nemurirea lor: *Societatea de Medici și Naturaliști din Iași*; totuși modeștii medici de quartal și de ocrug de la 1830 au drept deplin la admirația recunoscătoare a posterității.

Nota. Toate actele originale de cari m'am servit și le-am reprodus în parte aici, se află în Arhivele Statului din București. — Dos. S. S. Mold. III și IV 1833, III și IV 1835.

